

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Uusima aja osakond

Eero Kruusmaa

Eesti Mängud 1934 ja 1939 – rahvuslus, propaganda ja vastukaja

Magistritöö

Juhendaja: professor Olaf Mertelsmann

Tartu 2021

Sisukord

SISSEJUHATUS	3
TÖÖ STRUKTUUR	6
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS	7
RAADIO JA RIIGI RINGHÄÄLING I JA II EESTI MÄNGUDE TEENISTUSES	9
I EESTI MÄNGUD	18
I EESTI MÄNGUDE RINGVAADE	18
VABAÕHUETENDUS “KILLAMÄGEDEL”	23
ESIMENE KEHAKULTUURI NÄITUS	29
VASTUKAJA MÄNGUDELE INSTRUKTORITE KIRJADE PÕHJAL	34
II EESTI MÄNGUD	40
II EESTI MÄNGUDE RINGVAADE	40
RAHVARÕIVAD II EESTI MÄNGUDEL	47
VASTUKAJA MÄNGUDELE INSTRUKTORITE KIRJADE PÕHJAL	54
KORRALDUSLIKUD PROBLEEMID MAAKONDADES – PÄRNU JA VIRUMAA NÄITEL	66
PROPAGANDAAKTSIOONID I JA II EESTI MÄNGUDEL	73
KOKKUVÕTE	78
SUMMARY	83
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS	88
LISAD	92

Sissejuhatus

Eesti Mängud (täisnimega Üleriiklikud võimlemise- ja spordimängud) olid Eesti Vabariigi autoritaarse riigikorra ajal kahel korral, 1934. ja 1939. aasta juunis toimunud võimlemis- ja spordiüritus. Käesolevas magistritöös on võetud uurimise alla mõlemad Eesti Mängud ning tulenevalt nende toimumisest autoritaarse riigikorra ajal uurin mängude raames kasutatud propagandlistlikke võtteid ja korraldatud ettevõtmisi, millega prooviti saavutada natsionalistlikke ja ideoloogilisi eesmärke.

Mängude eesmärgiks oli rahvusliku ühtekuulumistunde suurendamine, mis käesoleval juhul väljendus rahvuskultuuri eksponeerimisena ning rahva füüsilise tugevuse au sisse tõstmisega spordivõistluste ja massvõimlemise kujul. Hiljaaegu seisuslikust ühiskonnast tulnuna oli sport, kus puuduvad sotsiaalsed ja etnilised piirangud, rahvusluse edendamiseks sobilik valik. Seda eesmärki kandsid ka mitmed Eesti Mängude raames ette võetud aktsioonid. Esimeste Eesti Mängudel eelses tervituses sõnastas Konstantin Päts ürituse eesmärgi järgnevalt: “Õhutagu Eesti esimesed võimlemise- ja spordimängud kogu meie rahva uuele ja võimsale ühekuuluvuse tundele ja sügavale ennastohverdavale isamaa-armastusele, vaimustagu need rahvuslippude alla kogunevaid noori sellele sangarlikule töö- ja võitlustahtele, mis viinud meid mehimest viikingiaegadest Eesti riikliku iseseisvuse saavutamise ja loomise ülevate ja unustamatute aegadeni!”¹

Eesti Mängud, sarnaselt teistele sõdadevahelise vabariigi ajal toimunud spordiüritustele, on seniajani pälvinud ajaloo uurijate poolt väga vähest tähelepanu. Seni ilmunud Eesti spordiajalugu kajastavas kirjanduses on Eesti Mänge tutvustatud väga kokkuvõtlikult, enamasti vaid mõnel leheküljel², ning sedagi spordiajaloo vaatenurgast. Ainult Eesti Mängudele spetsialiseerunud uurimused ja trükised puuduvad täielikult. Küll on aastakümnete jooksul uuritud mõningaid Eesti Mängude raames toimunud ettevõtmisi ülikooli lõputööde raames. Mainimist väärib Kadi Freja Felti II Eesti Mängude ringvaadet analüüsiv bakalaureusetöö³ ja väliseestlase Reet-Ann NurMBERGI (Howell) 1972. aastal valminud Eesti

---

¹ Üleriiklikud võimlemise- ja spordimängud: 15., 16., 17. juunil 1934 Tallinnas. Toimetanud Ernst Idla. Eesti Spordi Keskliit. Tallinn: Ühiselu, 1934. Pagineerimata.

² Nt: Irbus, Märt. Eesti spordi 100 aastat, Post Factum. 2019. Lk 48–53.

³ Felt, Kadi Freja. Eesti Propagandafilm “vaikival ajastul”. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool, 2013.

Vabariigi spordielu organisatoorset poolt uuriv doktoritöö⁴. Kuid mõlemal juhul on vaadeldud vaid väga kitsast lõiku Eesti Mängudest ning käesolevast tööst erineva eesmärgiga.

Eesti Mängudele sarnaseid sportlikke suurüritusi toimus 1920. ja 1930. aastatel kõikjal Euroopas, näiteks Prantsusmaal⁵, Nõukogude Liidus⁶ ning juba 1900. aastast ka Soomes⁷. Taolistest massvõimlemis- ja spordiüritustest on enimuuritud Berliini olümpiamängud, mille kõrgetasemelist korraldust on hiljem varjutanud natside ideoloogiline propaganda. 1936. aasta olümpiamängude kõiki tahke on korduvalt uuritud, ühe näitena võib tuua Leni Riefenstahli kunstiliselt esmaklassilist olümpiafilmi “Olympia”, mida on analüüsitud eelkõige natsipropaganda vaatenurgast.⁸ Eriti suurt tähtsust omasid taolised rahvustunde tõstmise kampaaniad Euroopa noortele rahvusriikidele ja autoritaarsetele režiimidele. “Vaikiva ajastu” Eesti täidab mõlemad kriteeriumid.

Taolised suurpidustused, nagu seda Eesti Mängud olid, pole jäänud kahe silma vahele ainult ajaloolastel, vaid on autori kogemuse põhjal täiesti tundmatu aktsioon ka laiemalt. Kuigi tollal olid Eesti Mängud oma mastaabilt ületamas juba niigi populaarseid laulupidusid, pole tollane suurüritus järjepidevuse katkemise tõttu jõudnud tänase inimese teadvusesse. Autori selleteemaliste vestluste käigus on märgata mustrit, et Eesti Mängude olemust mõistetakse alles pärast seda, kui selgitada, et mängude raames toimusid kaks esimest üldtantsupidu. Samuti ollakse siiralt üllatunud, miks taolisest rahvusüritusest pole kunagi kuulnud ning miks pole see avalikkuses kajastust leidnud.

Tulenevalt Eesti Mängude toimumisest “vaikival ajastul”, kui rahvuslikke ettevõtmisi varjutas tollasele ajastule omane mitteametlik ideoloogiline pitsers, olen magistritööle seadnud järgmised eesmärgid:

1. Võtta vaatluse alla Eesti Mängude raames ette võetud propagandalikud ettevõtmised, mis toetasid ürituse rahvuslikke eesmäärke.
2. Uurida ühiskonnas valitsenud meeleolusid Eesti Mängude suhtes.

---

⁴ Howell, Reet-Ann. Sport and physical education in Estonia. Doktoritöö. Berkeley: University of California, 1972.

⁵ Tumblety, Joan. Rethinking the Fascist Aesthetic: Mass Gymnastics, Political Spectacle and the Stadium in 1930s France. *European History Quarterly*, 43 (4), 2013, pp. 707–730.

⁶ Keys, Barbara. Soviet Sport and Transnational Mass Culture in the 1930s. *Journal of Contemporary History*, Vol 38, No.3, “Sport and Politics” July 2003. pp. 413–434.

⁷ II Üleriigilised Eesti võimlemis- ja spordimängud: Tallinnas 16., 17. ja 18. juunil 1939. a. Koostanud A. Truuvere, E. Kolmpere. Eesti Spordi Keskliit. Tallinn: Riigi Trükikoda, 1939. Lk 49.

⁸ Mackenzie, Michael. From Athens to Berlin: The 1936 Olympics and Leni Riefenstahl’s Olympia. *Critical Inquiry*, Vol.29, No. 2, 2003. pp. 302–336.

3. Võrrelda 1934. ja 1939. aasta mänge ringhäälingu raadioprogrammi, valminud ringvaate ja instruktorite kirjade põhjal.
4. Välja tuua ajakirjanduses kõlanud hinnangud ette võetud propagandalikele aktsioonidele.

Tööst olen välja jätnud Riikliku Propaganda Talituse poolt läbi viidud trükiajakirjanduse tsensuuri analüüsi, kuna see jääb siin töös oma eesmärgilt kaugeks ajakirjanduses kõlavate arvamuste hindamiseks. Küll aga tasub mainida, et vaikival ajastul toimus sõnavabaduse piiramine, mis väljendus keelus avaldada kirjutisi, milles kritiseeriti riigi juhte ja tehtavaid otsuseid. Toimus n-ö enesekontroll ning korduvate rikkumiste korral suleti ajalehti.⁹ Käesolevas töös kasutatud artiklite puhul ei joonistunud välja selgeid ilustamisi, pigem vastupidi: tollases ajakirjanduses leidis arvukalt kriitikat mitmete Eesti Mängude raames ette võetud aktsioonide ja üritusi korraldanud inimeste suhtes. Riikliku Propaganda Talituse tööd on magistritöö raames uurinud Laura Vaan.¹⁰

Käesoleva töö propaganda analüüsimisel tuleb defineerida ka selle tähendus. Propaganda mõiste tähenduse kohta valitseb üldine konsensus, mille kohaselt on propaganda vahend, millega proovitakse muuta või mõjutada kellegi arvamust või suhtumist kellessegi/millessegi.¹¹ 1936. aastal Eesti Entsüklopeedia defineerib propaganda kui “mingi veendumuse, õpetuse, poliitilise või kultuurprogrammi jne selgitamise ja levitamise laiemates rahvahulkades.”¹² Selliselt tähendas “propaganda” tollal pigem millegi tutvustamist ja reklaamimist. Hilisema negatiivse tähenduse on sõnale andnud Natsi-Saksamaal tehtud propaganda, mistõttu seostatakse terminit pigem valetamise ja manipuleerimisega, saavutamaks soovitud tulemust.¹³ Kasutades tollase entsüklopeedia definitsiooni, tähendaks Eesti Mängude puhul see rahva hulgas rahvuskultuuri ja natsionalismi tutvustamist ning levitamist. Kahtlemata täitis taoline propaganda ka riigijuhtide poolt püstitatud eesmärgid. Kas pidada rahvusluse levitamist rahvakultuuri ja kodanike sportliku tugevuse näol vaid poliitiliseks tööriistaks, on suhtumise küsimus.

---

⁹ Eesti ajalugu VI – Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Õpetatud Eesti selts. Kirjastus Ilmamaa. Tartu, 2005. Lk 94–97.

¹⁰ Vaan, Laura. Propagandatalitus Eesti Vabariigis autoritaarsel ajajärgul. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, 2005.

¹¹ Ellul, Jacques. Propaganda: The Formation of Men's attitudes. Random House, Inc. New York, 1973. Lk xi, xxi.

¹² Eesti Entsüklopeedia. VI. Tartu, 1936. Lk 1098.

¹³ Raudla, Heiki. Heast ja halvast propagandast. Riigikogu Toimetised 4/2010. Lk 82–85.

Propagandat mõistan mina sarnaselt paljudele uurijatele kui katset mõjutada inimeste arvamust või hoiakuid. Uurimuses olen välja jätnud ürituste peamisteks tõmbenumbriteks olnud spordivõitlused ja massivõimlemise ning selle asemel uurinud nendega paralleelselt Eesti Mängude raames toimunud ettevõtmisi, mis oma olemuselt on olnud ühel või teisel kujul ebatavalised, kui mitte öelda propagandalikud.

Lisaks on vaja ära mainida mõningaid töös kasutatud termineid. Eesti Mängude nime hakati ametlikult kasutama alles 1939. aasta mängude raames ning nimetust tarvitatakse tänaseni. 1934. aastal kandis üritus nime “I Üleriiklikud võimlemis- ja spordimängud”. Muutus tulenes paljuski ajakirjanduse poolt kasutusse võetud uuest nimest, mis oli suupärasem ning aitas ühendada Eesti Mängude sportlikku ideed olümpiamängudega, mille kodumaine vaste Eesti Mängud olema pidi.¹⁴ Seetõttu võib leida tollasest ajakirjandusest ka viiteid “Eesti Olümpiale”. Liide *-mängud* leidis kolmekümnendatel kasutust ka Eesti Talimängude puhul ning nõukogude okupatsiooni ajal taas kord nt Tallinna Mängude nimes, aidates Eesti Mängudel mõtteliselt edasi elada rahvuslikus mälus. Väiksemal määral kasutati ürituse puhul nimetust “turnimine”, mis viitab Saksamaal sarnaste eesmärkide ja sisuga pika ajaloo üritustel.

Töö struktuur

Käesolev töö jaguneb enamike teemade puhul kaheks – I ja II Eesti Mängudeks. Selline jaotus aitab paremini vahet teha kahtedel mängudel toimunud aktsioonidel. Eriti vajalik on see ringvaadete ja instruktorite kirjade analüüsimisel, kus eraldi esitamine aitab mõista konkreetse ürituse jaoks läbi viidud ettevalmistusi ja tulemust. Siiski olen kahel juhul, Raadio/Riigi Ringhäälingu ja propagandaaktsioonide puhul käsitletud ühe peatüki raames mõlemaid mängusid. Selliselt oli nendes teemades ülesse kerkinud arvukaid võrdlusmomente loogilisem esitleda.

Ringhäälingu ajalugu jaguneb Eesti Wabariigi ajal kahte ajajärku. Esimestel mängudel teostas raadios ülekandeid kontsessioonilepingu alusel Raadio Ringhääling. Kohe pärast mängude lõppu ringhääling riigistati ning selle tulemusel sündis Riigi Ringhääling, mis pidi riigijuhtide arvates paremini edastama sobilikku ideoloogiat ja propagandat.

I Eesti Mängudest valminud ringvaadete puhul uurin Eesti Kulturfilmi loomise konarlikku algust, mis päädis 1934. aastal üles võetud filmiga. II Eesti Mängude raames uurin viie aasta

---

¹⁴ Killamängud-Olümpiamängud-Eesti Mängud. “Eesti Spordileht” 1.06.1939, nr 6. Lk 163.

jooksul toimunud muutusi sihtasutuse juures ning seda, kuidas see mõjutas lõpptulemust. Eesti Kultuurfilmi arenguloo kajastamisega selle loomisest kuni 1939. aasta mängudeni jälgin ka riigi rolli enne ja pärast “vaikiva ajastu” sisseseadmist ning võrdlen valminud versioone.

Kolmandaks võrreldavaks ettevõtmiseks on Eesti Mängude võimlemis- ja rahvatantsude programme maakohtades õpetanud rändinstruktorite kirjad korraldustoimkonnale Tallinnas. Nendes kirjades andsid instruktorid edasi infot oma töö käigust, kuid ka tekkinud probleemidest ning maarahva hulgas kõlanud arvamused Eesti Mängude suhtes.

I Eesti Mängude raames käsitlesin veel kahte programmist eristuvad ettevõtmist: esimest kehakultuuri näitust ja vabaõhuetendust “Killamägedel”. Mõlema puhul uurin nende ettevalmistusi ning õnnestumist.

II Eesti Mängude raames uurin rahvarõivaste kaasamist rahvatantsuprogrammis. Sellele lisaks tekkis allikate olemasolul võimalus uurida kahes piirkonnas, Pärnus ja Virumaal, ülesse kerkinud korralduslikke probleeme, mis demostreerivad seal valitsenud meeleolusid.

Viimases peatükis võtan võrdluse alla I ja II Eesti Mängudel toimunud propagandalikud aktsioonid.

Töö lõppu on lisatud kokkuvõte, resümee ja lisad.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Magistritöö allikateks on peamiselt arhiiviallikad ja tollal ilmunud trükiajakirjandus, kuid mõne teema tausta avamiseks ka kitsamad uurimused ja publitseeritud algallikaid (nt Riigi Teataja).

Baasallikaks mõlemate mängude korraldusliku poole uurimisel ja mõistmisel oli Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseumis asuv Ernst Idla fond. Fondi on koondatud kaheksa dokumentide säilikut. Need on ainukesed süstematiseeritud ja plaanipäraselt kokku kogutud materjalid ürituse korraldusjärgust, sisaldades muuhulgas ürituse eelarveid, instruktorite väljaõpet ja nende tagasisidet ning palju muud korraldusel tekkinud materjale. Küll on nende materjalide näol enamasti tegu puhtanditega, mistõttu leidub sealt vähe tööprotsessi käiku ja vastu võetud otsuste põhjuseid mõista aitavaid materjale ning muid n-ö mustandeid.

Mahult suurimaks ja seetõttu peamiseks allikaks on Rahvusarhiivis säilitatud arhiivimaterjalid. Siiski ei leidu arhiivimaterjalide hulgas näiteks Eesti Mängude Komitee ja Eesti Spordi Keskliidu koosolekute protokolle. Mõnel juhul asendasid puuduolevaid allikaid

tollases ajakirjanduses ilmunud artiklid, mis publitseerisid komiteede koosolekutel tehtud otsuseid.

Eesti Mängude teemaliste raadiomängude fonoteek koos teiste raadiosalvestistega hävis 1944. aasta märtsipommitamises. Seetõttu pole võimalik anda hinnangut enamikele Eesti Mängude teematiliste raadiosaadete sisule. Küll aga ilmusid mõnel juhul ajakirjanduses tsitaadid ja sisukokkuvõtted raadioetris kõlanud teemasaadetest, mida olen ka käesolevas töös kasutanud.

Perioodikat on antud töös kasutatud ka ühiskonnas levinud arvamuste hindamisel mängudest. Enamik Eesti Mängude raames toimunud üritusi leidsid kajastust ajakirjanduses, seda tihtilugu nii enne kui ka pärast ürituse lõppu, mis aitab mõista ajakirjanduses toimunud hoiakute muutust.

Magistritöös olen kasutanud I ja II Eesti Mängudest valminud ringvaateid. Need on digiteeritult leitavad Eesti filmi andmebaasis ja Rahvusarhiivi filmiarhiivi infosüsteemis.

Rahva arvamust näitava analüüsimaterjalina olen kasutanud Ernst Idla fondis leiduvaid instruktorite kirju. Tihtilugu oli osalejate jaoks instruktor esimene kokkupuude Eesti Mängudega ning seetõttu olid korraldajad huvitatud maakohtades valitsevatest arvamustest rahvusliku suurürituse osas.

Ajaloolise tausta selgitamiseks olen kasutanud uurimusi ja sekundaarseid teoseid. Siinkohal pean mainima ka allikate kohatist puudulikkust ja juhuslikkust. 1939. aasta mängudest on säilinud kordi rohkem materjale, kui seda on esimestest mängudest. Seetõttu oli võimalik uurida näiteks vaid 1939. aasta mängudele eelnenud kuudel toimunud ettevalmistusi maakondades.

Raadio ja Riigi Ringhääling I ja II Eesti Mängude teenistuses

Propagandateoreetikud on ühesel arvamus, et kaasaegne propaganda vajab massimeedia olemasolu.¹⁵ Mõistmaks raadio rolli mõlematel Eesti Mängudel tuleb esmalt teada selle tekkelugu Eestis ning selle arenguloo nüansse, mis mõjutasid Eesti Mängude raames tehtavaid raadiosaateid. 1934. aastal oli riigil ümber saamas Raadio Ringhäälinguga 1926. aastal sõlmitud kontsessioonileping. Lepingu sõlmimisel puudus riigil huvi raadioasjaga tegeleva riigiettevõtte asutamiseks. Riigi huvipuudus polnud tollal midagi eriskummalist, raadio oli erakätes terves Euroopas. Esimene leping ettevõtte ja riigi vahel kestis 4 aastat ning kokkuleppe kohaselt omandas osaühisus Raadio Ringhääling monopoli raadioasjades, mis lubas neil tegutseda ainukese seadusliku raadiokanalina.¹⁶

Vaatamata monopoliseisusele oli uue sihtasutuse rajamine keeruline. Rahapuudusel seadis Raadio Ringhääling end esialgu sisse Tallinnas Pikal tänaval asuvasse korterisse, kuhu loodi stuudio, kontrollruum ja administratsioonituba. Tehniliste vahendite muretsemisel tekkinud kulud ning 1926. aastal raadiokuulajatele suunatud abonentmaksu puudumine põhjustas osaühisusele esimese aasta lõpuks 6000-kroonise¹⁷ puudujäägi. Siiski jõuti enne aasta lõppu, 18. detsembril 1926 lasta eetrisse esimene ametlik ringhäälingusaade.¹⁸

Esialgu vaid 3-tunniseks kujunenud saatepäeva pikkus oli piisav selleks, et inimesed võtsid uude raadio omaks. Järgnes kuulajate arvu kiire kasv. Lisaks raadioaparaatide müügist teenitud tuludelt sai ettevõtte osa 1927. aastast käivitatud kuulamismaksust.¹⁹ 1928. aastaks oli registreeritud vastuvõtuaparaatide arv kasvanud 10 000-ni, järgmisel aastal 15 000-ni, jäädes samasse suurusjärku kuni ringhäälingu riigistamiseni 1934. aastal. Ettevõtte jaoks oli suureks muutuseks kolimine 1927. aastal Estonia teatrimajja, kuhu loodi vajaminevad ametiruumid ja stuudiod. Samuti investeeriti helikvaliteedi parandamisesse. Selleks paigaldati

---

¹⁵ Ellul, Jacques. Lk 102.

¹⁶ Eesti Raadio: Esimesed 70. Koostaja Vello Lään. Tallinn; Tartu: Eesti Raadio, 1996. Lk 20, 26.

¹⁷ Keskmise tehasetöölise kuupalk oli umbes 60 krooni.

¹⁸ Ringhääling Eesti Vabariigis. Koostanud Jüri Hansen, Aleksander Sillart. Tallinn: Hansar, 1991. Lk 13–14.

¹⁹ Riiklikult reguleeritud kuulamistasu oli lampraadio kasutajatele 18 krooni ja detektoraparaadi kasutamisel 6 krooni aastas.

saatejaam Lasnamäele ja abijaam Tartusse.²⁰ Vaatamata raskustele esimestel aastatel õnnestus eraettevõttel otseselt riigilt tuleva (rahalise) toetuseta käivitada toimiv ringhääling.

Esimese kontsessioonilepingu lõppemise lähenedes hakkas valitsusringkondades aina enam kõlama mõtteid riikliku ringhäälingu loomisest. Ühe eestvedaja, postivalitsuse direktori Gustav Jallajase selleteemalised katsed luhtusid riigikogus mõnede erakondade vastumeelsuse tõttu. Riigi vähest huvi ja toetust kurtsid ka osaühisuse omanikud. Riigi jaoks oli tegu eelkõige tuluallikaga ning puudus tahe ja soov sellesse rahaliselt investeerida. Enne uue kontsessioonilepingu sõlmimist käidi välja ettepanek, et riik võiks hakata osaühisuse liikmeks, kuid seegi katse nurjus. “Eesti on ainuke riik Euroopas, kui mitte ilmas, kes kasutab ringhäälingut tuluallikana. Peale kultuurilise tähtsuse on aga ringhäälingul veel suur majanduslik ja ühiskondlik tähtsus”, kurdetakse ajakirjanduses riigi toleaeget suhtumist.²¹ Kindlasti mõjutas riigi sellist otsust ülemaailmne majanduskriis, mistõttu ei soovitud riigi raskest rahalisest seisust tulenevalt teha ebavajalikke investeeringuid.

Kuigi 1920. ja 1930. aastate alguses puudus riigil konkreetne huvi saada ringhäälingu osanikuks, teenis eraettevõtte kaudselt riigi huve. Üheks selliseks näiteks on eetris olnud reportaažid rahvuslikest suursündmustest. Teiste hulgas kanti raadios üle 1928. ja 1932. aasta laulupeod.²² Samuti said kuulajad raadio vahendusel osa I üleriiklikest võimlemise- ja spordimängudest, kus reporteritööd tegi Felix Moor.²³ Kõigil kolmel päeval algas päevane saatekava mitmetunnise ülekandega Eesti Mängudel toimuvast. Arvukate reportaažide tulemusel sai raadiokuulaja osa nii mängude avamistalitusest, kergejõustikuvõistlustest²⁴ kui ka lõpetamisest. Ürituse viimasel päeval kanti üle riigivanemale korraldatud defilee. Sellele järgnes spordireportaaž kergejõustikust ning Eesti Mängude ülekanded raadios lõpetas riigivanema tervistuskõne osalejatele Kadrioru staadionilt.²⁵ Seega oldi rahvuslike suurüritustega eetris juba osaühisuse Raadio Ringhäälingu eksisteerimise ajal ehk enne ettevõtte riigistamist autoritaarsel ajajärgul.

Raadiol oli terve iseseisvuseaja märkimisväärne roll võimlemise propageerimisel. 1929. aasta suvel läks eetrisse esimene raadiovõimlemine. Sihtkapitali valitsuse algatusel valminud

---

²⁰ Trikkel, Ivan. Ringhääling eile ja täna: ülevaade 50. tegevusaastast. Tallinn: Valgus, 1977. Lk 31–34.

²¹ Ibid. Lk 33.

²² Eesti Raadio: Esimesed 70. Lk 44.

²³ Eesti Mängude võimas lõpupäev. “Päewaleht” 18.06.1934, nr 165. Lk 4.

²⁴ Raadio. “Päewaleht” 15.06.1934, nr 161. Lk 8.

²⁵ Raadio. “Päewaleht” 17.06.1934, nr 163. Lk 7.

raadiovõimlemist juhatas Ernst Ildla ning see oli eetris korra nädalas, pühapäeviti.²⁶ Raadiovõimlemine oli 1935. aastaks kujunenud niivõrd mahukaks osaks saatekavast, et täitis ligikaudu 4% eetriajast. Sellega edestas see protsentuaalselt raadios kuuldavaid reportaaže, kirjanduslikke õhtuid ja kuuldemänge ning oli samal tasemel eetris kõlavate reklaamide ajaga.²⁷ Raadiovõimlemine jäi osaks saatekavast kuni iseseisvuse lõpuni, olles 1939. aastal riigiraadios eetris juba igal hommikul.²⁸ Aastaid kestnud raadio eetris toimunud võimlemise propageerimine ning selle tulemusel tekkinud lojaalsed raadiovõimlejad löid aluse massvõimlemise kaasamisele Eesti Mängude programmi.

Kolmekümnendate alguses hakkas üha enam süvenema arvamus, et eraettevõttena pole Raadio Ringhäälingul võimalik enam edasi areneda. Üheks indikaatoriks osutus kuulajaskonna arvu kasvu peatumine.²⁹ 1931. aastal tegi Raadio Ringhääling Teedeministeriumile ettepaneku pikendada kontsessioonilepingut 1935. aastani juhul, kui abonentide arv suureneb 20000-ni. Samuti oleks nende soov olnud, et abonentide maks oleks langenud, mis oleks abonentide arvu suurenedes siiski tähendanud ringhäälingule kokkuvõttes suuremaid tulusid. Ükski neist eesmärkidest ei täitunud. Tulude jäämine samasse suurusjärku ning lepingu lõppemine mõne aasta pärast tekitas uusi probleeme. Nimelt polnud majanduslikult tulus investeerida kuuldavuse paranemisse, mistõttu ei tehtud suuri väljaminekuid ringhäälingu saatejaamadele, hoonetele ja muule tehnikale. Seetõttu jäi teostamata perspektiivikas plaan ümber paigutada Tallinna ja Tartu saatejaamad, mis oleks parandanud kuuldavust riigi äärealadel.³⁰

1933. aastaks oli ringhäälingu mandumine saanud selgeks ka riigitegelastele. Samuti oli selleks hetkeks hakanud paranema riigi majanduslik olukord, mis võimaldas tähelepanu pöörata virelevale ringhäälingule. Suvel teedeministrile saadetud kirjas tutvustatakse Euroopas levinud lahendusi, kuidas riik on osaline ringhäälingu töös ning kuidas Eesti riik võiks edaspidi korraldada ringhäälingu toimimist. Samas kirjas toodi välja ka OÜ Raadio Ringhäälingu peamised vajakajäämised: nõrk kuuldavus; puudulik ülekannete puhtus; raadiokuulajate rahulolematust saatekavaga; ning lõpetuseks ringhäälingu kõrged maksud. Venima kippunud läbirääkimised ettevõtte ja riigi vahel lõpetas autoritaarse riigikorra

---

²⁶ Võimlemistund raadios. "Raadioleht" 9.06.1929. Lk 3.

²⁷ Ringhääling Eesti Vabariigis. Lk 84–86.

²⁸ Kodumaa kava. "Raadio: saatekavad" 6.01.1939. Lk 14–32.

²⁹ Eesti Raadio: Esimesed 70. Lk 194.

³⁰ Kirjavahetus Raadio-ringhäälingu tegevuse ja korraldamise kohta. ERA.54.6.276. L 1–3.

sisseseadmine.³¹ Uutele riigijuhtidele tuli lepingu lõppemine osatühisusega suurepärasel ajal. Lepingu lõppemine kaotas vajaduse tegutseda seadust rikkudes, kuid samas pakkus võimalust äsja riigistatud ettevõtet kujundada režiimile huvidele vastavalt.

Ringhääling riigistati 1. juulil ning ostujärgselt tegutses Riigi Ringhääling edasi Raadio Ringhäälingu tehnika ja infrastruktuuriga.³² Nüüdse riigiettevõtte direktoriks määrati sõjaväelane Friedrich Olbrei, kelle tööd kontrollis viieliikmeline nõukogu. Riigistatud ringhääling muutus järgmistel aastatel nii sisuliselt kui tehniliselt. Positiivse külje pealt tuleb mainida tehnilist arengut ning saatekavade kvaliteedi tõusu. Järgnevatel aastatel võeti kasutusele heliplaadiseade ning hiljem magnetofon, mis võimaldas saateid ette salvestada; soetati reportaažiauto; paigaldati Türisse tervet Eestit kattev saatejaam jpm.³³ Kõik need investeeringud said toimuda tänu riigi kindlale soovile tõstmaks ringhäälingu poolt pakutavat taset. Kipun arvama, et eraettevõttena jätkanud ringhääling poleks suutnud viie aasta jooksul niivõrd kiiresti tehniliselt ja sisuliselt areneda.

Uued tehnilised lahendused – kuuldavuse paranemine ning saatepäevade pikenemine – aitasid kaasa kuulajate arvu kiirele kasvule Riigi Ringhäälingu asutamisest alates. Vaid pool aastat pärast Riigi Ringhäälingu loomist tõusis abonentide arv 24 000-ni. Järgnevatel aastatel jätkas kuulajate arv hoogsat kasvu, jõudes 1940. aastaks 98 000-ni. Sellele aitas kaasa lisaks eelmainitule saatekavade väljaarendamine koos saatepäevade pikenemisega. Võrreldes 6 tunni ja 34 minutilise saatepäevaga 1934. aastal oli saatepäev 1939. aastal keskmiselt 8 tundi ja 47 minutit pikk.³⁴ Paljud need muutused said toimuda vaid tänu raadio riigistamisele. Riik soovis omalt poolt vastu täielikku kuuletumist ning kontrolli. Sellega kaotas Riigi Ringhääling oma poliitilise neutraalsuse, mis oli kirja pandud 1932. aasta Raadiomäärustikku, kus tõdeti, et “Raadioringhäälingujaamade saatekavad peavad olema koostatud täielise erapooletuse alusel [...]”.³⁵ Esimeses riigistamisjärgses määruses taoline märge puudus. Riigi Ringhäälingu määruse 2. punkt tõdes vaid, et “Riigi Ringhääling on kohustatud korraldama ja levitama väärtusliku sisuga saatekava, mis koostatakse Ringhäälingu juhatuse poolt, võttes seejuures arvesse Posti-telegraafi-telefoni seaduses ettenähtud saatekava komitee seisukohti”.³⁶

---

³¹ Ministri ettepanek valitsusele, kirjavahetus ja muud materjalid o/ü “Raadio Ringhääling” riigistamise ja ringhäälingu väljarentimise asjus. ERA.1354.1.1609. Pagineerimata.

³² Ibid. Pagineerimata.

³³ Eesti Raadio: Esimesed 70. Lk 48, 53–56.

³⁴ Ibid. Lk 194–195.

³⁵ Riigi Teataja 13.02.1932, nr 14. Lk 175.

³⁶ Ringhäälingu põhimäärus (dekreet). ERA.80.5.723. Pagineerimata.

Ringhäälingu riigistamine andis uuele režiimile meediaväljundi enda vaadete tutvustamiseks ning eesmärkide saavutamiseks. Juba 1928. aasta Raadio Ringhäälingu määruuses leidis lepingupunkt, mis lubas vajadusel riigil ette teatamata võtta üle raadioeetrit ja muuta saatekava.³⁷ Lisaks oli osaühisusel lepinguline kohustus raadios kajastada rahvuslikke suursündmusi. Ringhäälingu minek otseselt riigi kätte kaotas vajaduse taoliste lepingupunktide lisamiseks Riigi Ringhäälingu määruusesse. Märk muutunud aegadest olid ka Konstantin Pätsi regulaarsed raadioesinemised, mida oli perioodil 1935–1940 kokku enam kui paarkümmend.³⁸ Riigi Ringhäälingu asutamisest alates laienes ka kõiksuguste rahvuslike suursündmuste kajastus raadios, sealhulgas teise Eesti Mängude oma.

1934. aasta üleriikliku võimlemis- ja spordimängude ettevalmistuste tarvis kasutati viimaseid päevi tegutseva Raadio Ringhäälingu pakutavaid võimalusi üpris tagasihoidlikult. Säilinud on palgaleht, kus tasutakse klaverimängijale ringhäälingus 4-tunnise musitseerimise eest kokku 20 krooni.³⁹ Suure tõenäosusega kasutati klaverimuusikat 29. aprillil, 6. ja 13. mail eetris olnud võimlemisinstruktsioonide läbiviimisel. Neil kolmel päeval anti üldjuhi poolt võimlemisinstruktsioonitunde koos vastavate seletustega saatemuusikale. Ringkirjades nr 5 ja nr 6 ilmunud üleskutsega paluti “kõiki võimlejaid, kes instruktsioonitundi kuulavad, riietuda võimlemisriietusse, et saaksid ära kasutada tulusaid näpunäiteid praktilise tööga.”⁴⁰ Sellega piirnes eraettevõtte hallata oleva raadioetri kasutamine esimeste mängude eeltöö tarvis. Kahtlemata oli raadio pakutavate võimaluste vähese kasutamise põhjuseks EMI korraldajate ja eraettevõtte omavaheliste kokkulepete saavutamise komplitseeritus. Sel põhjusel pandi peamine rõhk I Eesti Mängude toimumise kajastamisele raadioeetris.

Järgneval viiel aastal toimunud arengud ringhäälingus võimaldasid II Eesti Mängude tarvis raadio pakutavaid võimalusi kasutada palju intensiivsemat ning edastada seda kordades suuremale publikule. Riigi Ringhäälingu ja Nõmme KLSi (Kaitseliidusagedus) kavas oli II Eesti Mängude eel ja ajal loengud, kuuldemängud, reportaažid ja saatesari “EMI 10-minuteid”.⁴¹ Rahva jaoks tõsiseltvõetavaim pidi olema Raadio Ringhäälingus pakutav kõnede seeria, mille avaesinejaks oli Konstantin Päts. 15. märtsil eetris olnud läkitus oli suunatud eelkõige noortele, kelle ülesandeks pidi saama uue suurliikumise, “noorte võimlemine”, edasikandmine. Nõnda pidavat üle terve maa kokku tulnud noored demostreerima “kui palju

³⁷ Ministri ettepanek valitsusele, kirjavahetus ja muud materjalid o/ü “Raadio Ringhääling” riigistamise ja ringhäälingu väljarentimise asjus. ERA.1354.1.1609. Pagineerimata.

³⁸ Trikkel, Ivan. Lk 38.

³⁹ 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:769 Do 982/F6-1/5. L 1.

⁴⁰ 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:766 Do 979/F6-1/2. L 7–8.

⁴¹ Materjalid II Eesti Mängude propageerimise kohta välismaal ja kodumaal. ERA.1322.1.152. L 3.

nad oma kehaharjutustes, oma distsipliinitundes, oma juhtimiskunstis edasi on jõudnud [...]”.⁴² Pätsi Eesti Mängude teemaline kõne tõmbas piisavalt tähelepanu, kuna see sai vastukaja ka maapiirkondades instrueerinud instruktoritelt. Tumala Maanoorte Ringi juures tunde andnud Arvo Tiituse kirjutab, et kohalik koolijuhataja oli raadiosaate ajaks toonud suurde saali raadio, mille ümber koguneti Pätsi kõnet kuulama. Instruktor pidas seda “hääks propagandaks Eesti Mängudele”.⁴³ Järgnevalt oli kõnega eetris ESK esimees riigisekretär Karl Terras, kellele järgnesid Eesti Mängude peakomitee liige Olev Piirsalu, üldjuht Gustav Kalkun, võistlustoimkonna esimees A. Kaldveere, ESK informatsiooni büroo juhataja H. Mikkin.⁴⁴ ja propagandajuht I. Raudma. Ettekannete teemad varieerusid alates vajakajäämist esiletoomisest haridusametuste kehalises kasvatuses kuni sporditegemiseks vajaliku infrastruktuuri puudumiseni ehk teisisõnu arutleti kõnedes kehakultuuri päevaküsimustel.⁴⁵ Kõik need kõned ilmusid trükitud kujul ka ajalehtedes, jõudes selliselt inimesteni, kes raadiot ei kuulanud või kellel puudus see sootuks.

Andmaks kõnede seeriale juurde tõsiseltvõetavust ja sidumaks seda eelseisva rahvapeoga, võeti saatesarja nimena kasutule “Eesti Mängude kümminutit”.⁴⁶ Esialgne propagandakava nägi ette, et 8 “kümminutit” pidid eetris olema mais ja juunis.⁴⁷ 13. aprillil alustanud lühikõnede sari sarnanes paljuski varasemale kõnedeseeriale. Kümminutite viimaseks kõnelejaks oli taas kord EMI üldjuht Gustav Kalkun. Sellele järgnes saatekavas E. Rimmelga kuuldemäng “Näsuvere Eesti Mängudel”.⁴⁸ Pooletunnine kuuldemäng jäi viimaseks Eesti Mängude teemaliseks propagandasaaateks enne reportaaže peopaigast umbes ühe nädala pärast. Võttes arvesse, et viis aastat varem puudusid täielikult taoliselt teemasaadet, saab selgeks riigi soov ja valmisolek reklaamida rahvuslikke sündmusi ja seeläbi režiimi poolt tehtavat tööd.

Kui sporditeematiliste kõnede seeria ja kuuldemäng olid esmakordsed katsetused, siis sarnaselt eelmiste mängudega korraldati ringhäälingu kaudu Eesti Mängude harjutuste instrueerimist, kuid võrreldes varasemaga märgatavalt suuremas mahus. Ringhäälingus toimuvad instrueerimised kandsid endas kaht eesmärki: raadiovõimlemine aitas Eesti

---

⁴² Eesti Mängud arenegu täiuslikeks. “Päewaleht” 16.03.1939, nr 75. Lk 2.

⁴³ 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:772 Do 985/F6-1/8. L 170–171.

⁴⁴ II Eesti Mängude aruanded koos lisadega. ERA.1322.1.150. L 14.

⁴⁵ Rohkem tähtsust kehalisele kasvatusel. “Uus Eesti” 13.04.1939, nr 100. Lk 2.

⁴⁶ Esimene esineja uut nime kandvas saatesarjas oli propagandajuht I. Raudma.

⁴⁷ Materjalid II Eesti Mängude propageerimise kohta välismaal ja kodumaal. ERA.1322.1.152. L 3.

⁴⁸ Pilk saatekavasse. “Raadio: saatekavad” 8.06.1939. Lk 10.

Mängudeks ette valmistuda paljudel sellest osa võtvatel rühmadel üle Eesti, kuid samavõrd oli tegu propagandaga.

Eesti Mängude lähenedes lisandusid igahommikustele raadiovõimlemistele spetsiaalselt Eesti Mängude võimlemiskavasid tutvustavad raadiovõimlemise saated. Raadio kaudu instrueeriti mees- ja naisvõimlejaid maikuu kolmel järjestikusel pühapäeval, iga kord 20 minutit mõlemale grupile.⁴⁹ Lisaks oli 21. ja 28. mail eetris poiste ja tütarlaste võimlemiskavad. Raadiovõimlemisest teavitavas ringkirjas mainiti lisaks, et kõigile riigikaitsele õppusel olijatele võimaldatakse ühisharjutuste eetrisoleku ajaks vabastus sõjaväelisest õppest.⁵⁰ Osalejate vabastamine riigikaitsele harjutustest näitab Eesti Mängude prioriteetsust.

Vaatamata sellele, et juba esimeste Eesti Mängude raames oldi raadioinstrueerimist vähesel määral võimlemiskavade õppel kasutatud, huvitas korraldajaid endiselt võimlejate arvamus ja osalusaktiivsus taolistest ühisharjutustest. Maakondadesse suunatud instruktorid pidid aruandes vastama küsimusele: “Kas rühmas leidis võimlejaid või rahvatantsijaid, kes kasutavad raadiovõimlemise saateid?”. Eesti Mängude Võimlemise ja Rahvatantsu Toimkonnale suunatud blankettides jätsid instruktorid sellele küsimusele tihti täiesti vastamata või kriipsutasid selle rea aruandes maha. Vähestest täidetud aruannetest selgub, et raadiovõimlemise pakutavaid võimalusi olid altimad ära kasutama naised, kuid neidki oli vähe.⁵¹ Võttes arvesse mängudes osavõtjate koguarvu ja aastaid eetris olnud hommikuvõimlemisi, oleks pidanud raadiovõimlemise harrastajate arv olema märkimisväärselt suurem.

Ka blankettidele lisatud instruktorite poolt käsitsi kirjutatud kirjades tuleb raadiovõimlemine harva teemaks. 17. märtsil kirjutab Arvo Tiitus Põidest, et kohalikus naiskodukaitses tegutsev venelasest proua olevat suur võimlemise pooldaja ning “ka innukas raadiovõimleja”. Mai keskel Virumaal instrueerinud Evi Suurmets (Grossvald) peab kohalike rühmade korraliku võimlemisoskuse põhjusena raadios antavaid võimlemistunde – “On kuulda, et neid kasutatakse igal pool ära”.⁵² Võib järeldada, et kuigi võimlemisel oli kindel koht radioeetris, siis regulaarseid kaasavõimlejaid oli pigem vähe või tegi seda demograafiliselt teine seltskond kui see, kellele Eesti Mängud eelkõige suunatud olid. Vaatamata sellele pidi raadiovõimlemisel olema vähemasti võimlemist kui spordiala tutvustav efekt.

---

⁴⁹ Kirjavahetus “Eesti mängude” üle. ERA.4080.1.36. L 87.

⁵⁰ Keskliidu, II Eesti Mängude võimlemise- ja rahvatantsu toimkonna jt. ringkirjad. ERA.1322.1.192. L 4.

⁵¹ 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:771 Do 984/F6-1/7. L 158–217.

⁵² 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:772 Do 985/F6-1/8. L 170–171, 256.

Raadiot kasutati korraldajate poolt lisaks õppevahendile ka infokanalina. Nimelt otsustati pärast Petseris 1939. aastal kevadel toimunud tulekahju anda petserlastele tasuta rongisõit Tallinnasse. See info edastati osalistele esialgu raadio teel, kuid kohalikke see ei veennud: “Kuna ajalehtede ja raadio sõnumeid ei saa võtta iga kord tõsiselt, palun lahkesti teatada meile osaks saanud soodustustest, et saaksime tugineda millelegi reaalsele,” paluvad petserlased kirjalikku tõestust. Korraldajatele arupärimise saatnud Petseri spordinõunik lisas kirja lõppu optimistliku märkuse: “Hellitades lootust, et me väljavaated ei osutuks illusoorseiks”.⁵³ Kiri tõendab, et vähemasti Eesti kagunurgas ei usaldatud pimesi riigiraadios kuulnud infot, isegi kui see oli seotud sellise rahvusliku suurüritusega nagu Eesti Mängud.

II Eesti Mängude ajal oli Riigi Ringhääling rahvapeo lainel kõigil kolmel päeval. Esimesel kahel päeval oldi eetris tunniajase spordireportaažiga Eesti Mängudelt. Saadet juhtisid kolm sporditegelast: Agu Kask, Heino Mikkin ja Aleksander Lill, kes spordiekspertidena võtsid kokku võistluspäevadel toimunud.⁵⁴ Eesti Mängude viimasel päeval oldi eetris kolmel korral. Reportaažid algas kell 12, kui kommenteeriti osalejate rongkäigu möödumist Kadrioru lossi eest. Kell 15 oldi eetris Kadrioru staadionilt, kust anti edasi muljeid presidendi saabumisest, mängude üldlipu heiskamise talitusest ja raadiokuulajatele kanti üle presidendi kõne. Kell 18 tehti kokkuvõtte sporditulemustest. Eesti Mängude raadiolülitusi täis nädalavahetuse lõpetas raadios kell 19 alanud ülekanne Kadrioru staadionilt, kust kanti üle Eesti Mängude finaali ja Kaarel Eenpalu lõpukõne.⁵⁵

Sõdadevahelise Vabariigi ajal tegutsenud ringhääling jaguneb kahte ajajärku: eraettevõttena tegutseva Raadio Ringhäälingu ning sellele järgnenud riikliku Riigi Ringhäälingu perioodiks. Esimene kontsessioonileping lõppes kohe pärast I EMI toimumist, millele järgnes autoritaarne ajajärk Eestis ning ringhäälingu riigistamine. Osaühisusena tegutsenud Raadio Ringhäälingul oli Eesti Mängude ettevalmistusel väga väike roll, vaid mängude ennast kanti üle kolme päeva jooksul. Suuremahulist kaasatust piiras raadiokuulajate üpris väike hulk, kehv kuuldavus ning kahe osapoole (osaühisus ja riik) eksisteerimine. Riigistatud ringhääling seevastu täitis II Eesti Mängude eel ja ajal palju suuremat ning varem välja töötatud eesmärki, olles paljudele eestimaalastele ainukeseks vahendiks spordipeost osa saamisel. Sellele aitasid kaasa riigi rahalisel kaasabil paranenud saatekavad ja tehniline areng. Rahvuspeo natsionalistliku eesmärgi täitmist lihtsustas ka tuntavalt riigiettevõtteks olemine. Selliselt kadus ära liigne

⁵³ Kirjavahetus II Eesti Mängude finantseerimise ja toetuste taotlemise kohta. ERA.1322.1.162. L 14.

⁵⁴ Pilk saatekavasse. “Raadio: saatekavad” 8.06.1939. Lk 10, 19, 21.

⁵⁵ Pilk saatekavasse. “Raadio: saatekavad” 15.06.1939. Lk 9.

bürokraatia ja asjaajamine riigi ja eraettevõtte vahel, nagu oli see olnud osatühisuse eksisteerimise ajal. Autoritaarse riigivõimu sisseseadmine lihtsustas ringhäälingu võimaluste kasutamist märgatavalt. Seda näitab II Eesti Mängude tarvis välja töötatud propagandakava ja seal Riigi Ringhäälingule ette nähtud kande roll. Tulemuseks olid sporditemaatilised kõnedeseeriad riigi juhtivtegelastelt, kuuldemängud ning raadiovõimlemised osalejatele. Lõppakordiks kujunes terve nädalavahetuse raadioetri sisutanud reportaazid mängudelt. Eesti Mängude lõpupäeva ülekannetele andisid tooni enim Konstantin Päts ja Kaarel Eenpalu. Kahtlemata aitas kõigele eelmainitule kaasa riigi huvist tulenev (rahaline) toetus, mille tulemusel suurenes ringhäälingu professionaalsus ja paranes märgatavalt tehniline võimekus. Minu hinnangul poleks see olnud võimalik ilma ringhäälingu riigistamiseta. Küll aga kipun arvama, et taoline areng oleks toimunud ka demokraatlikus Eestis, mida tõendavad Raadio Ringhäälingu lepingu lõppemise eel valitsuskoridorides kõlanud arvamused, mis viitasid riigi huvile ringhääling riigistada, et selle edasist arengut suunata. Seetõttu hindan II Eesti Mängude raames tehtud raadioprogrammi loomuliku väljundina, millelaadne oleks eetris olnuks ka demokraatlikus riigis.

I Eesti Mängud

I Eesti Mängude ringvaade

Ringhäälinguga võrreldavalt ambitsioonikas, aeganõudev ning riiklikule propagandale väljundit pakkuv ettevõtmine oli Eesti Mängude filmilindile võtmine. Propagandafilmid on alates esimese maailmasõja lõpust olnud autoritaarsete režiimide üks eelistatumaid viise enda arvamuste levitamiseks.⁵⁶

Siinse magistritöö raames võtan uurimise alla Eesti Kultuurifilmi, selle loomise ja arenguloo, kuna just nende toodetud on kõik sõdadevahelise Eesti Vabariigi ajal valminud ringvaated. Kultuurifilmi tausta teadmata on raske hinnata ka selle rolli riiklikus propagandas.

Eesti Kultuurifilmi käimatõmbamine 1930ndate alguses oli väga vaevaline, vaatamata riigiasutustes levinud arvamustele selle vajadusest. Esimene selleteemaline koosolek toimus paljude erinevate ministriumide ja sihtasutuste esindajate kohalviibimisel 1930. aasta detsembris. Nõukogus esindatud ministriumide, koolide, muuseumide, Kehakultuuri sihtkapitali valitsuse ja Kaitseliidu esindajad nõustusid taolise sihtasutuse loomise vajadusega, sest “[...] üksida filmide valmistamise alal midagi laiaulatuslikumat korda saata ei suuda [...]”.⁵⁷ Kuna ükski riigiasutus sellist asutust enda ülesannete hulka kuuluvaks ei pidanud, nähti lahendusena sihtasutuse loomist.⁵⁸

Sihtasutuse loomiseks välja töötatud põhikirja kinnitas vabariigi valitsus 1931. aasta juunis. Põhikirja esimeses punktis seati sihtasutuse eesmärgiks “kultuurifilmide soetamine ja levitamine ning Eesti maa ja rahvaelu filmil jäädvustamine”. Järgneval kuul toimunud esimesel põhikirja kinnitamise järgsel koosolekul valiti sihtasutusele nõukogu, juhatus ja revisjonikomisjon.⁵⁹ Taas kord olid nõukogus esindatud mitmed ministriumid, muuseumid, hariduslikud ja sõjaväelised liidud ning organisatsioonid. Küll aga puudusid nõukogust ja

---

⁵⁶ Ellul, Jacques. Lk 102.

⁵⁷ Põhikiri, sihtasutuse ellukutsumise nõupidamise protokoll, sihtasutuse nõukogu protokoll. ERA.3631.1.1. L 10–14.

⁵⁸ Eesti Kultuurkapitalist makstavate pensionide normide vähendamise määrus 20. maist 1931. a koos vastava kirjavahetusega; sihtasutise “Eesti Kultuurfilm” põhiseaduse tekst. ERA.1108.5.716. L 10–11.

⁵⁹ Vabariigi Valitsuse otsus “Eesti Kultuurfilm” põhikirja kinnitamise kohta. ERA.31.3.3933. L 7–11.

juhatusest asutused või inimesed, kellel oleks olnud kogemusi filminduses. Ainukese erialaekspertina oli pool-juhuslikult kaasatud kehakultuuri sihtkapitali esindanud operaator Hirwonen. Tema arvamust sihtasutuse vajalikkusest aga ei küsitud.⁶⁰ Kohe Eesti Kultuurfilmi loomise algusest jäi õhku sihtasutuse finantsiline külg. Põhikirjas määrati vaid algkapital suurusega 1000 krooni. See summa pidi tulema valitsuse kultuurkapitalist. Edasipidiste tuluallikatena mainiti esialgu vaid annetusi.⁶¹ Nende otsuste valguses saab selgeks, et riik mõistis taolise sihtasutuse vajalikkust, kuid polnud kaugeltki valmis veel rahaliselt filmistuudiosse investeerima. Samuti puudusid sihtasutuse nõukogust selle ala eksperdid ning seetõttu juhiti seda nagu iga teist riiklikku ettevõtet – bürokraatlikult.

Vaatamata eelarve ja ekspertide puudumisele jätkati sihtasutuse tulevase väljundi ette kandmiseks vajalike seaduste väljatöötamist. Paralleelselt Eesti Kultuurfilmi põhikirja loomisega alustati “kinofilmide seaduse” esimese eelnõu väljatöötamisega, mis nägi ette, et “avalikkudel kinoetendustel Eestis peab iga seansi ülesvõetama kohalik kroonika, milles oleksid kujutatud Eesti tähtsamad päevasündmused, iseloomulikud nähtused poliitilisest, majanduslikust ja kultuurilisest elust [...]”.⁶² Tehes selliselt kinopidajatele kohustuslikuks näidata Eesti Kultuurfilmi toodangut kinodes, loodi sihtasutuse toodangule seaduslik väljund. Kinoseaduses täpsustatakse ka Eesti Kultuurfilmi rolli kroonika valmistamise ja levitamise protsessis: “Eesti kroonika sisu hakkab koostama sihtasutus Eesti Kultuurfilm, kes võtab oma peale vahetalituse filmi töösturite ja kinoomanikkude vahel filmide valmistamise ja levitamise asjus.” See on mõningases vastuolus Eesti Kultuurfilmi põhikirja esimeses punktis mainitud ülesandega, mis näeb ette sihtasutuse töö osana ka filmide valmistamist. Kinoseadus jättis selliselt mulje, et Eesti Kultuurfilmi ülesandeks on filmide tellimine, mitte nende valmistamine. Kinofilmide seaduses täpsustatakse ka, et kui sihtasutus vahemehe rolliga mingis põhjusel hakkama ei saa, siis “asutatakse haridus- ja sotsiaalministeeriumi juurde sellekohane komisjon, kes kroonika sisu ära määrab ja kelle ettepanekul filmide valmistamine ja levitamine antakse mõne eraettevõtte kätte.”⁶³ Sellise sõnastuse tõttu jääb mulje, et Eesti

---

⁶⁰ Kirjavahetus Tallinna Linnavalitsuse, Eesti Tervishoiu Muuseumi, Haridusliidu ja teistega sihtasutuse “Eesti Kultuurfilm” asjus; Eesti muusikute ja orkestrantide ühingute protestikiri välismaiste helifilmide demonstreerimise kohta eesti kinodes; sihtasutuse “Eesti Kultuurfilm” põhikiri. ERA.1108.5.661. L 30.

⁶¹ Vabariigi Valitsuse otsus “Eesti Kultuurfilm” põhikirja kinnitamise kohta. ERA.31.3.3933. L 7–11.

⁶² Kirjavahetus Tallinna Linnavalitsuse, Eesti Tervishoiu Muuseumi, Haridusliidu ja teistega sihtasutuse “Eesti Kultuurfilm” asjus; Eesti muusikute ja orkestrantide ühingute protestikiri välismaiste helifilmide demonstreerimise kohta eesti kinodes; sihtasutuse “Eesti Kultuurfilm” põhikiri. ERA.1108.5.661. L 18.

⁶³ Ibid.

Kultuurfilmi eduka käivitamise suhtes oldi ministeeriumis kahtleval seisukohal, mistõttu loodi võimalus vajadusel sihtasutusest ringiga ümber minna. Ka jääb mulje, et jõuti arusaamisele, et vahendite ja ekspertide puudusel ei ole võimalik sihtasutusel endal ringvaateid valmistada ning see töö tuleb tellida väljastpoolt.

Vaatamata kinoseadusega loodud väljundist kodumaiste kroonikate näitamiseks kinodes põhjustasid raha, kutseliste ekspertide ja seadmete puudus sihtasutuse töös peaaegu kahe aastapikkuse seisaku. Sellest ajaperioodist leidub Eesti Kultuurfilmi tegemistest vaid paar dokumenti. Sarnaselt vaikis sihtasutuse tegevuse või õigemini tegevusetuse kohta ajakirjandus. Eesti Kultuurfilmi esimene, Poola valitsusdelegatsiooni vastuvõttu ja Tallinnas viibimist tutvustav ringvaade jõudis ekraanile alles 5. mail 1934⁶⁴ ehk ligikaudu üks kuu enne I Eesti Mängude toimumist. Sellest tulenevalt ei saanud I Eesti Mängude filmijatel olla suuri kogemusi ringvaadete formaadiks sobiliku materjali jäädvustamisel.

Esimesi üleriiklikke võimlemis- ja spordimänge tutvustati Eesti Kultuurfilmi ringvaates nr 3. Ringvaate valmistajatest on teada vaid operaator Konstatin Märska. Tema käe all valminud kroonika on filmitud 17. juunil ehk mängude viimasel päeval. Ringvaade algab rongkäiguga, mida juhib rongkäigu üldjuht Adolf Treufeldt. Järgnevalt näidatakse mees- ja naisvõimlejad ning sõjaväeorkestrit, kes sammuvad taktisammul mööda Kadrioru lossist. Võimlejad kannavad endaga arvukalt riigi- ja spordiseltside lippe. Järgnevalt on mõneks sekundiks kaadris kõnepuldis kõnet pidavad Konstantin Päts⁶⁵ ja Johannes Teimann, taustaks taevas lehviv trikoloor. Osalejate suurt rõõmu näitab võimlemisjuhi Ernst Idla kätel taevasse viskamine meesvõimlejate poolt. Järgnevates kaadrites saab imetleda meesvõimlejate sünkroonset kava ettekandmist. Lõpetuseks näidatakse rahvatantsijate etteastet ning lippude heiskamist.

Ringvaate tagasihoidlik kvaliteet saab selgeks juba esimestest kaadritest. Ringvaade on tummfilm, kuid puuduvad tavapärased tekstikaadrid. Ringvaade algab viimasel päeval toimunud rongkäiguga, mille järgselt saavad Kadrioru staadiole riigivanem Konstantin Päts ja peakorraldaja Leopold Tõnsoni, keda tervitatakse olümpiatervitusega. Sellele järgneb jälle kaader rongkäigust, seega eiratakse ajalist kronoloogiat. Samasugune olukord kordub ringvaate viimases kaadris, kui lõpetuseks lipud langetamise asemel heisatakse.⁶⁶ Klipsis nähtavaid ebakorrektsusi seletab see, et juba sama päeva, 17. juuni õhtul esilinastus film ühes

---

⁶⁴ Paas, Veste. Ajahetked – Eesti dokumentaalfilm 1920–1940. Tallinn: Eesti raamat, 1987. Lk 56–57.

⁶⁵ Vt: Lisa 1.

⁶⁶ Esimesed üleriiklikud võimlemis- ja spordimängud Tallinnas. Eesti Kultuurfilmi ringvaade nr 3. Rahvusarhiivi filmiarhiiv fond nr 4, arhivaal nr 46. Filmistuudio Eesti Kultuurfilm, 1934.

kohalikus kinos.⁶⁷ Seega jäid filmimise ja linastuse vahele vaid mõned tunnid, mis jättis järeltöötuseks väga vähe aega.

Aasta hiljem linastus ringvaate nr 68 osana I Eesti Mängude varasemast kroonikast kolm korda pikem versioon. Enam kui seitsmeminutiline saatelõik on valmistatud palju professionaalsemalt ning lisandunud on tummfilmidele omased tekstikaadrid. Alustuseks tutvustatakse esimest kehakultuuri näitust. Järgnevalt näidatakse mängude avamist ning Laidoneri ja tema saatjaskonna saabumist staadionile. Mängude avamist sümboliseerivad rivis pasunat puhuvad sõjaväelased ning ühtteist maakonda illustreerivate trikolooride heiskamine, millele järgneb stseen võimlejatest moodustatud tähtedest “E” ja “V” (Eesti Vabariik). Seejärel algab sporti ja osalejaid tutvustav osa ringvaatest. Alustatakse marsisammul staadionile sisenevatest võimlejatest. Nende pead on tervituseks pööratud tribüünidel istuvate korraldajate ja kindral Laidoneri poole. Mitme minuti jooksul tutvustatakse Eesti Mängudel aset leidnud spordialasid. Füüsiliselt kõige ilusamate alade, näiteks kettaheite, odaviske ja jooksmise puhul on kasutatud aeglustatud kaadreid. Samuti kasutatakse kaadrite vahetusel sujuvat üleminekut ühelt teisele ning ka kassetilindi tagurpidi esitamist vettehüpete ajal. Tulenevalt pikemast kestvusajast jääb rohkem aega näitamaks viimase päeva rongkäiku, võimlejate sisenemist ning rivistust staadionil. Kõik see toimub kronoloogilises järjekorras. Kaamera järgneb kõigepealt linnast alguse saanud rongkäigule, mis seejärel möödub Kadrioru lossist ning lõpuks saabutakse Kadrioru staadionile, kus osalejad rivistatakse. Sellele järgneb korraldajate ning riigijuhtide saabumine staadionile. Samuti on ringvaatesse lisatud kaadrid publikust ning eetriaega saavad kõigi vanusegruppide võimlejad. Ülevaade lõpeb lühikese klipiga rahvatantsust, millele järgneb Ernst Idla õhkuviskamine. Ringvaate viimaseks kaadriks on aplodeeriv publik.⁶⁸

Kvalitatiivne erinevus kahe ringvaate vahel on selgesti märgatav. Kui esimesel lühemal ringvaatel puudus süžeeline loogika või oli raskesti aimatav, siis aasta hiljem kinodes linastunud ülevaade järgis kronoloogiat ning kasutas mõningaid eriefekte ning ebatavalisi kaamerarakurse.

Eesti Kultuurfilmi esimest ajajärku iseloomustab täielik sõltuvus üksikute operaatorite tööst, kes iseseisvalt jäädvustasid ning hiljem monteerisid materjale. Valminud tulemus müüdi

---

⁶⁷ Sihtasutus “Eesti Kultuurfilm”. ERA.14.9.1519. Pagineerimata.

⁶⁸ Esimesed üleriiklikud võimlemis- ja spordimängud Tallinnas. Eesti Kultuurfilmi ringvaade nr 68 (1/3). Rahvusarhiivi filmiarhiivi fond nr 4, arhivaal nr 68. Filmistudio Eesti Kultuurfilm, 1935.

seejärel edasi sihtasutusele, kes need oma nime all kinodele turundas. Sihtasutus jätkas selliselt kuni laialisaatmiseni 1936. aastal.⁶⁹

Eesti Kultuurfilmi esimeste aastate tegevust analüüsides saab selgeks, et ringvaateid suudeti näitama hakata alles riigipöördejärgselt ja vaid loetud kuud pärast seda. Allikate puudusel on võimatu öelda, kas see oli kokkusattumus või uute riigijuhtide käsust tulenev. Kahte valminud versiooni võrreldes selgub, et vaid aastaga oli ringvaate kvaliteet märgatavalt paranenud ning ringvaadete väljaandmises saavutati järjepidevus. Küll aga puuduvad esimestest mängudest valminud ringvaadetest selged märgid muutunud poliitilisele olukorrale või seda ülistavad propagandalikud võtted. Esimesi üleriigilisi võimlemise- ja spordimänge tutvustav ringvaade tegi seda, mida Eesti kultuurfilmi põhikirja esimene punkt ette nägi ehk jäädvustas Eesti maa ja rahva elu.

---

⁶⁹ Paas, Veste. Lk 59–60.

Vabaõhuetendus “Killamägedel”

Meediaväljundite abil tehatavale propagandale lisaks korraldati I Eesti Mängude raames programmist eristuv ning spordiga vähe seost omav vabaõhuetendus “Killamägedel”. I Eesti Mängud langesid ajajärku, kui taas oli populariseerumas ajalooline ilukirjandus, film ja muu kunst. Üheks tollasele loomingule ainekaks pakkuvaks ajajärguks oli kristluse-eelne muinasaeg, mida 1930. aastatel üritati kujutada kui õitsvat vabaduseperioodi, mis samastus vabadussõjaga kättevõidetud omariiklusega.⁷⁰ Sama perioodi käsitles vabaõhuetendus “Killamägedel”, mille süžee autoriks oli Henrik Visnapuu. Spetsiaalselt Eesti Mängudeks valminud etendus oli Visnapuu jaoks teiseks korraks kirjutada rahvusliku suurürituse tarvis ajaloost inspireeritud lavastust. Aasta varem kanti laulupeol ette tema näidend “Otepää all”.⁷¹

I üleriiklikku võimlemis- ja spordimängude programmi tutvustavas trükises märgitakse lavastuse “Killamägedel” toimumisajana 10. sajandit, mil olukord Skandinaavias ja Vene osariikide tülid “andsid Eestile [...] soodsaid võimalusi asuda aktiivsele Läänemere vallutamisele. Sellest peale algas Eesti viikingiaeg, mis kestis 1050–1208 a.”⁷² Lavastuse ajalooliseks taustaks oli valitud Norra kuninganna Astridi ja tema poja, hilisema kuninga Olaf Tryggvepoja vangistus Eestis 967. aastal. Ametlikus trükises tutvustatakse ristsõdade-eelset Eesti viikingiaega ajajärguna, millega kaasnes “uljas rändamislust, vallutamiskirg, tung avaruse järele ning kangelasmeel”. Rändamise ning vallutustega kaasnes ka kokkupuude teiste riikide võimustruktuuride ning uskumustega, millesarnase loomiskatse on lavastuse üheks peamiseks süzeeliiniks. Kuningriigi rajamise katsete poliitilis-rahvuslikele heitlustele lisaks on etendusse põimunud tollase killamägede kultuuri moraali ja kombeid. “Killasid” tutvustatakse kui “vabade huvikaaslaste vabasid rühmasid”. Moodustatud rühmad pidid lisaks tõsistele toimingutele pakkuma ka lõbu ja puhkust. Killapidude toimumispaigana mainitakse vaba loodust, killamägesid. “Aktiivne elutahe ja õilis kildakuuluvuse tunne iseloomustab Eesti viikingiaega ja loob tolleaegse mehe eeskujuga – vägimehe”, tunnustab ja tutvustab

---

⁷⁰ Kaljundi, Linda; Laanes, Eneken. Eesti ajalooromaani poeetika ja poliitika. Keel ja kirjandus 8-9/2013. Lk 561–575.

⁷¹ Vabaõhuetenduseks. “Kaja” 13.06.1934, nr 136. Lk 7.

⁷² Tänapäeval lõpetatakse viikingiaeg Euroopas umbes aastal 1000.

lõpetuseks autor tollaseid kombeid.⁷³ Sellise süžeesliku põhjal saab järeldada, et “ajalooline” lavastus oli suuresti fabritseeritud, mistõttu oli sellel tegelikkusega vähe seost.

Ajaloolis-patriootliku lavastuse toimumisest hakkas ajakirjanduses artikleid ilmuma juunikuu saabudes. Pätsi Põllumeeste koguga seotud päevaleht Kaja tutvustab põgusalt 7. juuni numbris peamisi Eesti Mängude raames toimuvaid üritusi, nende hulgas vabaõhuetendust. Kaja põhjendab vabaõhuetenduse kaasamist mängude kavasse vajadusega harida noori: “See muistset Eesti vabadust käsitlev näidend peab noortele tutvustama seda vana ja julget vikingite vaimu, mis hävitatud aastasadu kestnud orjapõlve vältel”. Järgnevalt põhjendatakse patriootliku etenduse tähtsust tänapäeva kontekstis, “selle vana vikingite vaimu juurde peame jõudma tagasi, kui tahame püsima jääda iseseisva rahvana!”. Samas artiklis antakse juba nädal enne esilinastust etendusele hinnang, et see on õnnestunud üle ootuste hästi.⁷⁴ Päevaleht peab etendusest ülevaate tegemiseks vajalikuks alustuseks lugejale seletada, mis on “killamäed”. “Killamäed on koht, kuhu tuldi kokku lõbutsema, ilutsema kultuspidudeks ja nõupidamisteks. [...] Peale selle veel spordiplats jõuvõistlusteks, võistlismängudeks ja laulikute esinemiseks jne. [...] Killad ise tähendavad vabade meeste vaba liitu ühise eesmärgi saavutamiseks kas kultuurseks, sõjaretkeks või mõneks muuks otstarbeks”. Seega oli etenduse teema ja pealkiri igati sobilik Eesti Mängude raames toimumiseks. Loomaks paralleeli kaasaja lugejale “killadest”, mainitakse artiklis, et kildade sõnast tulenevad keelde sõnad nagu “killavoorid”.⁷⁵ Veelgi rahvuslikumalt on meelestatud Päevalehe järgmine etendust tutvustav artikkel, kus mainitakse, et “Killamägedel” on võrreldes sõjaaega kujutanud etendusega “Otepää all” rahumeelsema süžeeaga: “Heroilise Vabadussõjaga Lembitu päevil võrrelduna on 10. sajandil alanud Eesti viikingiaeg kaunimaid aegu meie ajaloos. See on ajastu, mis Eesti inimene tundis end kaitstuna välisohtude [...] eest, mil uljas rändamislust, kangelasmeel ja seiklushimu tõstis eestlasi tugevasti arvestavaks jõuks Läänemerel.” “See on ajastu, millal täie ja kõrge enesetundega laulik võis laulda, et ’meil on orjaski emandad, karjapoisikski kuningad””,⁷⁶ sellega viidati lavastuses kasutusel olnud Norra kuningannale ja tema poja vangistuse motiivile. Lavastust “ajaloolisena” reklaamides võis lugejale jääda mulje, nagu taoline vangistus oleks tõepoolest juhtunud. Artiklite sisusse süüvides võib kindlalt väita,

---

⁷³ I Üleriiklikud võimlemise- ja spordimängud: 15. – 17. juunini 1934 Tallinnas. Koostajad J. Peterson, O. Lõvi, A. Hahn. Eesti Spordi Keskliit. Tallinn: Estotrükk, 1934. Lk 43–48.

⁷⁴ 5000 võimleja paraadimarss. “Kaja” 07.06.1934, nr 131. Lk 5.

⁷⁵ Draamastuudio teatri ... . “Päevaleht” 9.06.1934, nr 155. Lk 4.

⁷⁶ Draamastuudio teater. “Päevaleht” 13.06.1934, nr 159. Lk 6.

ajakirjandus andis rahvus-patriootlikule lavastusele enne esietendust heakskiidu ning omapoolse tagantlükke selle edukaks õnnestumiseks.

Küll aga asendusid etenduse-eelsed üheselt patriootlikud ning teemavalikut toetavad kirjutised etenduse järel kriitilisemate arvamustega. Eelkõige kritiseeriti ebaühtlast süžeed ja julget, kuid ebatavalist, käesoleval juhul mitte täielikult õnnestunud teostust. Uudisleht esitab võrdluse Visnapuu enda aasta varem laulupeol lavastatud etendusega. Kuigi etendusi “Otepää all” ja “Killamägedel” reklaamiti kui massimängusid, siis artikli autori arust ei olnud uusim teos žanri vääriline. Üheks etteheiteks oli liiga paljude motiivide laenamine aasta varasemast etendusest. Kuigi tegevusliinid on tuttavad, siis ei hargnenud tegevus loogiliselt. Liialt palju leidis ajalehe hinnangul stseene, kus näitlejate tegevusel puudub sügavam sisu või olid nende motiivid ebaselged, halvimal juhul aga jäid kõrvallood täiesti poolikuks. Arvustaja arust oleks võinud need vead parandada lavastaja. Lõpetuseks hinnatakse materjali väga potentsiaaliks, kuid vajaks tulevikus “ümbertöötlemist ja viimistlemist”.⁷⁷

Autori töö suhtes on kriitiline ka ajaleht Esmaspäew, mis toob välja, et autor on liiga vabameelselt käsitlenud tollaseid sotsiaalseid sidemeid ja eri seisuste vahelisi suhteid. Peamine kriitikanool on aga suunatud lavastuse pealkirjale. Artiklis tuuakse välja, et sõna “killavoor” tähendab kaubavoorisid, seega pealkiri “kaubamägesid”. Õige oleks olnud “kihlamägedel”. “Kihl” tähendab tollases tähenduses liitu. Positiivselt märgitakse ära etenduse lahingustseenid, kuid nende õnnestumise au antakse lavastajale.⁷⁸ Samal lainel jätkab Päewaleht. Positiivselt tuuakse välja massistseenid, mis suutsid ära lappida vajakajäämised süžees. Siiski peetakse autori eelmist lavastust Eesti Mängudel linastunust õnnestunumaks. Päewalehe hinnangul ei õnnestunud ka lava ja külastajateala ebatavaline lahendus.⁷⁹ Nimelt üritasid korraldajad luua publikule amfiteatriga sarnanevat elamust. Vabaõhuetenduste puhul oli tavapärane, et etendus viidi läbi laval. “Killamägedel” seevastu viidi etendus läbi staadioni platsil, pealtvaatajad aga istusid platsist kõrgemal asuvatel tribüünidel.⁸⁰ Päewalehe arvates uudne lahendus suurel väljal ära ei tasunud, kuna etenduse algus hilines kolmveerand tundi, siis ei suutnud prožektorivalgus valgustada läbi kesksuvisse valguse. Selle tulemusel “ei näe esimesest reastki, kas näitleja liigutab suud või mitte, saati siis veel miimikat ja muid nüansse, kõik valgub ühesuguseks viirastuseks”.⁸¹

⁷⁷ Killamägedel. “Uudisleht” 19.06.1934, nr 116. Lk 4.

⁷⁸ Rahvas “Killamägedel”. “Esmaspäew: piltidega nädalleht” 17.06.1934, nr 25. Lk 1.

⁷⁹ Killamägedel. “Päewaleht” 18.06.1934, nr 165. Lk 5.

⁸⁰ Spordimängud ukse ees. “Tartu Maaleht” 7.06.1934, nr 65. Lk 3.

⁸¹ Killamägedel. “Päewaleht” 18.06.1934, nr 165. Lk 5.

Positiivse külje pealt leidus ajakirjanduses konsensuslikku kiitmist tantsijate etteastele. Veel Eesti Mängude 9. ringkirjas kuulutatakse, et otsitakse vabaõhuetenduse rahvatantsijaid, kes võtaksid osa kahest viimasest peaproovist ning ka esietendusest. Kõik Eesti Mängudest osalejad said seotada pileti etendusele hinnaga 25 senti inimese kohta.⁸² Vabatahtlike rahvatantsijate edukas kaasamine etendusel kannustas 18. juunil Maa Häält avaldama eraldi artiklit “Killamägedel” esinenud rahvatantsijatest – “Eriliselt jäi silma 250 rahvariites rahvatantsijat, kelle esinemist saatsid viiulid.” Esitlusele tulnud polkat “löödi nii, et ma mühises”, kirjutab ajaleht. Tuljaku teistkordsel ettekandmisel liitus esinejatega rahva hulgas istunud Läti külaliskoor, lastes kuuldele eestikeelse laulu. Selle sekundeeris kohalik rahvas, hüüdes: “Elagu Läti!”⁸³ Pealtvaatajate selline käitumine vastandus täiesti “Otepää all” ajal toimunud, kui etenduse ajal toimus mättasõda.⁸⁴ Küllaltki eritahuline kriitika etendusele näitab, et lavastus ei täitnud kõiki talle pandud sisulisi ja tehnilisi ootusi.

Küll aga sai kiita lavastuse süžee mitmetahulisus. Päewalehes ilmunud arvamusoos tuuakse välja mitmed süžees kasutatud leidvad elemendid, millele leidis kergelt paralleeli tollasest poliitilust. Etenduse põhiliin sarnaneb 1934. aasta riigipöördega ja sellele eelnenud võimuvõitlusega. Lavastuses peegeldab seda kildkondade omavaheline vaen, mis lõpeb siiski Tarmo ühehäälsel kuulutamisel eestlaste kuningaks, samastudes Konstantin Pätsiga. Välisvaenlasena kasutatakse lavastuses Norra kuningaemanda vangistamist. Vangistust “kui kõige omaaegsem, ainulaadsem ja tänapäeval kordumatum lugu, mis kogu teost võinuks hästi lahku viia nüüdisajast, on jäetud kõrvalteemaks, illustreeringuks”, märgib Päewaleht.⁸⁵ Kuningaemanda vangistuse nimetamine “kordumatumaks” jätab mulje, et lavastuse loojatel õnnestus eksitada faktidega ka ajakirjandust. Igatahes puuduvad tänase päevani kindlad allikad, mis kinnitaks taolise sündmuse toimumist Eestimaal. “Killamägedel” autorite eksimus jõudis Päewalehe vahendusel faktidena tollaste lugejateni.

Lavastuses ja päevapoliitikas ilmnunud paralleelidele viitab päev hiljem ilmunud Uudislehtki. Eessõnas tutvustatakse “Killamägedel” kui ajaloolist massimängu, “mis sobib enam olevikku kui minevikku”. Teosele sügavama tähenduse andmist peab ajaleht oskusliku autori märgiks. Just rahvuslikku ideoloogiat peab ajaleht etenduse suurimaks saavutuseks.⁸⁶

---

⁸² 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:766 Do 979/F6-1/2. L 20.

⁸³ Rahvatantsud meeldisid. “Maa Hääl: maarahwa ajaleht” 18.06.1934, nr 70. Lk 3.

⁸⁴ 4000 pealtvaatajat vabaõhuetendusel. “Päewaleht” 18.06.1934, nr 164. Lk 5.

⁸⁵ Killamägedel. “Päewaleht” 18.06.1934, nr 165. Lk 5.

⁸⁶ Killamägedel. “Uudisleht” 19.06.1934, nr 116. Lk 4.

Vaatamata etenduse järgsele kriitikale köitis Eesti Mängude sportlikust kavast eristunud patriootlik vabaõhuetendus tuhandeid inimesi. Maa Hääle hinnangul oli pealtvaatajaid 5000, mistõttu kirjeldasid nad hilisõhtust staadionit kui “rahvaste rändamise paika”.⁸⁷ Teised väljaanded käisid mõnevõrra konservatiivsemad numbrid. Päewaleht toob publikuarvuna välja 2600 inimest. Siiski polnud see piisavalt, et kulutusi tasa teenida.⁸⁸ Samuti ei osutunud “Killamägedel” Henrik Visnapuu külalistearvult menukaimaks etenduseks tollel aastal. Tema “Madaam Sohk ja Pojad” ületas massietendust külastajate koguarvult 4-kordselt.⁸⁹ Siiski võib Eesti Mängude raames ühel korral esitlusele tulnud vabaõhuetenduse pealtvaatajaarvu pidada märkimisväärseks. Järgmisel korral etendus “Killamägedel” kahel korral 1937. aasta suvel Otepääl⁹⁰ ning viimast korda Saksa okupatsiooni ajal 1943. aastal.⁹¹

“Killamägede” näol oli tegu padupatriootliku lavastusega, mis käis ajalooliste faktide väga vabalt ümber. Seetõttu oli see pigem ajalooost inspireeritud. Kuningaemanda vangistamise ajaloolise faktina tutvustamine on midagi, mille põhjuseid on tagantjärele raske leida. Tegumõte võis olla teadmatus, valetamisega või ajakirjanduse süvenematus teemasse. Küll aga on märkimisväärne, et lavastuse ajaloolisest taustast oli palju faktitäpsem tollast reaalpoliitikat jäljendanud süžee. Kahjuks pole teada, kas see on juhuslik või oli sellega autoril mingisugune tagamõte. Küll aga on huvitav teada, et aasta hiljem asus Henrik Visnapuu Riikliku Propaganda Talituse teenistusse kultuurinõunikuna.⁹²

Eesti Mängude rahvuslike eesmärkidega sobitunud vabaõhuetendus oli midagi, mida sooviti teiste mängude puhul korrata. Selle tarvis välja töötatud patriootlik lavastus “Mu kodumaa” ideestiku loojaks oli tantsude üldjuht Ernst Idla, Henrik Visnapuu oli sel korral ametis tekstide loojana. Erinevalt “Killamägedest” nähti “Mu kodumaad” kui Eesti Mängude suurt lõpulavastust, mille osalejatearvuks pidi olema muljetavaldavad 8460 inimest. Neist neli tuhat olid võimlejad, kaks tuhat rahvatantsijad, kakssada inimest segakoorides ning muusika eest pidid hoolt kandma kolm orkestrit 120 muusikuga. Lisaks neile nähti ette 500 lipukandjat, vähemasti üks igast rahvapeost osavõtnud organisatsioonist. 300 inimest pidi olema kaasatud lavastuse töörühmade koosseisus, kus nad mängisid kalurite, tööliste, kaevurite ja

⁸⁷ Rahvatantsud meeldisid. “Maa Hääle: maarahva ajaleht” 18.06.1934, nr 70. Lk 3.

⁸⁸ Draamastuudio uue hooaja lävel. “Päewaleht” 22.08.1934, nr 230. Lk 3.

⁸⁹ Uut teatri-külakosti igasse maanurka. “Postimees” 23.08.1934, nr 229. Lk 3.

⁹⁰ Lühikesi uudiseid Tartumaalt. “Tartu Teataja” 6.08.1937, nr 91. Lk 8.

⁹¹ Kunstiteoseid Eesti Leegionäridele. “Rindeleht” 3.07.1943, nr 7. Lk 11.

⁹² Vaan, Laura. Lk 114.

põllutöölisele. Vabaduseiha ja isamaa-vaimsust kandev tegevustik oli eelkõige suunatud noortele, kellele “esitab lootuse, et kui meie (vanad) ka kord väsime, siis jätkavad meie tööd kasvav noorpõlv, kes sirgub nüüd vaba Eesti pinnal”.⁹³ Seda näitab ka lavastuse tegevustiku lõpetama pidanud ühislaul “Eestimaa su mehe meel”.⁹⁴ Kõiki osalejaid kaasanud ühislaulule oleks eelnenud kodukaitse töö ja järgnenud presidendi kõne. Lõppakordiks olid vabariigi hümn ning kolm aupauku, “mis kuulutavad II Eesti Mängude lõppemist”.⁹⁵

Suurejooneline lavastus jäi teadmata põhjustel ära. Vaatemängu mittetoimumisest on säilinud vaid üks napisõnaline dokument. Eesti Mängude Peakomitee 9. mai koosoleku aruandes tuuakse välja, et tulenevalt mängudeni jäävast lühikesest ettevalmistusajast otsustati lõpplavastus “Mu kodumaa” kavast välja jätta.⁹⁶ Taolise tuhandete osalejatega ürituse toimumisel oleks kahtlemata olnud märgatav poliitiline ja rahvuslik efekt ning oma mastaabis oleks tõenäoliselt osutunud ülimalt meeldejäävaks osaks Eesti Mängudest.

---

⁹³ Materjalid II Eesti Mängude lõpetamise kohta. ERA.1322.1.205. L 1–4.

⁹⁴ Materjalid II Eesti Mängude korraldamise ja võistluste kava kohta. ERA.1322.1.156. L 39.

⁹⁵ Materjalid II Eesti Mängude lõpetamise kohta. ERA.1322.1.205. L 1–4.

⁹⁶ II Eesti Mängude Peakomitee ja võistlustoimkonna koosolekute protokollid. ERA.1322.1.148. L 15.

Esimene Kehakultuuri näitus

Seoses Eesti Mängudega ning spordi aktuaalsusega ühiskonnas seati eesmärgiks ka spordiajaloo jäädvustamine ja edasine säilitamine. Selleks võeti 8. märtsil 1934 vastu otsus korraldada Eesti Mängude programmi hästi sobituv, kuid korralduslikult eraldiseisev kehakultuuri näitus.⁹⁷ Organisatsioonidele ja asutustele suunatud ringkirja üleskutses toodi näituse põhjenduseks soovi “kehakultuuri tema avaldusvormes populariseerida rahva seas ja ühtlasi anda täielikku ülevaadet kehakultuuri arenemisest Eestis [...]”.⁹⁸ Eesti spordi edukas ajalugu andis lootust näituse õnnestumiseks.

Tallinna Linna Tüdrukute Kommertsgümnaasiumi ruumides toimunud näitusest pajatav peatükk kandis Eesti Mängude ametlikus trükises pealkirja “Alus spordimuuseumile”. Esmakordselt toimuvat kehakultuuri näitust tutvustab artikli autor kui aktuaalset, viidates Eesti Mängude toimumisele ning sellest tulenevat ühiskonna suurenud huvi kehakultuuri vastu. Teisalt peab ta näitust mängudest autonoomseks, seejuures ammu vajalikuks. Nimelt pärinevad varasemad spordiüritused Eestis juba 19. sajandist ning ka kehakultuuri algusest oli selleks hetkeks möödunud veerandsada aastat. Autori arvates on kahetsusväärne, et siiani on “täiesti korraldamata ja suurelt osalt koguni kogumata lähemad andmed meie kehakultuuri ajaloolise arengu kohta.” Samas formuleerib autor ka näituse peamise ülesande ning sellega seotud lootused: “Ses mõttes täidab esimene näitus suure ülesande: pakub võimaluste piires lähema ülevaate kehakultuuri arengust ja tegevusest ning võib olla aluseks Eesti kehakultuuri ajaloo koostamisel.”⁹⁹

Eesmärgiga anda võimalikult lai ülevaade sportlikust tegevusest Eestimaa pinnal läbi aegade jagati näitus kümnesse osakonda:

1. Ajalooline osakond, mis hõlmas ajajärku enne iseseisvumist. Tutvustati Lurichi, Abergi jt, Venemaa esivõistlusi, 1912. aasta Stockholmi olümpiamänge, ajaloolisi spordivahendeid jne.
2. Uue aja olümpiamängud – näidati pilte, auhindu ja tutvustati olümpiakomiteed.
3. Liidud, seltsid – tutvustati nende tegevust.

⁹⁷ 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:765 Do 978/F6-1/1. L 19.

⁹⁸ 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:769 Do 982/F6-1/5. L 206.

⁹⁹ Esimene Eesti Kehakultuuri näitus. Näituse korraldajad P. Aren, J. Siirak. Eesti Spordi Keskliit. Tallinn: Estotrükk, 1934. Lk 5–8.

4. Sport koolis – võimlad, võistkonnad, antropoloogilised andmed.
5. Sport kaitseväes, kaitseliidus ja politseis.
6. Tervishoid – antropoloogilised andmed, spordimeditsiin, riietus ja jalanõud.
7. Rahvapärased tantsud ja mängud.
8. Sporditarvete ülevaade kohalikelt tootjatelt.
9. Bibliograafia – spordialane kirjandus.
10. Varia.¹⁰⁰

Korraldajate peamisteks koostööpartneriteks näituse ettevalmistamisel olid paljude eelmainitud teemadega tegelevad kodumaised organisatsioonid, firmad või üksikisikud. Näituse läbiviimiseks vajalike esemete kogumisel ei jäädud lootma vaid üleskutsele, vaid pöörduiti otse vastavate asutuste poole. 14. märtsil ESK poolt laiali saadetud kirja päises on adressaatidena mainitud teiste hulgas Tartu Sporditarvete vabrikut, J. Kiili paaditööstust, kuid ka Tartu Naisühingu Käsitöökooli. Enda firma ülesandmise viimase kuupäevana oli kirjas märgitud 1. aprilli.¹⁰¹ Järgmistest samateemalistest ringkirjadest selgub, et korraldajad olid olnud liiga optimistlikud osalejate huvi hindamisel. Seetõttu pikendati osalemissoovi tähtaega 15. aprillini.¹⁰² Enne sellegi kuupäeva kätte jõudmist saadeti organisatsioonidele laiali meeldetuletus tähtaja lähenemisest.¹⁰³ Vaatamata sellele oli ettevõtete huvi väga tagasihoidlik ning seetõttu olid korraldajad sunnitud tähtaega veel edasi lükkama, seekord 10. maile. Viimasesse üleskutsesse lisati tekstilõik, veenmaks ettevõtjaid osalema näitusel enda väljapanekuga: “Et korraldusel olev üleriiklik spordipidustus on võrratu laiaulatuslikumana ette nähtud kui möödunud aasta laulupidu, oleks kindlasti soovitav Teie tööstussaaduste levitamise ja populariseerimiseks kõige parem juhus, mida kasutama ei võiks jätta.”¹⁰⁴ Vaatamata korduvatele katsetele äratada huvi ja tähtaja pikendamistele, jäi ettevõtete huvi oma toodanguga näitusele välja tulla tagasihoidlikuks. Oma sporditarvete väljapanekuga osalesid vaid Tartu spordiriistade vabrik ja kummivabrik Põhjala.¹⁰⁵ Eelarvet koostades loodeti pindade rendiga teenida 50 krooni. Tulenevalt vähesest huvist teeniti ruumide rendist vaid 20 krooni. Tegu oli väikese summaga, võttes arvesse, et põrandapinna ruutmeetri hind oli

¹⁰⁰ 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:769 Do 982/F6-1/5. L 204–205.

¹⁰¹ 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:765 Do 978/F6-1/1. L 6.

¹⁰² 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:769 Do 982/F6-1/5. L 231.

¹⁰³ Materjalid II üleriigilise Eesti võimlemise- ja spordimängude korraldamise kohta. ERA.1322.1.140. L 57.

¹⁰⁴ Keskliidu ringkirjad. ERA.1322.1.133. L 10.

¹⁰⁵ Esimene Eesti Kehakultuuri näitus. Lk 16.

3 krooni ja seinapinnal 2 krooni.¹⁰⁶ Rehkendades selgub, et 20 krooni eest said kaks firmat kombineeritult oma toodangut tutvustada vähem kui 10 ruutmeetril.

Lisaks eraettevõtjatele sooviti näitusele kaasata mitmeid riiklikke organisatsioone ja asutusi, spordiliite ning eraisikuid. Eesti spordieluga seotud eraisikutelt oodati eelkõige mälestusi.¹⁰⁷

Väljapanekute arvult palju suuremana nähti kaitseväe, kaitseleidiu ja politsei osa näitusel. Säilinud kirjavahetuse tulemusena selgub, et eriti aktiivne näitusest osavõtja oli kaitsevägi. Näituse korraldajatelt kaitseväele saadetud kirjas selgitatakse, milliseid väljapanekuid neilt oodatakse: lisaks ülesvõtetele kaitseväe sporditegevusest soovitakse teada kaitseväe sportlikke rekordeid; kehaliste katsete tulemusi maakonniti; 1923. ja 1933. aastal toimunud üleriiklike kaitseväe sporditulemuste võrdlustabelit; võrdlevaid andmeid välismaa kaitsevaelastega kui ka ülevaadet ajateenijate tervislikust seisust ning antropomeetrilisi andmeid. Muuhulgas soovisid korraldajad eksponeerida kaitseväe spordi- ja militaarspordi karikaid.¹⁰⁸ Kaitseväe osakondadevahelisest kirjavahetusest selgub seegi, et ettevalmistused näitusest osavõtmiseks jäid viimasele hetkele. Kaitseväe karikate eksponeerimisest kõnelevad kirjad on tihti dateeritud vaid nädal enne näituse avamist. Ühel juhul ka 14. juunil ehk päev enne näituse pidulikku avamist.¹⁰⁹ Riigiasutuste puhul poleks olnud mõeldav, et sarnaselt eraettevõtetele jäädakse näitusest kõrvale.

Näituse viimaseks osaks oli kehakultuuri kujutav Eesti kunst. Kuna näituse peakorraldaja oli kunstnik Peet Aren, on kujutava kunsti kaasamine kehakultuurinäitusele mõisteta.¹¹⁰ Kunstiringkondades võeti üleskutse osalemiseks vastu positiivselt, kuid teatavate reservatsioonidega. Sellest annab aimu kunstinäitust kajastav artikkel ajakirjas Kunst ja Kirjandus, mis on pealkirjastatud kui “Omapärane kunstinäitus Tallinnas”. Siiski nähti sellises näituses võimalust välismaal toimuvaga kaasas käia: “Spordis avaldub dünaamika on viimastel aastatel leidnud elavat kajastust kujutavas kunstis. Moodsas maalikunstis ja skulptuuris leiavad üha sagedamini käsitamist sportlikud motiivid ja sündmused seoses kehakultuuri vallutava võidukäiguga kõige laiematesse inimmassidesse ja nende

¹⁰⁶ 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:769 Do 982/F6-1/5. L 10, 231.

¹⁰⁷ 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:766 Do 979/F6-1/2. L 2.

¹⁰⁸ Noorte ja reameeste kehalise kasvatusettevalmistuse üldjuhendi kava. Kirjavahetus sõjaväelaste osavõtu kohta üleriiklikest spordiüritustest. Üleriiklike võimlemis- ja spordimängude prospekt. ERA.495.12.564. L 18–19.

¹⁰⁹ Kirjavahetus sõjaväe asutustega, mereväe üksustega ja ülemääraliste spordiühingutega üleriiklike võimlemise ja spordimängude korraldamise ja sportliku tegevuse arendamise kohta sõjaväes, koos sporditoimkonna tegevuskavadega. Ülevaade sportlikust tegevusest merejõududes 1934. a. ERA.527.1.1442. Pagineerimata.

¹¹⁰ 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:769 Do 982/F6-1/5. L 221.

eluavaldustesse. Euroopa riikides korraldatavail kunstinäitustel viimaseil aastail ikka sagedamini võib näha sportikke motiive käsitavaid maale ja skulptuurteoseid.” Nõusoleku näitusest osavõtmiseks andis umbes 20 nimekat Eesti kunstnikku.¹¹¹ Näitusel oli eksponeeritud kümnekond maali, mõned joonistused ja karikatuurid. Lõpetuseks tõdetakse lootusrikkalt, et “see ala on meil kunstis seni veel n-ö viljelemata. Kuid algeid on.”¹¹² Kahtlemata sooviti kujutava kunsti kaasamisega pakkuda küllastajatele midagi teistsugust ja ootamatut, kuid samas tuua näitusele kohale need, keda sporditemaatika ei kõnetanud.

Kuna näituse avamine lükkus samale päevale I EMI avamisega Kadrioru staadionil, siis oli ajakirjanduse huvi mõistetavalt suunatud peamiselt sealsetele sündmustele. Küll aga pühendas Eesti Spordileht retrospektiivselt näitusele neli lehekülge. Lisaks lühiülevaatele leidub artiklis nii mõndagi tähelepanuväärset. Ootuspäraselt oli Spordileht väga soosiv taolise näituse toimumise suhtes. Põhjalikus artiklis mainitakse taas kord vajadust luua spordimuuseum ja kirja panna Eesti spordiajalugu¹¹³. Nimetatutest esimene pidi paljuski sündima käesoleva näituse põhjal. Järgnevalt süvenetakse pikemalt kaitsevæe väljapanekutesse, mis olevat olnud parim osa näitusest. Artikli lõpus leitakse aga mitmeid möödapanekuid, mis on artikli autori arvates hämmastav. Juba eelmainitud ettevõtete vähesele huvile lisaks paneb autorit imestama mitmete kehakultuuri sihtkapitali valitsusse kuuluvate organisatsioonide eemalejäämine – “[...] tõesti millegagi oma tegevusest polnud esineda?” küsitakse otsekoheselt. Need puudujäägid vaevast artikli autorit niivõrd, et ta naaseb nende juurde artikli lõpuosas.¹¹⁴

Mitmeid puudujääke tunnistab ka Peet Aren Eesti Mängude ametlikus trükises. Esimese asjana toob ta välja näituse ettevalmistuseks jäänud lühikese aja, mistõttu ei suudetud kaasata kõiki soovitud osapooli. Lühikene ettevalmistusaeg koos riiklikul tasemel seniajani tegemata tööga kehakultuuri arendamisel nimetab Aren peamiseks takistuseks täiusliku näituse koostamisel. Korralduse käigus ilmenud vajakajäämised riigi tervishoius panid Areni küsima: “Kas on meil varem kogutud andmeid rahva tervishoidliku seisukorra arendamisest seoses kehalise kasvatus arenguga?” Küsimusele vastust otsides viitab ta väga nappidele saadaolevatele andmetele rahva tervisest. Ainukese eksisteeriva infoallikana toob ta välja sõjaväe kogutud antropoloogilise info ning spordialade tulemused. Ajalooline võrreldav andmekogum puuduvat enamikul tervishoiuasutustel ja spordiseltsidel täielikult. Aren toob

---

¹¹¹ Omapärane kunstinäitus Tallinnas. “Kunst ja Kirjandus” 14.05.1934, nr 20. Lk 3.

¹¹² Esimene kehakultuuri näitus awati. “Päewaleht” 16.06.1934, nr 162. Lk 5.

¹¹³ Spordimuuseum alustas tegevust 1963. aastal. Eesti spordiajalugu ilmus tervikliku käsitlusena alles 2018. aastal.

¹¹⁴ Kehakultuuri näitus. “Eesti Spordileht” 1.07.1934, nr 7. Lk 5–8.

välja, et isegi napid olemasolevad andmed viitavad spordi ja rahva tervise otsesele seosele, kuid seniajani on riiklikul tasemel tegeletud vaid haiguste ravimisega, mitte nende ennetamisega. Siiski avaldab ta lootust, et “esimese näitusega on pandud vähemasti alus ja antud otstarve andmete kogumisele, siis vast tulevikus kujuneb see traditsiooniks, mis aitab korraldada meie kehakultuuri edasipidist suunda”. Vaatamata mõningatele vajakajäämistele püüab näitus “mängude eeskujul saavutada minimaalsetel eeldustel edu maksimaalsel määral”, põhjendab Aren.¹¹⁵

Tagantjärele saab öelda, et näitus ei saavutanud enamikke talle seatud eesmärke. Lisaks eraettevõtete ja riiklike organisatsioonide väga vähestele huvile ülehinnati küllastajate arvu. Eesti Spordileht mainib küllastajate arvuna 3000¹¹⁶ inimest.¹¹⁷ Korraldajad prognoosisid 3500 küllastust, ametlike dokumentide andmetel oli küllastajaid kokku 885,¹¹⁸ mida võib pidada päris korralikuks altminekuks. Küllastajaid ei toonud kohale ka piletihinna järkjärguline langetamine.¹¹⁹ Kahtlemata mõjus näituse küllastatavusele halvasti ka avamispäeva langemine samale päevale peaürituse algusega Kadriorus staadionil. Tõenäoliselt ettevalmistustööde venimisest tulenevalt lükati esialgu 13. juunile planeeritud näituse avamine kaks päeva edasi 15. juunile.¹²⁰ Näituse kaugemaleulatav eesmärk oli soov sellega panna alus spordimuuseumi loomisele või vähemasti luua EMI toimumistega kaasnevatest spordinäitustest traditsioon, kuid kumbki plaan ei täitunud. Teiste Eesti Mängude ajaks polnud spordimuuseumi loomisega kuhugi jõutud ning ei toimunud ka teist kehakultuurinäitust. Välistada siiski ei saa, et see oli järgmiste mängude korraldamise algfaasis plaanis, sest ühel juhul raporteerib instruktor Seliste küllast, et kehakultuurinäitusele sobivaid esemeid ei leidu.¹²¹

---

¹¹⁵ I Üleriiklikud võimlemise- ja spordimängud: 15. – 17. juunini 1934 Tallinnas. Lk 37–41.

¹¹⁶ Kehakultuuri näitus. “Eesti Spordileht” 1.07.1934, nr 7. Lk 5–8.

¹¹⁷ Sarnaselt näitusega ülehindas ajakirjandus ka vabaõhunäitusest “Killamägedel” publikumi arvu. Kust need numbrid võeti või mida nendega taodeldi, on raske öelda. Küll aga võitsid külustusnumbrite suurendamisest korraldajad.

¹¹⁸ 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:769 Do 982/F6-1/5. L 10, 223.

¹¹⁹ I Üleriiklikud võimlemise- ja spordimängud: 15. – 17. juunini 1934 Tallinnas. Lk 78.

¹²⁰ 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:769 Do 982/F6-1/5. L 221.

¹²¹ 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:772 Do 985/F6-1/8. L 152.

Vastukaja mängudele instruktorite kirjade põhjal

Eesti Mängude taolise suurürituse edukaks läbiviimiseks oli esmatähtis, et üleskutsega osaleda tuleks kaasa piisav arv inimesi ja organisatsioone. Statistiliselt oli rahva huvi võimlemise ja rahvatantsu vastu suur, kuid statistika annab ühekülgse vaate ühiskonnas levinud arvamustest.

Rahva hoiakud annab kõige tõelähedasema edasi rahvatantsu- ja võimlemiskursuseid läbi viinud instruktorite Tallinnasse suunatud kirjad, mille abil hoiti pealinnas tegutsevaid korraldajaid kursis üle Eesti toimuvaga. Maapiirkondadesse läkitatud instruktorite peamiseks tööks oli abistada kohalikke organisatsioone rahvatantsude ja võimlemiskavade selgeks õppimisel. Teisalt oli instruktor enamike osavõtjate jaoks esimene otsene kokkupuude korraldatavate mängudega, n-ö saadik.

Eesti Spordi Keskliit oli omalt poolt instruktoritele ette andnud blanketi mõnekümne küsimusega¹²², millele instruktor pidi külas toimunud kursuse järel vastama ning iganädalaselt need Tallinnasse läkitama. Lisaks tavapärasele küsimusele osalejate arvu, organisatsioonide kuuluvuse jne kohta tunti huvi ka osalejate suhtumise vastu pidustustesse. Samuti pidid instruktorid välja selgitama peamised probleemid, mis takistavad inimesi üritusest osa võtmast. Korraldajatele pakkus lisaks huvi, kui võrd on rahvatantsudest ja võimlemisest kohalikud inimesed huvitatud ning kui head on eeldused nende edasiseks levikuks EMI järgselt.¹²³ Paralleelselt blankettidega sooviti instruktoritelt vabas vormis ettekandeid rahva meeleoludest ning muust tähelepanuväärsest. Just käsikirjalistes tekstides selgub maarahva kõige tõepärasem arvamus. Samas kasutasid instruktorid võimalust vabas vormis väljendada enda rõõme ja muresid, mistõttu oli kirjade sisu väga eriilmeline. Tihti peegeldas külarahva suhtumine instruktorisse ka kohalike üldiseid meeleolusid mängudesse.

Nagu eeldada võib, kiputi pikemalt ja kirglikumalt kirjutatama negatiivsest juhtumistest. Samuti tuleb uurimistöö raames arvesse võtta, et kõik kirja pandu ei pruugi olla täielikult faktitäpne ning kirjades edasi antud sisu võib olla kallutatud tulenevalt kirjasaatja enda

---

¹²² Säilinud pole piisavalt palju täidetud aruande blankette, et mõista nende täpset suhet käsikirjaliste aruannetega. Tõenäoliselt olid mõlemad käibel paralleelselt. Küll aga selgub kirjadest, et instruktorid olid sunnitud kirjutama aruandeid ettejuhtuvale paberile, kuna blanketid olid otsas või polnud nendeni jõudnud.

¹²³ 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:769 Do 982/F6-1/5. L 176–183.

isiklikest vajadustest, veendumustest ja suhtumisest. Välistada ei saa ka omakasu eesmärgil valetamist. Vaatamata sellele omavad kirjad väärtust, andmaks edasi rahva suhtumist võimlemisse, sporditegemise, rahvatantsu ja kõiki kolme ühendavasse Eesti Mängudesse.

Väga positiivse kogemuse sai Viljandimaal Arusaarde saabunud instruktor Ojari Lauri, kes kohtas härrat, kelle jutu järgi oli kohalikel asja vastu “suur huvi ja vaimustus”. Tema sõnul olevat külas oodatud mõnd õpetajat “nagu taeva ilmutust”. Kohalikud noored olevat üritusest olnud nõnda vaimustuses, et plaanisid Tallinna pidustustele sõita ka juhul, kui neil endil ei õnnestu osaleda. Järgnevas sihtkohas, Tānassilmas, vaimustused kohalikud võimalusest harjutustele kaasa laulda – üldse hoidvat korraldajate energiline tegutsemine “hoo sees”.¹²⁴ Nõnda positiivsed meeleolud jäid siiski üksikjuhtumiteks. Palju rohkem leidub Eesti Mängude suhtes negatiivseid seisukohavõtte.

Mitmel korral leiab instruktorite kirjadest etteheiteid kohalike juhttegelaste aadressil. Peamiselt heidavad instruktorid neile ette passiivsust EM-i või laiemalt sporditegemise suhtes. Karitsa algkooli instrueerima suundunud instruktor sai kohale jõudes teada, et kuigi kool on võimlejatena registreerinud, siis tegelikuses osavõtjad puuduvad. Instruktori palve algkooli mitteosalemisest teavitada ESK-d jäi teadmata põhjusel koolijuhil täitmata. “[...] nähtavasti on ta selle tegemata jätnud, või unustanud, kuna ta väga passiivne pidustuste suhtes ja üldse võimlemisse koolis, mis neil täiesti puudus [...]”.¹²⁵ Teisest kirjast selgub, et Karitsa kohapealne juht avaldanud kohalikele survet, et kui teda esimeheks ei valita, siis trennideks tema ruume kasutada ei anna.¹²⁶ See selgitab, miks instruktori kohale jõudes osavõtjad “puudusid”.

Mitmel juhul raporteerib instruktor, et suurürituse raames toimuvad sportlikud tegevused on maakohas põlu all või arvatakse suisa patt olevat. Nimelt põhjustasid mitmel korral instruktoritele probleeme kõiksuguseid tõsiusksed. Näiteks Sutlepas arvati instruktor oma tegevusega pattu levitavat ning paluti tema eest palvetada. Teises kohas riivas kohalikke moraalinorme meesvõimlejatele ette nähtud liiga liibuv võimlemistikoo. Olaf Topman raporteerib, et “leidub seltskonnategelaste seas ka isikuid, kes leiavad, et terve see ettevõtte ja sportimine on liigne ajaviide. Maal leidis ka üks koolijuht, kes püüdis inimestele selgeks teha, et kõik see “värk” on ainult moraali langetamine.”¹²⁷ Väike-Maarjas olevat pastorihärra

¹²⁴ 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:768 Do 981/F6-1/4. L 16.

¹²⁵ Ibid. L 14.

¹²⁶ 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:769 Do 982/F6-1/5. L 167.

¹²⁷ Ibid. L 165–166, 174.

tütarlastele sarnase asja nagu võimlemise täielikult ära keelanud. Kokkulepitud kursusele ilmumise asemel olla tüdrukud hoopis leeri saadetud. Veel olevat lahtine meeste osavõtt, mis otsustatakse “eeloleval pühapäeval juhatuse koosolekul”, kirjutab instruktor.¹²⁸ Tagantjäre selgub, et ka meestel jäi peost osa võtmata.¹²⁹

Korraldajate ja instruktorite meelehärmiks selgusid taolised “mitteosalemised” tihtilugu alles instruktori sihtkohta saabudes, olgu põhjused millised tahes. Otto Lüiak kirjutab – “Eilne päev [...] läks (instruktor) Ingrid Baderil täiesti kaduma, kuna ta sõitis Pagarile, kus seniste andmete järgi grupp pidi olema, aga kohapeal selgus, et grupp on loobunud pidustustest osavõtmast”. Põhjuseks tuuakse taas kord välja treeninguteks vajalike ruumide mittesaamist, tõenäoliselt mõne otsustajamehe huvipuuduse tõttu. Nimetatud selts ei jäänud ainukeseks mitteosalejaks, samas kirjas tuuakse veel välja 8 kooli, kes tuli osalejate hulgast maha tõmmata. Tsoorus samasugust suhtumist kohanud instruktor küsib oma kirjas nõutult: “Kas tuleb neid hakata uuesti paluma? Või jäävad sellised “mängust” välja!”¹³⁰

Algkoolide heitlikku meelt mõnes Eestimaa väikekohas on võimalik veel kuidagi mõista, kuid leidus ka juhtumeid, kus riiklikud instantsid jooksutasid instruktoreid külade vahel või olid oma vastustes väga muutliku meelelaadiga. Kuressaarest Ernst Ildale adresseeritud kirjas kurdab Leida Tomson: “Kava kohaselt pidin 16. edasi sõitma Kihelkonnale. Tund aega enne omnibussi väljasõitu kõlistati Kihelkonnast, et neil mingisugustel põhjustel võimatu mind 16. vastu võtta, palusid välja sõita üks päev hiljem. 17. hommikul teatati sealt kaardiga, et peale igakülgset kaalumist [...] (nad) osa võtta ei saa.” Ta lisab: “ei tea, millega seletada sellist käitumist organisatsiooni poolt, nagu seda on Kaitseliidu malevkond”.¹³¹ See ei jäänud ainukeseks korraks, kui kaitseliidu tegi omapoolseid takistusi EM-st osavõtmise kohta. Nimelt kurdab Heinrich Troost, et Kaitseväe ülemjuhataja keelu tõttu on Võrumaal osavõtjate arv vähenenud 50%. Keelust tulenevalt võis instruktor kursuseid läbi viia vaid kaitseväelastele. Loobuma olid sunnitud peamiselt kooliõpilased.¹³² Teisisõnu võeti osalemisvõimalus noortelt, kellele Eesti Mängud eelkõige suunatud oli.

Eelmainitud näidete puhul olid EM-ist osavõtmise suhtes passiivsed või suisa vastumeelsed eelkõige kohalikud juhi- ja juhivtegelased. Vähemalt samavõrd palju leidub kirjades etteheiteid lihtinimeste suhtes, kes on huvitatud kõigest muust peale tantsude ära õppimise. Olustveres

¹²⁸ 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:768 Do 981/F6-1/4. L 7.

¹²⁹ I Üleriiklikud võimlemise- ja spordimängud: 15. – 17. juunini 1934 Tallinnas. Lk 63–64.

¹³⁰ 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:768 Do 981/F6-1/4. L 18, 24.

¹³¹ Ibid. L 26.

¹³² 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:769 Do 982/F6-1/5. L 164.

polnud rahva hulgas huvi suutnud tekitada ka väga tubli kihutustööd teinud võimlemisõpetaja. Instruktor järeldeb sellest, et “nähtavasti puudub huvi võimlemise vastu. Arvatakse, et seda peab õppima – aga pallimäng ja vabaõhusport tõmbab rohkem.” Vähest huvi just nimelt võimlemise või rahvatantsu vastu leidub ka teiste instruktorite kirjadest. Leida Kanter võtab selle ilmingu kokku nõnda: “Rahvatantsud oli samuti kohapeal täitsa tundmatu ala. Peamiseks harrastusalaks on suvel kergejõustik ja käsipall, talvel – suusad”. Ühest teisest kirjast võib lugeda, et “Vastse-Kuustes on ainult jalgratturid ja polegi võimlejaid”. Evald Tamme jagab samuti võimlemise kurba väljavaadet maapiirkondades: “Kuni siamaani oma ringreisil olen võimlemist õpetanud isikutele, kes tunnevad huvi ainult kergejõustikust ja need on peamiselt mehed. Neid on huvitanud ainult sihtvõimlemine kui abinõu kergejõustiku edendamiseks. Naisi näeb võimlemine vähe huvitavat, kui, siis ainult niisugune, mis saledaks teeb. Minu käest on tihti küsitud, missuguseid harjutusi peab tegema, et kõht vähemaks jääks.”¹³³ Need näited tõestavad, et aastatepikkune raadiovõimlemine polnud erinevatel põhjustel kõikjale jõudnud.

Evald Tamm toob oma kirjades välja kohalike erisuguse ettekujutuse tantsutrennidest. Nimelt näeb ta enda kurvastuseks, et trenni tullakse kohale eelkõige sotsiaalsete aspektide pärast. Trenne nähti pigem kui võimalust külarahvaga toredasti aega veeta, mitte niivõrd erakordset võimalust osaleda suvisel suurüritusel. “Naised on algul liiga häbelikud ja hiljem liiga edevad”, kirjutab instruktor Tamm, “iga väikseim kui sõna, mis nalja toonil öeldud, viib korra rivist ära. 5. harjutus tekitas võimlejate seas omaette muigamist ja ei paistnud neile kuigi hästi meeldivat.” Seis polnud parem ka rahvatantsudega: “Inimesed ei julge välja tulla. Iga tantsu algul läks ikka oma 10–15 minutit “kauplemisele” ja mõtlemisele aega ära. Ja see kestis kuni kursuse lõpuni. Poisid nagu oleksid häbenenud oma tüdrukuid.” Huvipuudusest tantse omandada annab märku seegi, et ligi pooled kohale ilmunud tüdrukutest olid riietunud pidulikult. Instruktori jaoks on tegu niivõrd suure üllatusega, et siidikleidis kohaleilmumisest kirjutades muudab ta poole lause pealt tütarlapsed preilideks (“Tütarlastel s.o preilidel siidikleidid seljas [...]”) Ojari Lauri arust oleks võinud aidata sellist olukorda lahendada rahva hulgas tehtav selgitustöö Eesti Mängude olemusest ning tantsude rollist selle edukal läbiviimisel. Tallegi polnud võõrad olukorrad, kus esialgu ilmutakse kursustele kohale, aga järgnevatel päevadel enam mitte. Kahjuks polnud taolistel juhtudel alati abiks ka külarahva vanem põlvkond, kes oleks võinud oma elukogemusest tulenevalt mõista taolise suurürituste rahvast ühendavat eesmärki. Nõnda oleks mõneski külas noori tantsuhuvilisi leidnud, kuid

---

¹³³ 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:768 Do 981/F6-1/4. L 15, 24, 49, 55.

vanemad ei soovinud lapsi trenni lubada: “[...] mineval aastal tütreid käinud tantsupeol, nüüd poiss tahab aga jälle minna – kodus ei seisagi enam”. Emad polevat enda tütreid võimlema lubanud repliigiga “ah mis sa lähed ja venitad ennast rahva naeruks”. Vähemasti oli mõnel juhul kohale ilmumata jätmine põhjendatud väga kiire põllutööajaga, mille kõrvalt polnud aega rohkemaks kui üheks kokkusaamiseks.¹³⁴

Vastukaaluks leidis ka piirkondi, kus vaid ühest kohtumisest tervele külale tantsude selgeks tegemiseks piisaski. Väike-Maarjas läbi viidud informatsioonikursest võttis osa 5 inimest neljast lähipiirkonna organisatsioonist. Kolm esindasid noorteorganisatsiooni Ülemaalse Eesti Noorsoo Ühenduse (ÜENÜ) osakondi. Instruktori sõnul õnnestus just tänu osalejate väiksele arvule kõigile meeste ja naiste võimlemisharjutused ja rahvatantsud selgeks õpetada ning loodab, et nad suudavad oskused omakorda enda organisatsiooni liikmete edasi anda. Sama produktiivsest informatsioonikursusest kannab ette Ingrid Bader Jõhivist. Nimelt oli kohal 7 naist ja 11 meest kokku kümnest Jõhvi või selle ümbruskonna organisatsioonist. Ühe päeva jooksul kahe õpetaja käe all kahes erinevas saalis läbi viidud kursuse tulemust hindasid Bader ja teda abistanud Lembit Talbak heaks. Samuti said instruktoritelt kiita puhtad saalid, kaks heal tasemel tantsumuusikat mänginud klaverdajat ning ka kursuslaste meeleolugi olnud hea. Lõpliku lihvi andvat tantsude brošüüri läbilugemine.¹³⁵ Taoliste informatsioonikursuste toimumine näitab, et kui organisatsioonil oli tõsine soov EM-st osa võtta, siis suudeti leida üheks päevaks pädev inimene, kes harjutused selgeks õppis ning hiljem need teistele liikmetele selgeks tegi. Iseseisval õppimisel tekkida võivaid väiksemaid vigu oli võimalik hiljem korrigeerida Tallinnas toimunud eelproovidel.

Organisatsioonide äralangemine ei tähendanud laiemas pildis korraldajatele ekstreemseid jõupingutusi ürituse toimumasaamisel. Mitmetes piirkondades oli avalik arvamus mängude suhtes väga soosiv ning üle ootuste suur osalejate arv tasakaalustas mujal loobunuid. Nõnda olevat Sõmerus palju uusi gruppe näidanud üles huvi EM-l osaleda. Valgas oli koos üle 150 inimese – muret teinud ainult esinase liiga vaikne iseloom. Tapalt olevat tulijaid olnud minimaalselt 300. Lisaks suurele huvile avaldasid mitmed kohad soovi, et enne õigeid pidustusi toimuks mingisugune kontrollkursust. Tõenäoliselt peljati võimalust pealinnas häbisse jääda. Üks taoline koht oli Palivere, kus polnud senini sportlike harrastusega tegelevat organisatsiooni olnud.¹³⁶ Virumaa suure võimlemishuvi põhjuseks oli Ernst Idla üldjuhiks

---

¹³⁴ Ibid. L 15, 49, 59.

¹³⁵ Ibid. L 29, 32–33.

¹³⁶ Ibid. L 10, 41, 43, 51, 53.

olemine. Nimelt olevat tema varasemate aastate noorrühmade esinemised Virumaal tõstnud võimlemise kohalike hulgas au sisse.¹³⁷

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et maapiirkondade elanike arvamus jagunes Eesti Mängude eelsetel kuudel tihtilugu kahte äärmusesse. Eeldada võib, et rohkem ja värvikamalt kirjutasid instruktorid Eesti Spordi Keskliidule negatiivsetest kogemustest ning neutraalsed ja positiivsed muljed jäid paljuski kajastamata või piirduti vaid blankettide täitmisega. Esimeste üleriiklike võimlemis- ja spordimängude suhtes tekkinud kahtlevaid hoiakuid saab mõnevõrra seletada ürituse esmakordse toimumisega, olles enne instruktoriga saabumist ja toimumisaja märgatavat lähenemist enamikele eestimaalastele muude argipäevaliste tegemiste kõrval marginaalse tähtsusega.

---

¹³⁷ 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:769 Do 982/F6-1/5. L 165.

II Eesti Mängud

II Eesti Mängude ringvaade

1935. aastal vastu võetud kinoseadusega ja aasta hiljem Eesti Kultuurfilmi sihtasutuse ümberkorraldamisega käivitati riigi haardes oleva produktsiooniasutuse loomine. Eesti Kultuurfilmi eesmärkide täitmiseks vajaliku “kinofilmide seaduse” kaks esimest varianti valmisid 1931. ja 1933. aastal. Pärast mitmeid parandusi võeti kolmas versioon seadusest riigikogus vastu 1935. aastal, seda vaatamata kinoomanike vastumeelele. Paljude teiste sätete hulgas ei meeldinud Eesti Kinoomanike Seltsile seadusest tulenev nõue näidata kodumaiseid kroonikaid, nagu seda oli olnud I Eesti Mängudest valminud ringvaade. Seaduse jõustumise järgselt olid kinod kohustatud igal kuul näitama eeskavas 80 meetrit kodumaiseid kroonikaid.¹³⁸

Paralleelselt alustati protsessi seniajani probleemset toimiva Eesti Kultuurfilmi sihtasutuse taaskäivitamiseks. Rahanappuses ja tööks vajalike erioskustega töötajate puuduses virelev sihtasutus Eesti Kultuurfilm suleti riigivanema otsusega 6. märtsil 1936. Sama otsuse raames loodi uus, sama nime kandev ja samu eesmärke täitev sihtasutus. Samuti läksid uuele sihtasutusele üle eelkäija varad, sh algvaraks määratud 1000 krooni. Suurimaks muutuseks sihtasutuse põhikirjas oli nõukogusse kaasatud organisatsioonide koosseis. Otsustajate hulgast olid kadunud varem nõukogusse kuulunud muuseumid ja koolid, neid asendasid pädevamad asutused, näiteks sihtasutus Turismi Keskkorraldus Eestis ja Üleriiklik Kinoomanikkude Selts. Juhtiva rolli nõukogus haaras nüüdsest aasta varem asutatud Riiklik Propaganda Talitus. RPT juht määras kolmeliikmelisse juhatusse ühe liikme, kes täitis edaspidi juhatuse esimehe ametikohustusi.¹³⁹ Sellest hetkest oli Eesti Kultuurfilm täielikult lõimitud riiklike propagandaorganite süsteemi.

Eesti Kultuurfilmi ümberasutamise eel lähenenud iseenesest eelmist sihtasutust kimbutanud rahaprobleeme ega professionaalse kaadri puudust. Taaskäivitamise hetkel oli

---

¹³⁸ Paas, Veste. Lk 72–74.

¹³⁹ Sihtasutus “Eesti Kultuurfilm”. ERA.14.9.1519. Pagineerimata.

Eesti Kultuurfilmil vara umbes 3000 krooni väärtuses, arvestavast tehnilisest varustusest oli olemas monteerimislaud, subtriitrimasin ja laboratooriumivarustus. Küll puudus sihtasutusel tööks hädavajalik projekteerimisaparaat, ilma milleta polnud võimalik filmimaterjali monteerida. Seniajani oli seda tööd tehtud kinoomanike vastutulekul erakinodes.¹⁴⁰ Olemasolevat tehnilist siseseadet peeti niivõrd ebapiisavaks, et sihtasutusel polnud võimalik olemasolevate vahenditega täita temale pandud kohustusi. Puudus isegi filmikaamera. Probleemide kaardistamiseks loodud asjatundjatest koosneva komisjoni hinnangul oli sihtasutusel vaja seadmeid umbes 100 000 krooni väärtuses. Suurima üksikkuluna nähti helifilmi aparatuuri.¹⁴¹ Selleks hetkeks oli heli saanud kinofilmide osaks terves maailmas.¹⁴² See tähendas ka, et filmistuudio töö sisu oli muutumas. Kuni selle hetkeni telliti filmimistöö eraettevõtelt ning stuudio tööks oli ülesvõtted monteerida ja kinodele turundada. Reformitud Eesti Kultuurfilm hakkas nüüdsest ise juhtima tervet protsessi alates filmimisest kuni ringvaadete kinodeni jõudmiseni. Täielik kontroll tootmisprotsessi üle pidi garanteerima riigile sobiliku tulemuse.

Muutumine vahendajast valmistajaks tähendas vajadust soetada puuduolevad seadmed, mistõttu pöördus sihtasutus 1936. aasta sügisel Vabariigi Valitsuse poole, saamaks Pikalaenu pangast 100 000 krooni laenu intressimääraga 2 protsenti aastas. Laenu tagasimaksmine pidi toimuma 5 aasta jooksul võrdsetes osades, seadmed jäid aga võla täieliku tasumiseni pandituks pangale. Omalt poolt garanteeris võla õigeaegset tasumist Siseministeeriumi juures asunud filmikapital samas suuruses garantiikirjaga. Viis päeva hiljem kinnitas laenuaotluse Vabariigi Valitsus.¹⁴³ Vaatamata riigi kaasabil kergesti saadud suurele ja soodsale laenule selgus järgnevatel aastatel sihtasutuse võimetus teenida piisavalt omatulu, tasumaks igal aastal 20 000- kroonist võlakohust. Sihtasutuse poolt 1938. aasta oktoobris Vabariigi Valitsusele suunatud dokumendis selgitatakse, et “kuna Eesti Kultuurfilmi sissetulekud kuluvad jooksvate tegevuste ülalhoidmiseks ning ei võimalda säästa ülejääke, siis laenu tasumine tekitab sihtasutusele praegu raskusi.” Valitsuse jaoks polnud see esmakordne palve, sest juba 1937. aasta makse tasumisel abistas riik sihtasutust 20 000 krooniga. Nüüd aga paluti terve ülejäänud maksmata osa arvata riigipoolseks toetuseks, “kuna selle laenu tasumiseks sihtasutusel puuduvad üldse võimalused”. Teisisõnu sooviti, et riik määraks sihtasutusele

---

¹⁴⁰ Paas, Veste. Lk 74–76.

¹⁴¹ Sihtasutus “Eesti Kultuurfilm”. ERA.14.9.1519. Pagineerimata.

¹⁴² Paas, Veste. Lk 74.

¹⁴³ Vabariigi Valitsuse otsus sihtasutisele “Eesti Kultuurfilm” laenu andmise kohta. ERA.31.3.9459. L 1–2.

ühekordse toetuse suuruses 80 000 krooni, millega saaks kultuurfilm tasuda enda võlgnevuse panga ees. Selle palve mitterahuldamisel paluti luba laenu 1938. aasta osamakse lükata edasi 1942. aastasse.¹⁴⁴ Käesolevad dokumendid näitavad riigi tõrksust nõnda suure toetuse andmisel. Edasised selleteemalised dokumendid puuduvad, küll aga viitavad Eesti Kultuurifilmis toimunud isikkoosseisulised ja tehnilised muutused, et riik tuli ühel või teisel viisil nende palvetele vastu.

Laenu saamise järel asus sihtasutus uuendama kasutusel olevat tehnikat ning välja koolitama vajaminevat isikkoosseisu. Pärast põhjalikku eeltööd jõudis 1937. aasta suvel Eestisse Saksa tootjalt Tobias-Klangfilm tellitud helimasin.¹⁴⁵ Muu soetatud tehnika hulgas tasub ära mainida ka ühe “Märksa” tootjanime kandva ülesvõttekaamera soetamine. Tõenäoliselt oli masinal seos I Eesti Mänge filminud Konstantin Märksaga, kes oli 1937. aastast Eesti Kultuurifilmi juures ametis peaoperaatorina. Uue tehnikaga kaasnes vajadus väljakoolitatud töötajate järele, kellest paljud said väljaõppe välismaal. Uue tehnika kasutuselevõtu ja töötajate professionaalsuse tõusule lisaks suurendati nüüdseks riiklikku tellimust täitva asutuse poolt kasutada lubatud filmilindi kogust. Varasem filmilindi suhe 1:1,4 m jättis monteerimisel väga vähe võimalust filmikaadreid valida. 1937. aastast suurendati seda 1:2 meetrile. Kuigi välismaal oli filmitava ja lõpuks kasutusse mineva lindi vahetegur 10 korda suurem, tähendas seegi muutus ekraanile jõudva materjali kõrgemat kvaliteeti.¹⁴⁶ Kõik eelmainitud otsused ja muutused näitavad, et riik tegi kahe Eesti Mängude vahel Eesti Kultuurifilmi arengusse suuri investeeringuid. Investeeringute tulemusel oodati kultuurfilmilt ka suuremat panust II Eesti Mängude propageerimisel.

Sarnaselt esimeste mängudega loodi teiste mängude juurde propagandatoimkond, mis juhtis ajakirjanduse ja ajalehtede, raadio ja filmi tööd.¹⁴⁷ Mängude foto- ja filmiosakonna tööd juhtis Virve Eenpalu, peaminister Kaarel Eenpalu tütar. EM-i avapäeval Uudislehes ilmunud intervjuus selgitab Virve Eenpalu, et 1939. aasta mängudel tahetakse esmakordselt teadlikult juhtida ja korraldada filmi ja fotograafia tööd.¹⁴⁸ Kahtlemata pidi perekondlik side kindlustama soovitud tulemuse saavutamise. Ürituse jäädvustamine jäi siiski Eesti

---

¹⁴⁴ Vabariigi Valitsuse otsus “Eesti Kultuurifilmile” antud laenu tasumise tingimuste muutmise kohta. ERA.31.3.9553. L 1–6.

¹⁴⁵ Tobias-Klangfilmil helimasinat mainitakse ka 2. Eesti Mängude algustiitrites (autoriõiguste tõttu) (Vt: Lisa 3.1).

¹⁴⁶ Paas, Veste. Lk 82–84.

¹⁴⁷ Materjalid II Eesti Mängude propageerimise kohta välismaal ja kodumaal. ERA.1322.1.152. L 1–3.

¹⁴⁸ Peaministri tütar juhib Eesti Mängude filmimist ja pildistamist. “Uudisleht” 16.06.1939, nr 90. Lk 7.

Kultuurfilmi ülesandeks, kes tegutses korraldajate ettekirjutuste kohaselt. Kirjalikus ettepanekus sihtasutusele sooviti Eesti Kultuurfilmi jäädvustama Eesti Mängude raames toimuvaid ettekandeid, võitlusi ning rongkäiku. Ühtlasi paluti sihtasutusel määrata esindaja Eesti Mängude komiteesse.¹⁴⁹ Määratud isiku ülesandeks oli olla ühendusisikuks kahe institutsiooni vahel, vältimaks tekkida võivaid probleeme. Samalaadse abipalvega pöördusid korraldajad Kaitseväe poole, et nad võtaksid enda peale II Eesti Mängudest õhuülesvõtete tegemise. Toetamaks Eesti Mängude sportlikku missiooni, võeti mängude ajaks uuesti kinokavasse Berliini olümpiafilm “Olympia” ning ka parimad kodumaised spordifilmid.¹⁵⁰ Berliini olümpiafilmi taasesitlusele kinolevis andis kahtlemata tõuke filmi režissööri Leni Riefenstahli viibimine Eestis 1938. aastal. Läbisõidul kohtusid temaga teiste hulgas kohaliku filmiringkonna esindajad. Tema siinviibimise lindistas Eesti Kultuurfilm ringvaatena.¹⁵¹

II üleriigilisi võimlemis- ja spordipidustusi kajastav ringvaade nr 90 jõudis kinodesse 1940. aastal. Võrreldes esimesi mängu tutvustava ringvaatega on filmikroonika pikkus kasvanud üle kahe korra, 16.31 minuti pikkuseks. Ringvaade algab 2. EM-i logoga, mida saadab triumfaalne orkestrimuusika. Kroonika tiitrites tutvustatakse pealkirja ning tuuakse välja filmi valmistajate nimed. Operaatorite hulgast leiab Voldemar Pätsi, Konstantin Pätsi vennapoja nime. Esimesed kaadrid näitavad kõrget üldplaani Vabaduse väljakust, kus on üles rivistatud osalejad. Esimesed lähikaadrid näitavad marssivaid rahvariietest rahvatantsijaid ja atleetlikke sportlasi, keda saadab tempokam muusika. Seejärel on näha eri spordialade esindajaid ning rahvariideid kandvaid osavõtjaid. Järgnevalt jõutakse Kadrioru lossi ette, mille rõdult tervitavad möödujaid Konstantin Päts ja Johan Laidoner. Enne kolonni saabumist staadionile filmitakse Kadrioru staadionil lehvivate Eesti lippude vahel paiknevaid Läti ja Soome rahvuslippe.

Järgnevalt alustab mängude tutvustamist peale rääkiv diktoriga, kes saadab Pätsi ja Laidoneri saabumist staadionile. Pätsi saabumist näitavat stseeni ilmestab aeglane ning soliidset mõjuv orkestrimuusika. Järgneb rahva aplodeerimine, mis juhatab sisse Pätsi kõne. Seejärel annab näoga publiku poole olev Gustav Kalkun Eesti trikoloori käte vahel hoides töötuse osalejate

---

¹⁴⁹ Kirjavahetus II Eesti Mängude eelarve suurendamise, pidustuste rongkäigu filmimise jt. küsimustes. ERA.1322.1.157. L 6.

¹⁵⁰ Materjalid II Eesti Mängude propageerimise kohta välismaal ja kodumaal. ERA.1322.1.152. L 3, 8.

¹⁵¹ Sihtasutuse “Eesti Kultuurfilm” avaldused filmide demonstreerimiseks loa saamise kohta koos vastava filmi sisu kirjeldusega. ERA.14.2.388. L 27, 28.

nimel “[...] töötada vaba Eesti õitsenguks ja hüvanguks”. Pealerääkija kuulutab mängud alanuks.

Järgneb ülevaade eri vanusegruppide noorte võimlemiskavadest, mille vahele on paigutatud kaadrid plaksutavast publikust. Kasutatakse üldvaateid, erinevaid rakursse ning lähivaateid esinejate keskelt.

Võimlemisele järgneb ülevaade spordialadest. Spordialasid kommenteerib ja meie tuntumaid sportlasi tutvustab diktor. Tõkkesprindi stardi ja finiši vahele on paigutatud kaader ülemeelikutest rahvariites tüdrukutest, justkui elaksid nad jooksule kaasa.

Samuti tulevad näitamisele meeste ja naiste massvõimlemise kavad. Nendegi vahele on monteeritud kaadrid plaksutavatest, naeratavatest ja toimuvat siira huviga jälgivatest pealtvaatajatest.

Viimasena näidatakse rahvatantsijaid esitamas “Jooksupolkat”. Hetkeks peatub kaamera rahvatantsijaid saatvatel pillimeestel. Esinemisele järgneb aplodeerimine.

Viimaseks osaks jääb osalejate rivistus. Sarnaselt esimeste mängudega moodustati inimestest täht, varasema “EV” asemel “E”, sümboliseerides Eestit. Näha saab ka tuult kaotavat riigilippu, mis end justkui kokku pakib, sümboliseerides selliselt ürituse lõppu. Tumenenud ekraani taustal mängib veel paarkümmend sekundit orkestrimuusika.¹⁵²

Teisi mängu kajastav filmikroonika sarnaneb väga 1935. aastal linastunud teise, täiustatud versiooniga esimestest Eesti Mängudest. Kasutatud on mitmeid sarnaseid rakursse ja eriefekte. Mõnedeks neist on aeglustatud kaadrid ning jooksjate jalgadele suunatud objektiiv staadioringi kaareosas. Eelmiste mängude ajal kasutatud hajuv kaadrivahetus on siinkohal asendatud järgmise kaadri sisselõikamisega eelnenusse. Tulenevalt kroonika pikkusest on võrreldes varasemaga kõigil võimlemisesinemistel, spordialadel, publikul ja riigijuhtidel tunduvalt rohkem eetriaega. Seda siiski propotsionaalselt ning film tundub harmooniline ning ülesehituselt loogiline. Kahe väga sarnase filmikroonika suurimaks erinevuseks on heli kasutamine. Diktori jutt ning taustaks mängiv orkestrimuusika aitab paremini pildil nähtavasse sisse elada ning mõista kinolinal toimuvat.

Valminud filmikroonika esitas Eesti Kulturfilm filmiinspektorile kontrollimiseks 23. veebruaril 1940. aastal.¹⁵³ Allikate puudusel ei ole teada, kas filmiinspektor tegi esitatud versioonile ettekirjutusi või mitte. Küll aga on säilinud aruanded hilisemast, mis on üllatavalt

---

¹⁵² Teised üleriigilised Eesti võimlemis- ja spordipidustused Tallinnas. Eesti Kulturfilmi ringvaade nr 90. Rahvusarhiivi filmiarhiivi fond nr 4, arhivaal nr 302. Filmistuudio Eesti Kulturfilm, 1940.

¹⁵³ Sihtasutuse “Eesti Kulturfilm” avaldused filmide demonstreerimiseks loa saamise kohta koos vastava filmi sisu kirjeldusega. ERA.14.2.388. L 173–174.

kriitilised valminud filmikroonika suhtes. II Eesti Mänge kokkuvõtvast dokumendis alustatakse filmimisega seotud kriitikat etteheitega, et “siin tuli ette puudusi kõige rohkem”.¹⁵⁴ Eelkõige heidetakse sihtasutusele ette nende kehva ettevalmistust. Nende hinnangul oleksid filmijad pidanud olema kohal juba proovides, kus nad oleksid saanud tutvuda “harjutuste iseloomu ja ilusamate kohtadega”.¹⁵⁵ Selles oleks saanud neid abistada mängude tehniline juhtkond. Kriitikat sai ka filmi halb montaaž, mis ei andnud edasi terviklikku pilti. Nende hinnangul oli kroonikast “välja jäetud palju osi, mis poleks tohtinud puududa”.¹⁵⁶ Puudulikust eeltööst tulenenud kehva operaatoritöö, halva järelmontaaži ning filmimisaja lühiduse tõttu valmis Eesti Mängudest vaid kroonika, kuid potentsiaali oleks aruande koostajate arvates olnud palju enamaks.¹⁵⁷

Kahe Eesti Mängu vahel toimunud riigi toetusel läbi viidud muutused Eesti Kulturfilmi juures võimaldasid sihtasutuse edukalt käivitada ja luua regulaarsuse ringvaadete valmistamisel. Riikliku Propaganda Talituse osana oli tal ka kindel ülesanne riigilt saadavate ülesannete ja eesmärkide täitmisel, mille hulka kuulus ka riigijuhtide ülistamine, nagu mõnevõrra ka II Eesti Mängude ringvaates nende üpris pikast eetriaajast eeldada võib. Kuivõrd vaba oli Eesti Kulturfilm ise otsustama ringvaadete sisu üle, on lõpuni keeruline öelda. Küll aga näitab Eesti Mängude järgne kriitika, et vaatamata eksisteerimisele riikliku propagandasüsteemi osana ei õnnestunud rahuldada kõigi osapoolte soove “perfektse” ringvaate osas. Samas aga võisid probleemiks olla ka sihtasutusele ette seatud liiga kõrged ootused. Vaatamata aastate jooksul toimunud tehnilisele ja professionaalsuse tõusule, oldi võrreldes muu maailma filmitootjatega siiski väikene asutus, mis suutiski toota vaid parimal juhul keskpärast tulemust.

---

¹⁵⁴ Trükitud lause kaks viimast sõna on maha tõmmatud ja käsikirjaliselt parandatud: “[...] küllaltki rohkelt”.

¹⁵⁵ Tõenäoliselt eeldasid korraldajad, Eesti Mängude komiteesse määratud Eesti Kulturfilmi esindaja teeb ära filmimiseks vajaliku eeltöö.

¹⁵⁶ Samast dokumendis mainitakse Konstantin Pätsi osavõttu ja kõnet Eesti Mängude viimasel päeval. Dokumendis kirjutatakse: “Presidendi sai rahva ja tegelaskonna poolt erilise sooja poolehoidu osaliseks. Võis märgata seda hardumust, millega rahva pilgud jälgisid oma kõrget juhti.” Võiks ju arvata, et rahva suur austus ja imetus oleks püütud filmilindile ning sealt edasi jõudnud ringvaatesse, kuid sellised kaadrid puuduvad ringvaatest täielikult. Pätsi kõne illustreerivad vaid kaadrid ebalevatest inimestest publikus ning rivistatud võimlejatest (Vt: Lisa 2.; Lisa 3.3; Lisa 3.4).

¹⁵⁷ II Eesti Mängude aruanded koos lisadega. ERA.1322.1.150. L 21–23.

Teistele Eesti Mängudele eelnevalt oli Eesti Kulturfilm kaasatud Viljandis aset leidnud ning EM-i eelmängude egiidi all toimunud I Sakala Mängude jäädvustamisel. Kahel päeval, 20. ja 21. mail toimunud Sakala Mänge kajastav ringvaade on üles võetud mängude esimesel päeval. Ringvaates nr 64 ilmunud kolmeminutilises helindatud kroonikas annab diktor teada, et üritus kujunes Viljandi rahva jaoks suureks spordipeoks, millest võttis osa 2000 osalejat üle Viljandimaa. Mängud avas Eesti Mängude Viljandimaa komitee esimees ja Viljandi maavanem Mihkel Hansen, millele järgnes defilee. Kroonikas on täielikult välja jäetud rahvatantsijate etteasted ning spordialad. Näidatakse vaid meeste ja naiste erinevate vanusegruppide võimlemisettekandeid. Operaatorite Vaido Maimre ja Vladimir Parveli linti võetud filmikroonika I Sakala Mängudest sarnaneb väga II Eesti Mängudest valminud filmikroonikaga. Kasutatakse erinevaid kaamerarakursse, üld- ja lähiplaane ning ettekannete vahele on monteeritud lõigud rõõmustavast publikust. Eetriaega saavad ka nii paraadis marssivad kui ka rohus istuvad ning esinemist jälgivad rahvariietes naised. Filmil puudub loogiline lõpp, mõneks sekundiks pärast võimlevate naiste etteastet kuvatakse vaataja ette üldplaan Viljandist.¹⁵⁸ Eesti Kulturfilmi kaasatus kahel juhul näitab uuendatud sihtasutuselt nõutud suurenenud rolli kodumaise elu jäädvustamisel.

---

¹⁵⁸ I Sakala Mängud Viljandis. Eesti Kulturfilmi ringvaade nr 64. Rahvusarhiivi filmiarhiivi fond nr 4, arhivaal nr 273, Filmistuudio Eesti Kulturfilm, 1939.

Rahvarõivad II Eesti Mängudel

Eesti Mängudega seoses jätkus juba paar aastakümnet varem alanud ja Eesti Vabariigi ajal aina enam intensiivistunud propaganda rahvarõivaste au sisse tõstmisel. Teiste mängude ajaks oli riiklikult tehtav teavitustöö saavutanud piisava tulemuse, et rahvarõivastest kui rahva pidurõivastest teha mängude esteetiliselt mälestusväärseim osa.

Rahvarõivaste algusajaks võib nimetada feodaalaega, kuid paljud rahvarõivaste elemendid ja nendega kaasnevad traditsioonid pärinevad veel varasemast ajast. Keskaegsete rõivaste traditsiooniline ilme säilis 18. sajandini. Järgneva saja aasta jooksul toimus rahvarõivaste juures rohkelt muudatusi – lisandus eri mustreid, värve ning uusi riideelemente. Rahvarõivaste visuaalne areng ning rahvariiete praktiline ja pidulik eesmärk hakkas 19. sajandi keskpaiku vaikselt taanduma koos rahamajandusega kaasnenud linnamoe ees. Üleminek oli siiski niivõrd järsk, et Eesti rahvusliku ärkamise aegsed juhid ärgitasid rahvast kasutama rahvarõivaid kui peoriidet – mida laulupidudel ka tehti. Vaatamata sellele oli 20. sajandi alguseks tekkinud paljudes Eesti piirkondades olukord, kus rahvariide eri osi kombineeriti teadmatuses paikkondlikult mittedobilike üksiosadega või kanti neid valesti.¹⁵⁹

Rahvarõiva küsimus tekkis taas päevakorda omariikluse tekkides. Vabariigi esimesel kümnendil oli peamiseks vaidlusteemaks rahvariide “sobivus”, kriitikud nägid rahvarõivast eelkõige kui ikkeajast pärinevat reliikviat. Lahendusena pakuti kaasaegse esindusrõiva loomist, n-ö Eesti kostüümi. Lõplik riiklik resolutsioon selles küsimuses saabus alles 1937. aastal, mille tulemusel deklareeriti ainuõige rahvuslike suurürituste peoriidena autentne rahvarõivas. Sama käsuga loodi ka Rahvarõivaste Komitee, mille ülesandeks oli tutvustada rahvarõiva tähtsust, etnokorrektset kandmist ning läbi viia kursuseid rahvarõivaste valmistamiseks.¹⁶⁰ Nende otsustega kinnitas riik rahvarõiva kui rahvuskultuuri ühe silmapaistva osa tähtsust.

Komitee loomise järgselt oli esimeseks üleriigiliseks rahvuspeoks aasta hiljem toimunud XI üldlaulupidu. Esmakordselt tantsiti massiliselt rahvariietes just II Eesti Mängudel toimunud rahvatantsuprogrammi raames. Sihilik töö rahvariiete kaasamiseks Eesti Mängudel algas 11. novembril 1938. aastal, kui Rahvarõivaste Komitee kogunes esmakordselt pärast suvist

¹⁵⁹ Kaarma, Melanie. Voolmaa, Aino. Eesti rahvarõivad. Tallinn: Eesti Raamat, 1981. Lk 14–16.

¹⁶⁰ Pupart, Piret. Eesti rahvarõivas ja mood. Tallinn: TEA Kirjastus, 2011. Lk 12–13.

laulupidu. Eelnevat suurüritust analüüsid pandi paika eesmärgid Eesti Mängudeks. Positiivse kogumuse najal otsustati, et jätkuma peavad rahvariite valmistamise kursused ning loengusarjad, jagamaks oskusi autentsete rahvarõivaste valmistamiseks ning selgitamaks rahvariite suurt rolli eestluse säilimisel. Lootust helgeks tulevikuks andis seegi, et laulupeol oli vähemasti osaliselt rahvariites 63% esinenud kooridest. Samas oli see tulemus indikaatoriks, et üldiselt ei teata, kuidas riiet õigesti kanda ja milline on etnoloogiliselt korrekne rahvarõivas. Sellist olukorda kirjeldati ajakirjanduses kui “häirivat nähet”, mis ei ole “ideoloogiliselt ega esteetiliselt vastuvõetav”. Lisaks olevat eriliseks murekohaks meeste passiivsus rahvarõivaste kandmisel. Tehtud töö kiituseks tõdeti, et rahvarõivaste ausse tõstmine oli äratanud Ungari tähelepanu, kes soovis järgida eestlaste aktsiooni. Koosoleku lõpetuseks andis komitee esimees R. Baris lubaduse, et järgneval aastal toimuvast EM-st võtab rahvatantsudest osa 7000 rahvatantsijat ning nad kõik esinevad korrektsetes rahvarõivastes.¹⁶¹ Koosolekul kinnitati, et rahvarõivastel saab olema märkimisväärne rolli eesolevate Eesti Mängude rahvuslike eesmärkide täitmisel.

Vaatamata sellistele otsustele polnud ürituse korraldajatel esimeste ringkirjade levitamise ajaks paigas rahvarõivaste tellimise ja valmistamisega seotud tegevused. Jõulude eel ilmunud Eesti Mängude Komitee ning Eesti Võimlejate Liidu ringkirjades tõdetakse vaid, et rahvarõivaste valmistamise kursuste tingimused ning muu info saadetakse EM-st osavõtivatele organisatsioonidele, jättes mainimata kuupäeva.¹⁶²

Taolist muretut suhtumist kohtasid maapiirkondades ka rahvatantse õpetavad instruktorid, kellest üks 14. veebruaril tõdes, et rahva arvates on rahvariide soetamiseks “veel vara”.¹⁶³ Alles 20. aprillil taotles Eesti Mängude Komitee Riikliku Propaganda Talituselt luba luua “II Eesti Mängude Rahvakunsti Toimkond”, kuna “[...] kavas on suurt rõhku pandud rahvakunsti vormide [...] esiletoomiseks, [...] peab Eesti Mängude komitee tarvilikuks meie tunnustatumaist rahvakunsti eriteadlastest nõuandva organina vastava toimkonna moodustamise Eesti Mängude Komitee juurde”. Esimene koosolek toimus alles 22. aprillil, ligikaudu poolteist kuud enne mängude algust. Kuigi taolise toimkonna loomisega jäid

---

¹⁶¹ Eesti Mängude osavõtjad rahvusrõivadesse. “Uus Eesti”, 12.11.1938, nr 310. Lk 9.

¹⁶² Laiuse (Jõgevamaa) spordiselts “Tasuja”. Kirjavahetus võistlustest ja Eesti Mängudest osavõtmise ning muus asjus seltside, Eesti Mängude Võimlemise ja Rahvatantsu Toimkonna ning teistega. Korjanduslehed, reklaamid ja muud. ERA.2797.1.8. L 21, 23.

¹⁶³ 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:772 Do 985/F6-1/8. L 65.

korraldajad selgelt hiljaks, olid sinna vähemasti kaasatud oma ala eksperdid, sealhulgas Rahvatantsu Komitee esimees K. Kadak ja Rahvarõiva Komitee esimees R. Paris.¹⁶⁴

Komitee loomisega hiljaks jäämist näitab seegi, et esialgu oli osaleda soovijate registreerimistähtaeg 15. veebruar,¹⁶⁵ seega pidid rahvatantsugrupiga EM-l osaleda soovivad organisatsioonid end kirja panema, teadmata, kui suurt osa ning millist rolli etendavad rahvariided suvisel suurüritusel.

Korraldajate hilist reageerimist võib seletada see, et ka võimukoridorides oli rahvarõivaste teema jäänud kahe silma vahele. Alles 1939. aasta veebruarist pärinevas kirjas paluti Rahvarõiva Komiteele eraldada 4200 krooni eesmärgiga Eesti Mängudest osavõtivatele rahvatantsijatele korraldada rahvarõivaste valmistamise instrueerimiskursused ning läbi viia selgitustööd. Dokumendi blanketi äärelt leiab äsja ametisse nimetatud Riikliku Propaganda Talituse juhataja, minister Ants Oidermaa nime. Kirja on allkirjastanud minister A. Vidermaa, kes mainib lätituses, et on majandusminister Leo Sepalt nõusoleku saanud. Dokumentidest selgub ka, et otsus on olnud vaid vormistamise küsimus, kuna juba sama päeva dateeringuga järeldokumendis on Vabariigi Valitsuse otsusega rahaeraldus heaks kiidetud.¹⁶⁶

Vaatamata hilisele rahaeraldusele ja toimkonna loomisele alles aprilli lõpus säilis kahe suurürituse, laulupeo ja II Eesti Mängude vahelisel ajal rahva huvi rahvarõivaste vastu. Tollastest ajakirjadest leiab arvukalt artikleid, kus märgitakse rahva suurt üldist huvi rahvarõivaste vastu. Jaanuaris Päewalehes ilmunud artiklis tõdetakse, et vaatamata laulupeo järgsele rahvarõivaste nõuandebüroo sulgemisele pööratakse endiselt Eesti Rahva Muuseumi poole abipalvega saada rahvarõivaste valmistamisel nõu. Kirjutatakse, et rahvarõivad on võitnud poolehoidjaid ning ehtsa riide nägemine on tõmmanud rahva järeletegemisele. Eriti suurte huvitajatena tuuakse välja ÜENÜ osakonnad ja muud seltsid, kuid ka paljud Eestis avalikkusele tuntud üksikisikud.¹⁶⁷ Lisaks arvukatele tavapärasele kursustele otsustati Virumaal korraldada maakonnasisene rahvarõivaste valmistamise võistlus, et omalt poolt veelgi aidata rahvarõivaste levikule kaasa.¹⁶⁸ Rahvarõivaste kampaania jõudmiseks ka Eesti äärealadele kaasati töösse ringhääling. Mitmel korral oli eetris Eesti Rahva Muuseumi loeng, kus Helmi Kurrik rääkis vana ajaloolise rahvarõiva elustamisest.¹⁶⁹ Eelnevad näited tõestavad,

¹⁶⁴ Materjalid II Eesti Mängude propageerimise kohta välismaal ja kodumaal. ERA.1322.1.152. L 10.

¹⁶⁵ 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:770 Do 983/F6-1/6. L 5.

¹⁶⁶ Vabariigi Valitsuse otsus Riikliku Propaganda Talituse kaudu Rahvarõiva Komitee toetuse määramise kohta rahvarõivatööstuse ja käsitöö arendamiseks. ERA.31.3.9667. L 2–3.

¹⁶⁷ Pidev huvi rahvarõivaste vastu. "Päewaleht" 19.01.1939, nr 19. Lk 2.

¹⁶⁸ Asutati Wiru Maanoorte ühendus. "Postimees" 13. apr 1939, nr 99. Lk 8.

¹⁶⁹ Raadio saatekavad. "Uus Eesti" 15.04.1939, nr 102. Lk 9.

et kuigi otseselt Eesti Mängude tarvis tehtavad ettevalmistused rahvarõivaste kaasamisel võisid jääda hilja peale, oldi riiklikul tasandil toetatud rahvarõivaste propagandat tehtud juba aastaid varem. II Eesti Mängud pidid kujunema aastatepikkuse propaganda verstepostiks, mille põhjal sai mõõta tehtu tulemust.

Lisaks riiklikule teavitustööle jätkusid ajalehtedes rahvarõivaste olemust ning tähtsust tutvustavad artiklid. Hea näide on Eesti kirdenurga häälekandjas Elu ilmunud üleskutse pealkirjaga “Muretse kaunis rahvarõivas”. Kui artikli alguses mainitakse peatselt toimuvaid Eesti Mänge ja rahvarõivais kahtlejate teadmatust, siis varsti jõutakse teemaga patriootlikule lainele: “Ometi pole meie rahvarõivas mitte ühe hetke sünnitus, vaid wanade traditsioonide tulemus sajandite kestel. Ta on omaette väljakujunenud ajalooline terwikkogu, mille omapära just peitub tema lihtsalõikelisuses, tema wärwide kareduses ja naiiwseis kombinatsioones, neis ennekõike esindab maa ürgset omapära ja ilumeelt.”¹⁷⁰

Maakondades reisinud instruktorite kirjadele tuginedes on näha, et taoline suunitletud töö tasus end paljudes kohtades ära ja rahvariide vastu tunti elavat huvi. EM-e suhtes aktiivsust üles näidanud Võru kohalik koolivalitsus soovis läbi viia rahvarõivaste demonstratsiooni, julgustamaks kohalikke inimesi tegudele. Selle nimel oldi 30 krooniga valmis toetama kuni 20 komplekti rahvarõiva transporti kodulinna, et kasutada rõivaid demonstratsiooniesinimisel. Samal ajal mõtiskleti Saaremaal kahe erineva rahvarõivaga Tallinnas esinemisest. Sellele oponeerinud Saaremaa Eesti Mängude juhi A. Elmiku arvates oleks selliselt kaotatud soovitud efekt. Lisaks arvas ta, et näiteks Anseküla pidurõivas on liialt raske ja inetu. Kablit külasthanud instruktor Udo Härm kirjutab, et rahvariide demonstratsioon sai kohalike hulgas head vastukaja: “[...] kõik olid vaimustatud, eriti noormehed, nemad mõtlesid rahvarõiva all suurt ülepõlvede kuube, parukat ja suurt kaaprit (kaabut).” Lõpetuseks lisaks Härm, et “kui üks mees teeb ees, küll siis teised järgi teevad”. Kirja lõpus pöördub Härm korraldajate poole palvega, et talle saadetak õige Pärnumaa mehe rahvarõiva lõige.¹⁷¹

Härm esitas oma palve veebruaris, kuid korraldajatepoolne ringkiri rahvarõivaste asjus saadeti välja alles märtsi lõpus, jättes rahvarõivaste korraldamiseks vaid loetud kuud. Ringkirja sisuks pole siiski iga maakonna etnograafilise rahvarõiva joonised, vaid üleskutse soetada rahvariide professionaalsete riideäride juurest. Üleskutsele järgneb nimekiri rahvarõiva müügi- ja valmiskohtadest maakondade kaupa, kus saab lasta valmistada vajalikus suuruses rahvarõivaid. Lääne-Eesti saarerahvaste pettumuseks puuduvad nimekirjast täielikult kahel

¹⁷⁰ Muretsege kaunis rahvarõivas. “Elu: Võru-Walga-Petserimaa tööraha häälekandja” 12.04.1939, nr 39. Lk 3.

¹⁷¹ 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:772 Do 985/F6-1/8. L 59, 76–77, 103.

suurimal saarel rahvast rahvariiteta teenindavad ärid – rahvarõivaste müügi- ja valmistamiskohad.¹⁷² Igasugune korraldajatepoolne infopuudus rahvarõivaste iseseisvaks valmistamiseks jätab mulje, et rahvarõivastes rahvatantsijatena olid oodatud esinema vaid üle keskmise jõukad mandriinimesed, kes suutsid endale rahvarõivad ettevõtetest soetada. Seda teooriat kinnitab ka ringkirjas ilmunud lause: “Rahvarõivas on nagu muugi kanderõivas ilus vaid siis, kui selle valmistamist toimetatakse asjatundlikult, hoolikalt ja heast materjalist.” Selline käitumine on kummaline, arvestades riigi poolt juba varem tehtud tööd rahvarõivaste kaasamiseks ning isevalmistamise õpetamisel. Säilinud arhiivimaterjalidest jääb mulje, et korraldajate tähelepanu oli peamiselt suunatud võimlejate riitamisele, vaatamata sellele, et need olid võrreldamatult odavamad tellida ning palju lihtsam ise valmistada.¹⁷³ Esialgu nõuti rahvarõivaid ka rahvatantsu ettekannetele muusikat mängivatelt pillimeestelt.¹⁷⁴ Tulenevalt end üles andnud muusikute vähesusest, otsustasid korraldajad hiljem sellest nõudest taganeda.¹⁷⁵

Korraldajatepoolne rahvariideid puudutav infonappus tekitas mitmeid probleeme. Pärnumaal tegutsenud instruktor Härm ja Pärnumaale kohalike spordielu ergutama tulnud J. Toigre kirjeldavad, kuidas nad Ülemaaline Eesti Noorsoo Ühendus poolt läbi viidud rahvariide demonstratsioonil nägid rõivast, mis oli “kõike muud kui õige rahvarõivas”. Korraldajad proovisid end vabandada, väites et nemad rahvarõivast ei tunne. Niigi haprale töörahule viidates paluti Härmil ja Toigrel nähtust vaikida. Vaatamata sellele lubas Toigre Tallinnasse saabudes astuda samme, et midagi sellist enam ei korduks. Korraldajate meelehärmiks ei jäänud see ainujuhtumiks. Vaid loetud päevad hiljem Lutsepas toimunud kursusel oli kohapeal mitmekümnel naisel rahvariided, mis olid kohalike sõnul valmistatud “Taluperenaise” järgi. Peatselt selgus, et selle “Viru maakonna” rahvarõiva värvid ei ühti Rahvarõiva albumis leiduvate Virumaa seelikute värvidega.¹⁷⁶

Küllaltki lühikese ja intensiivse ettevalmistusperioodi käigus etnograafiliste eksimuste täielik vältimine olekski olnud üllatav. Potentsiaalselt palju suuremaks probleemiks töötas korraldajatele kujuneda maapiirkondades kõige kiiremal ettevalmistusperioodil levima hakanud valeinfo, et EM-I osalemiseks pole tarvidust rahvarõivast soetada. Vigalast teele pandud kirjas soovitakse teada, kas kuulujuttudel on tõepõhja: “Kui on nii, siis palun seda

¹⁷² 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:770 Do 983/F6-1/6. L 23–25.

¹⁷³ Ibid. L 23, 31–36.

¹⁷⁴ Kirjavahetus maakondades II Eesti Mängude eelpidustuste korraldamise ja maakondade seltskondlike komiteede tegevuse kohta. ERA.1322.1.171. L 11.

¹⁷⁵ 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:770 Do 983/F6-1/6. L 82.

¹⁷⁶ 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:772 Do 985/F6-1/8. L 122, 126.

lahkesti teatada. Meil on suur rahvatantsu rühm, kuid riidesse panek teeb raskusi.” Vaatamata sellele soovitakse samas kirjas siiski kõigilt rahvatantsijatelt rahvarõivast nõuda, seda ka meeste puhul, sest see “ka väga palju maha kisub naispartneri ehtsa ja korraliku rahvarõiva väärtust.” Kirjasaatja jätkab kriitiliselt meestantsijate suhtes: “Olen aastate jooksul püüdnud meestele selgeks teha rahvarõivaste tähtsust ja tarvidust. [...] mehed ei võta aga asja tõsiselt ja on arvamusel, et lubatakse tantsida ka ilma nendeta. Ilusad riided lähevad üsna kalliks, suurte pingutustega saab praegu valmistatud riideid, oleks halb, kui hiljem lubatakse esineda, ära jättes riiete väärtust.”¹⁷⁷ Taoliste kuulujuttude põhjuseks oli paljude eestimaalaste jaoks rahvarõivaste kallis hind ning osaliselt sellest tulenev meeste tõrksus riiete soetamisel.¹⁷⁸ Rõivaste kalliduse tõttu pöördus näiteks Tartu ÜENÜ Eesti Spordi Keskliidu poole. Nimelt sooviti keskliidult saada terve seltsi riietamiseks 1200 krooni. Üksikorganisatsioonide rahvariitega varustamiseks ESK eelarves vahendid puudusid.¹⁷⁹ Leidus neidki organisatsioone, kes just rõivastuse kalli maksumuse pärast loobusid osalemast.¹⁸⁰ Puudub ka info, et keskliit oleks rahvariite hinna osas asunud eraettevõtjatega suhtlusesse või kutsunud tootjaid üles hinda alandama.

Seevastu leidus külasid, kus kohalikud võtsid rahvariide nõude vastu stoilise rahuga. Instruktori arupärimisele, et kas rahvarõivaste soetamine seltsi liikmetele üle jõu ei käi, võis vastusena kuulda, et “ju need ikka küla pealt kokku saab”. See-eest leidus ka vastumeelsust, mis võttis kohati tragikoomilisi vorme. Mulgi meelsust oma nahal tunda saanud Karina Aun kirjutab, et Abja mõisas tegutsevas Kodutööstuskoolis lubati pärast instruktori külaskäiku asuda rahvarõivast õmblema. Järgmisena kavas olnud Abja Perakülas kohtas ta koolijuhataga vesteldes hoopis teistsugust suhtumist – “et ega ikka täismees sellise narriülikonnaga kuhugi lähe”. Instruktor Toigre Hellenurmest teele pandud kirjas toob ainukese murekohana välja just meeste rahvarõiva küsimuse. Mehed keeldunud rõivast valmistamas, kuna see olevat “kangesti naljakas” ning sellega polevat hiljem midagi peale hakata. Tulenevalt sellest palub instruktor selle küsimuse arutusele võtta, muidu võivat rahvatantsijate arv väga väikeseks jääda. Tähtvere Maanoorte Ringi olukorrast raporteerides tõdes instruktor August Hanson, et kuigi kohalikud poisslapsed nõustusid rahvarõivaid soetama, plaanivad nad komplektis välja jätta vatikuue. Lahendusena olukorras, kus rahvatantsupaaride arv võis jääda väikeseks

---

¹⁷⁷ Materjalid II Eesti Mängude ettevalmistamise kohta Pärnumaal. ERA.1322.1.181. L 26–27.

¹⁷⁸ 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:772 Do 985/F6-1/8. L 54, 161.

¹⁷⁹ Kirjavahetus II Eesti Mängude finantseerimise ja toetuste taotlemise kohta. ERA.1322.1.162. L 4–5.

¹⁸⁰ Teated II Eesti Mängude osavõtust loobumise kohta. ERA.1322.1.159. L 8.

tulenevalt väheste rahvarõivastesse riietunud meeste tõttu, nägi Hanson lahendusena rahvarõivaste eriteadlase saatmist piirkonda lootuses, et ekspert suudab selgitada komplekti terviku tähtsust.¹⁸¹ Maakondadest tulev tagasiside võis olla ka Eesti Mängude Komitee juurde Rahvakunsti Toimkonna loomise põhjuseks. Korraldajate kahtlusi rahvariiete osas kinnitab seegi, et vaid 4 päeva enne mängude algust palgati erialaekspert, kelle tööks oli rongkäigus rahvarõivais osavõtjate etnograafiliste rühmade grupeerimise juhtimine.¹⁸² Tõenäoliselt nähti temas ka inimest, kes viimasel hetkel vaataks üle ja võimalusel parendaks osalejate rahvarõivaid.

Vaatamata korraldajate hilinenud ettevõtmistele rahvarõivaste osas olid arvukad varasematel aastatel üle maa toimunud rahvarõivaid tutvustavad ning valmistamist õpetavad kursused,¹⁸³ ajalehtedes ilmunud artiklid ning muud propageerimisvahendid II Eesti Mängude toimumise ajaks kandnud vilja. Nagu paljude uute asjadega, leidis alguses arvukalt rahvariiete vajalikkuses kahtlejad, kuid fotojäädvustused EM-st kinnitavad, et töö rahvarõivaste massiliseks kaasamiseks tasus end ära. Samuti võib vaid ette kujutada, kui 1930ndate lõpus poleks võetud ette rahvarõivaste elustamise kampaaniat. Järgnenud okupatsiooni tingimustes oleks olnud rahvarõivaste traditsiooni elluäratamine keeruline, kui mitte võimatu.

---

¹⁸¹ 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:772 Do 985/F6-1/8. L 66–67, 111, 163, 197.

¹⁸² Kirjavahetus II Eesti Mängude eelarve suurendamise, pidustuste rongkäigu filmimise jt. küsimustes. ERA.1322.1.157. L 10.

¹⁸³ Ajakirjanduses mainitakse et, üle Eesti toimusid tuhanded kursused. Muresege kaunis rahvarõivas. “Elu: Wõru-Walga-Petserimaa töörahva häälekandja” 12.04.1939, nr 39. Lk 3.

Vastukaja mängudele instruktorite kirjade põhjal

Teiste Eesti Mängude ajaks oli olukord korraldajate jaoks mõnevõrra muutunud. Enam polnud Eesti Mängude kontseptsioon rahva jaoks midagi uut, kuigi esimestest mängudest oli möödunud 5 aastat. Sama lugu on instruktoritega, kellel oli teisel korral mingisugunegi ettekujutus neid maakohatades ees oodata võivast. See teatud oli “kogemus” kajastub instruktorite kirjades – enam lihtsalt ei teavitata korralduskomiteed raskustest, vaid üritatakse vajadusel käituda kohalikega targasti, et maakohta tegema tulnud kursused saaksid rahuldavalt läbi viidud, seda vaatamata kohalike võimalikust vastumeelsusest instruktoriga või terve ürituse suhtes. Samuti selgub, et vähenenud on esimeste mängude aegne tagashoidlikkus ning seda on asendama hakanud enesekindlus ning otsekohe toimuva suhtes. Enam ei tunne instruktorid end maakohas alandliku külalisena, vaid aina enam julgetakse oma põhimõtete eest seista ja vajadusel kohalikele juhtidele vastu hakata. Nii nagu suurenesid II mängud mastaabilt ja osalejate arvult, suurenes instruktorite töökoormus ja laienes tekkinud probleemide temaatika.

Positiivsusega paistab silma Läänemaale suunatud instruktor Lydia Nooritsa esimene kiri. Oma esimesse sihtkohta Haapsallu jõudnuna ootas teda raudteejaamas eest meeldiv vastuvõtt.¹⁸⁴ Tal oli vastas kolm kohalikku sporditegelast ning ööseks paigutati ta võõrustajate raha eest korralikku hotelli. Suhteid kolme härraga hindas ta heaks, eriliselt kiitis instruktoriga tegemisi kohalik tantsujuht Kaasikov, kelle töö instruktoriga tulekuga märkimisväärselt lihtsustus. Samuti rongil vastas olnud kolonel Tõnsu olevat “tore mees, kuid armastab rohkem anekdoote rääkida kui asja ajada”. Tallinnast tulnud külalistele tutvustati esimesel päeval linna ning õhtul kutsuti nad enda juurde veinile. Lõpetuseks arvas Noorets, et “juhtidega läheb (Haapsalus) libedalt”.¹⁸⁵

Niivõrd positiivne vastuvõtt kohalike juhtivtegelaste poolt oli instruktorite jaoks siiski haruldus. Palju tavapärasem oli kohapeal valitsev ükskõiksus Eesti Mängude ja külasse saabunud instruktoriga suhtes. Paljudel juhtudel oli kohalik tantsuõpetaja ainus, kes instruktoriga nägi abistajat, mitte segajat. Selline olukord oli Loona külas, mille ühingu esimehe ainukese positiivse tegevusena toob instruktor välja fakti, et ta kohalikud EM-le üles andis. Muul juhul

---

¹⁸⁴ Maakondlikele komiteedele tehti kohustuseks instruktoritele rongijaama vastu tulla. Kirjavahetus “Eesti mängude” üle. ERA.4080.1.36. L 21–22.

¹⁸⁵ 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:772 Do 985/F6-1/8. L 14.

ei liigutanud ta “sõrmegi”. Tegelikuks töötajaks osutus kohapeal abiesimees preili Niitso – “tema praegu rabeleb siin selle asjaga ja on näha, et asi tal ikka südames on”.¹⁸⁶

Samal lainel jätkab Tori Murru algkooli külastanud Karina Aun. Juba enne saabumist oli temani jõudnud koolijuhi vastumeelsus trennide suhtes – “Ei tea, mis mind seal ees ootab, sest sealne koolijuhtataja on selle ürituse vastu. Paneb imestama, sest olla muidu väga kultuurne inimene [...] Mats Mõtslane.” Kohapealseks korraldajaks oli siiski kooliõpetaja – “eks näis, kuidas läheb”, kirjutab Aun.¹⁸⁷ Menuka kirjaniku taoline hoolimatu suhtumine rahvusliku suurürituse vastu näitab, et vastakad arvamused ei jäänud vaid “põllumeeste” tasemele.

Sama teooriat kinnitab ka sarnaselt esimeste mängudega instruktorite tööle takistusi teinud usumeeste käitumine. Koos Lydia Nooritsaga Läänemaal instrueerinud Otto Tuuna kirjutab, kuidas nad lisaks kohapealsele organiseerimisele peavad tegelema ka usklike koolijuhatajatega, “kes ei poolda sarnast eputamist, nagu on võimlemine. Üleüldse proovivat nad noorte hulgas teha vastupropagandat.”¹⁸⁸

Võimlemine tekitas probleeme ka Pärnumaa ÜENÜ osakonnas. Kuigi sealsed rühmaliikmed olid asjast huvitatud, puudus käesolevas rühmas kohapealne eestvedaja. Kohalik juht oli “üdini läbi imbunud ÜENÜ vaimust”, märgib Aun. See tähendas, et kuigi võimlemistunnis oli kohal 21 meest, siis keeldus seltsi juht mehi edasipidi juhendamast, pigem vastupidi, “ta nagu teeb võimlemist osaliselt mahagi”. Väikekohale omaselt polnud aga ühtegi teist juhendajat võtta. Instruktori katsed selgitada Eesti Mängude olemust ja võimlemise võtmerolli selle edukas läbiviimises ei toonud mingisugust tulemust.¹⁸⁹

Negatiivse alatooniga juhtumitest ettekandmine Tallinnas sõltus paljuski instruktori enda iseloomust. Oli neid instruktoreid, kes kirjutasid igast negatiivsest juhtumist pikalt, kuid leidis neidki, kes eelistasid kirjutamise asemel tegutseda. Ida-Virumaa juhtkondade tahtejõuetust ja kohaliku spordi keerulist olukorda koges kohapeal Lembit Mets. Narva seltskondlikus komitees toimuva lahtikirjutamiseks kulus tema arvates “10 poognat paberit”, tema otsustas piirduda vaid eelmainituga.¹⁹⁰

Siiski ei tulnud kõikjalt Eestis ainult negatiivset tagasisidet kohelike juhtide aadressil. Instruktor Udo Härm kirjutab, et Surju paistvat ülejäänud Pärnumaa foonil positiivselt silma. Ta kiidab kohalikke lahkeid inimesi ning erakordset ringivanemat, kes on suur asja pooldaja.

---

¹⁸⁶ Ibid. L 66.

¹⁸⁷ Ibid. L 127.

¹⁸⁸ Ibid. L 129.

¹⁸⁹ Ibid. L 206.

¹⁹⁰ Ibid. L 150.

Ringijuhi eestvedamisel saatis tantsukursusi klaverimäng, mida instruktor nägi esmakordselt. Viisu küla näitel selgub, et ka tagasihoidlikes tingimustes oli võimalik entusiastlikul rühmajuhil edu saavutada, kuigi sealset küla kirjeldas instruktor kui “nii inimestest kui Jumalast mahajäetud metsakolgast.” Vaatamata sellele oli külas kursuslasi kokku 18. Nõnda suurearvulise osalejate kokkusaamise au pani instruktor ainuuisikuliselt rühmajuhi arvele – “Igatahes agar naine ja võrdlemisi hea organisaator, sest selliste inimeste juures [...] pole vähema kui kuldsuuga midagi teha”. Mõnes kohas ei piisanud ka sellest. Viljandimaalt Abjast saadetud kirjas kirjeldab Karina Aun, kuidas seljataga on “päevad täis hoolast tööd”. Nimelt sai ta kohapeal tunda “mulgi meelsust” ja “Abja uhkust”. Kohalikud olid küll head kuulajad, kuid “ega siis sellepärast veel keegi ei tule Eesti Mängudele”. Kohapeal valitsevat passiivsust polevat murda suutnud ka kohalik kehalise kasvatus juht. Auni sõnade kohaselt ollakse sealsete seltside liige vaid kohusetundest. Esialgu võttis võimlemisest osa vaid paar poisikest, tema jutt vajadusest kaasata arvukamalt inimesi naerdi kohalike poolt välja. Alles tema lahkudes lubati asi kätte võtta.¹⁹¹

Saugas toimunud kursuseid juhendanud Udo Härm kirjeldab kohalikku ringivanemat kui hakkajat meest, kes on haruldane Võimlejate Liidu pooldaja. Esmakordselt osalejate ette astudes tutvustati instruktor Härma kui moodsate tantsude õpetajat ja “leiti suure vea olevat”, et tal grammofoni kaasas polnud. Üleüldse olevat kohale tulnud eelkõige huvist toimuva suhtes, sest pealtvaatajaid oli kohal arvukamalt kui osavõtjaid. “Muiged olid kõigil nägudel”, lisab Härm. Vaatamata rahvahulga põlgusele lootis ta kokku saada kümnekond võimlejat ja tantsujuhi entusiastliku töö tulemusel ka mõned rahvarõivastes rahvatantsijad.¹⁹²

Pärnus valitseva negatiivsusega hästi kursis olnud Karina Aun kirjutab, kuidas ta asus Rannametsas tööle “äärmise vastumeelsusega”. “Arvasin, et leian eest igal pool sellised inimesi, kes näevad sinus vaid tolmu suure saali põrandal”. Päeva lõpuks oli ta oma arvamust muutnud – “Tuntakse huvi asja vastu ja elatakse asjale ja inimestele kaasa. Siin on seda tahet tublisti inimeste hulgas.” Kohalike liigne tagasihoidlikkus tekitas mõningaid probleeme, kuna alahinnati liigselt iseenda võimeid julgemata proovidagi. “Jällegi pörkab kokku selle eestlasele omase liigse kasukassepugemisega”, selgitab Aun. Mitmest suurepäraselt õnnestunud ning arvuka osalejaskonnaga kursusest ette kandev Lydia Noorits täheldab

---

¹⁹¹ Ibid. L 128, 191, 197.

¹⁹² Ibid. L 130.

samasugust tendentsi. “Sõnakuulmine on hea, kord ühesõnaga eeskujulik, kes sõna tahab lausuda, tõstab käe üles jne. Olen oma tööga väga rahul.”¹⁹³

Instruktorid teavitavad mitmel juhul EM-e korraldusmeeskonda silmapaistvatest juhtumitest, mis tõendavad mõne piirkonna või seltskonna eriti suurt entusiasmi Eesti Mängudel osalemise suhtes. Üks positiivsest juhtumist pajatav aruanne pärineb Hiiumaalt. Ühes seltsis kogetu oli sedavõrd meeliülendav, et terve kirja pühendab instruktor vaid ühes seltsis toimunu kirjeldamiseks, tahtmata rikkuda enda ja lugeja meeleolu. Muuhulgas toob ta esile, et lahkudes sai ta lilli ning talle tehti väärtuslikke kinke. Samal ajal polnud instruktorid kaitstud ka vastassuunast Tallinnast maakohta levivate kuulujuttude eest. Sadalas tunde andud instruktor kirjeldab, kuidas teda muserdas Tallinnas toimuv tüli, mille üks osapooli oli Ernst Idla. Tema enda hinnangul mõjutas konflikt teda sedavõrd, et ta sel hetkel andis enda halvimaid tundeid. Vaatamata sellele järgnes kohalik rühm talle ka tema järgmisesse sihtkohta, et veel korra saada osa tantsutundidest. Mõned üksikud tulid isegi kolmandasse ühinguusse. Edaspidistest kursustest osa võtmast takistanud kohalikke vaid 30 kilomeetriseks kasvanud vahemaa.¹⁹⁴

Virumaal Tudus võeti instruktorit vastu suurepärase toiduga ja suure huviga võimlemise vastu. Lõunapausi ajal talle eraldatud toas puhanud instruktor räägib loo, kuidas ta kuulis pealt kõrvaltoas toimunud kihlvedu. Nimelt vedanud noormees ja neiu apelsini peale kihla, kas tütarlaps suudab meeste raskeimaks peetud 7. harjutuse puhtalt sooritada. Instruktori sisenemisel ruumi olla tüdruk punastanud, kuid etteaste sai edukalt sooritatud.¹⁹⁵

Võrreldes esimeste mängudega pakub erakordselt palju kõnepinda meeste suhtumine, taaskord negatiivse poole pealt. Meeste huvinappus Eesti Mängude poolt pakutava vastu saab selgeks kohe varsti pärast instrueerimiste algust. Märtsi keskpaiku kirjutab Udo Härm Audrus valitsevast olukorrast väga negatiivselt. Teiste hulgas tegi talle muret vähene aktiivsus. Võimlemistunniks tuli kohale vaid neli naist. Rahvatantsust võttis osa neli paari, kaheksast inimesest vaid kaks olid olnud mehed, samal ajal “suur meeste kamp vaatas akna taga, kuid sisse ei julgenud tulla, igatahes väga allakäinud noorus on siinpool kandis”. Märtsi keskpaigast pärineb taolisi murekirju kõigist Eestimaa kohtadest. Meeste puudumisel oldi Võrumaa mõnedes sihtkohtades sunnitud rahvatantsutunnid ära jätma, kuna mehed olid hõivatud muude tegemistega. Nimelt olid mehed Petseris laadal või Kaitseväe õppustel. Võimlemisest kohalikud mehed huvitatud polnud. Seevastu Audrus lõpetamise järel

---

¹⁹³ Ibid. L 43, 166.

¹⁹⁴ Ibid. L 198, 215.

¹⁹⁵ Ibid. L 89.

Tõstamaale suundunud instruktor Härm kiidab igati kohalike naiste tahet ja oskusi ning peab nende võimlemise taset maakonna parimaks. Vastupidiselt naistele ei tulnud Tõstamaa mehed võimlemiseks kordagi kokku.¹⁹⁶

Instruktorite jaoks enim ette tulnud juhtumisi kirjeldab ühe kirja raames Saaremaal tegutsenud instruktor Arvo Tiitus. Muuharidusseltsi rühma laadseid algajaid polnud ta varem kohanud, kuigi meelsusega EM-st osa võtta oli kõik korras. Siiski võttis võimlemistest osa vaid neli ja rahvatantsust seitse meest. Naisi oli aga palju arvukamalt. Kuigi kohapeal oli meesrühmal oma juht, siis oli tegu üpris noore mehega, keda instruktor omalt poolt julgustas rohkemal arvul mehi võimlemisele kaasama. Seevastu järgmisesse sihtkohta olid omade jõududega kohale tulnud Tamse küla kõik kolm võimlejana üles antud meest. Kohaliku võimlemisjuhi hea töö tulemusel olid meestel võimlemiskavad peaaegu selged. Ühtlasi polnud instruktoril vajadust enam Tamset külastada. Viimase kohana mainib Tiitus Põide Maanoorte ringi, kus oli rahvast arvukalt. Kohalikke mehi huvitas eriti partervõimlemine ning omalt poolt lubasid nad endale selleks sobiliku mati teha. Ühtlasi avaldas selts soovi astuda Eesti Võimlejate Liidu liikmeks. Instruktor hindas ringi tegevust positiivseks, ühe põhjusena tõi ta esile mehi juhtinud nooremapoole härra entusiasmi võimlemise suhtes. Kirjast joonistub selgelt välja, et meeste kaasamisel mängis tähtsat rolli kohalikus kogukonnas austatud aktiivse meesjuhi olemasolu. Seda teooriat kinnitab Pärnumaal asuva Metsapöle külas toimunu. Kohalike maanoorte ringis oli üles antud kümme naist võimlejatena ja kümme paari rahvatantsijaid. Esimesele kokkusaamisele saabus lisaks eelmainitutele 25 meesvõimlejat. Suurt huvi ja innukust üles näidanud mehed olid jäänud registreerimata vaid seetõttu, et puudus meesrühma juht. Metsapöle puhul ei saanud see kohalike meeste puhul takistuseks. Küll aga annavad eelnevad kirjad põhjust arvata, et meesrühma juhi puudumisel ei antud üles ka meesvõimlejad, kuigi huvilisi võis olla.¹⁹⁷

Suve lähenemine tähendas mõningat aktiivsuse langust maapiirkondades. Mais kontrollkursuse käigus kohalikke rühmi külastanud Evi Suurmets (Grossvald) raporteerib mitmete meesrühmade väljalangemisest vahepealse aja jooksul. Ühe põhjusena toob ta välja tantsuõpetajate puuduse, mistõttu kohalikud tantsujuhid eelistavad jätkata vaid naisrühmade juhendamise. Selgelt vähem innustatud meesrühmad otsustasid seetõttu loobuda. Kuna toimunust saadi teada alles mai lõpus, siis ei jätkunud enam aega olukorra lahendamiseks. Meeste mittekohaleilmumist mais toimuvatesse kontrolltundidesse mainib teinegi Saaremaal

---

¹⁹⁶ Ibid. L 147, 168, 256.

¹⁹⁷ Ibid. L 92, 170, 171.

teguksenud instruktor. Aino Viimre hinnangul oli seis saarel hea, kui välja arvata noorte puudumine – “eriti noormehed kaovad kohapealt, kes mandrile ja merele”.¹⁹⁸ Taoliselt teavitused annavad mõista, et Eesti Mängudest olid üldisemalt rohkem huvitatud naisterahvad. Mehed eelistasid takistuste ilmnemisel osalemisest loobuda, selle asemel, et leida olukorrale lahendus. Sellele viitab ka ettevalmistuste eri staadiumides kogutud statistika osalejate arvu osas. Aprillikuu keskel oli mängudele kirja pannud 5656 naist ja 4586 meest, II Eesti Mängudest võttis osa 2292 naist ja 1419 meest.¹⁹⁹ See annab naiste osalusprotsendiks 40, meeste puhul osales mängudest vaid 31% aprillis kirja pandutest. Võttes arvesse, et mõnel juhul avaldati osalussoovi veel pärast aprillikuud, siis langeb üldine osalusprotsent end aprillikuuks kirja pannute puhul veelgi.

Sama tendentsi täheldasid mängude lähenedes ka instruktorid. Pärnumaa instruktor kirjutab, et märgata on kohale tulevate inimeste arvu vähenemist, kontrollkursustele ilmusid mõnedes kohtades kohale vähem kui pooled kirjapandutest. Põhjuseid selleks oli erinevaid, näiteks rühmajuhtide nappus ja trenniks vajalike ruumide puudus. Kohale ilmumist mõjutas samuti maikuu saabumine, mil inimesed ei leidnud enam teiste suviste tegemiste kõrvalt aega trennides osalemiseks. Peamise põhjusena toob Aun välja konkureerivate ürituste toimumist – “Maa on otse üle külvatud igasugu pidustuste ja suvepäevadega, pole siis ime, kui inimene enam ei tea ega tahagi midagi ette võtta”.²⁰⁰ Vaatamata korraldajate laiahaardelisele rahvuspropagandale ei jõudnud nende kõiki eestlasi ühendav sõnum kõikjale. Mitmel juhul tegid korraldajatele takistusi kohalikud tavad ja sotsiaalsed dogmad. Korduvalt tuuakse murekohana välja kohaliku rahva seisuste erinevust, mis takistavad kursuste läbiviimist. Näiteks Leisis tuli harjutuste selgeks õpetamiseks teha kaks eraldi kursust: üks õpetajatele, teine maarahvale. Kiviõli kandis killustas organisatsioonide omavahelist tööd kihtkondadesse kuulumine. Abjas kujunes probleemiks instrueerimiste läbiviimisel kohalike kihistumine – “Ega juba peretütar või perepoeg ei tule teenijaga samasse rühma võimlema”, kirjutab instruktor. Kahe eraldi rühma moodustamisel ei näinud ta mõtet. Võrumaast rääkides pidas instruktor vajalikuks mainida setude ja võrumaalaste omavahelist antipaatiat. Mõisakülasse jäi instruktoril sõitmata, kuna külas elaval kahel õel olevat isa ära surnud. Sellisel ajal tantsukursuse läbiviimine olevat “suur patutegu”.²⁰¹

---

¹⁹⁸ Ibid. L 237, 256.

¹⁹⁹ II Eesti Mängude aruanded koos lisadega. ERA.1322.1.150. L 15, 18.

²⁰⁰ 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:772 Do 985/F6-1/8. L 242, 247, 254.

²⁰¹ Ibid. L 133, 150, 156, 202.

Eelmainitud juhtudel olid instruktorid sunnitud tõdema, et kohalike elutakti nad mõjutada ei suuda. Ühe vähese erandina eksisteerib näide Võisikult, kus õnnestus seltskond kokku tuua vaatamata külapeole. Kolmepäevaseks planeeritud kursuse teiseks päevaks oli rahvatantsutrenni osavõtnute arv kasvanud 13-le. Viimane trenn ähvardas ära jääda, kuna samal päeval toimus kohaliku noormehe sõjaväkke mineku simman. Kohapealse tantsujuhi arvates polnud reaalne, et keegi harjutustele kohale tuleb “kui kusagil on pummeldamist loota”. Kõigi üllatuseks olid noored harjutuste ajaks kohal. Et seda õigustada, proovis instruktor teha trenni “sama lõbusaks kui mitte huvitavamaks, kui oleks seal simmanil olnud”. Lauldi isamaalisi laule, mängiti seltskonnamänge ning instruktor õpetas “Vokiratta” ja “Labajala” selgeks. “Noored on tuld võtavad kui neid ainult veidi õhutada [...]” kiitis instruktor noori.²⁰²

II Eesti Mängude kirjades kerkivad üles mitmed uued teemad, millest instruktorid viis aastat varem ei kirjutanud. Üheks selliseks oli majutusolud külastatavates linnades ja külates. Tihtilugu peegeldas instruktori majutus ka kohalike huvi ürituse vastu. Asjast huvituvates kohtades pakuti instruktorile ka korralikke ööbimisvõimalusi. Huvipuuduses vaevlevates kohtades nähti instruktorit kui tüütut tegelast, kelle heaolu polnud esmatähtis. Instruktorite sõltuvus kohalikest ööbimisvõimalustest pidi olema kohalikele teada, sest maakonna spordiliitude juhatastele saadetud kirjas tutvustasid korraldajad instruktori töid ja tegemisi: “Instruktori jõudes kohale, palume neile, kui kohapeal võeraile, igati tulla vastu odavamale elamise võimaluse leidmise suhtes, sest nad peavad elama oma väikesest kuupalgast.”²⁰³ Instruktorite meeolehärmiks võeti seda pigem soovitusena kui kohustusena.

Juba kõige esimeses Tallinnasse jõudnud kirjas mainib Pärnusse läkitatud instruktor Udo Härm majutusprobleeme. Loetlenud üles mitmed Pärnu spordielu probleemid, sh rahalised, jõuab ta kirjas ööbimiseni. Kuna kohalikud juhid ei osanud ega tahtnud instruktorit aidata, pöördus Härm oma ainukese kohaliku sõbra poole. Tema soovitas tal ööbida Turistis, mis pidi olema odav. Esimene seal pakutav tuba oli küll kaunis, kuid öö maksis kahele 3 krooni. Odavamaid tube kirjeldab Härm “külmade ja mustadena”. Pärast “juudi moodi kauplemist” nõustuti Ministrite toa ees välja käima 2 krooni ööpäeva eest. “[...] ja nii läheb see meie palk.” tõdeb Härm. Pärnumaa pakutav külalislahkus šokeeris ka teist maakonda suunatud instruktorit. Kanakülla tantsukursusi läbi viima suundunud Karina Aun kirjeldab asulat lühidalt kui “joomarite pesa”. Talle eraldatud tuba oli nõnda külm, et käed muutusid kangeks

---

²⁰² Ibid. L 120–121.

²⁰³ Noorte võimlemisharjutuste nimekirjad II Eesti Mängudel. Noorte juhi G. Kalkuni tegevuse aruanded. ERA.1322.1.191. L 8.

ja lillaks ning terve tuba haises mustusest ning ta kaaslasteks said prussakad, kelle laipu leidus ka toidu sees. Olukord olevat niivõrd hull olnud, et kõike seal nähtut kirja teel edasi andes olevat lugejal “söögiisu pühadeni läinud”. Lõpetuseks mainib naisterahvas, et oleks suundunud lakka magama, kui õues poleks olnud karmi tuisku ning joodikutest mehi. Pärnumaa haletsusväärset olukorda koges Udo Härm uuesti Selistes, kus ööbimiseks pakutud toas olid sarnaselt eelkõnelejale “prussakad, tarakanid ja palju palju muud säärast.” Olukorraga, et lahkudes võtab ta kaasa “toreda loomaia”, oli ta leppinud. Ümbritsev mõjus halvasti ka ta söögiisule, sest tema toidu sees leidunud juuksekarvu. Tema hinnagul aitavat Selistes kogetu järel vaid saun. Pakutav toit oli mureks ka Setumaal, kus oli vaesele piirkonnale omaselt toidulaua valik napp – “Igal pool sai vaid kartuliputru kapsapudrugaga. Olin need kaks päeva peaaegu näljas, [...], kugistasin suutäisi alla, seda ka vaid viisakuse pärast,” kurdab instruktor. Leidus ka täiesti teise äärmusesse kalduvaid ööbiskohti. Esna rikka mõisaomaniku ja taluperemehe korteris peatunud instruktoriga oli kaks tuba, raadio, klaver, elekter ja erasissepääs.²⁰⁴

Mitme samas piirkonna tegutsenud instruktoriga kirjast selgub ka, et hinnangud ja ootused pakutavatele öömajadele erinesid kardinaalselt. Petseri parimas hotellis ööbinud instruktor Olaf Rebane kiidab olmetingimusi, kuid tõdeb, et hetkel peab ta selle eest tasuma enda taskust, kuid hiljem maksab spordiliit välja päevaraha 3 krooni, millega need elamiskulud katab. Vaid nädal hiljem Petserisse saabunud Alice Vahtra ei nõustunud eeskõnelejaga – hotell, milles ta peatus, olnud must ja vastik. Tulevikus olevat loota, et ta paigutatakse poliitilise politsei ülema juurde. Puudub info, kas nii läks. Küll aga kirjutab märtsikuus Petserit külastanud Vadim Tõkke sellest, kuidas ta jagab voodit kohaliku aktivistiga tema kodus.²⁰⁵

Kolme erineva instruktoriga muljed Petserist räägivad ühte keelt sellest, et kohalikud juhid ei vaevanud enda päid instruktoriga majutamisega. Siiski ei piirnenud Petseri korralagedus vaid öömajadega, vaid jätkus kohaliku korralduse tasemel. Petserimaa on üks väheseid maakondi, mille ettevalmistuste perioodist on säilinud ammendavas koguses aruandeid ja dokumente. Nende abil on võimalik konstrueerida hea pilt Eesti kagunurgas Eesti Mängude eel toimunud. Kohe varsti pärast instruktoriga siirdumist maakondadesse, juba 8. veebruaril Tallinnasse saadetud aruandes saab selgeks Petseris valitsev kahetine olukord. Instruktorite esmamulje

---

²⁰⁴ 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:772 Do 985/F6-1/8. L 1-3, 152, 160–162, 169, 184.

²⁰⁵ Ibid. L 9–10, 47, 135.

kohapealsest oli kehv. Nimelt polevat alguses EM kohalikke üldse huvitanud – “nende asigi pole, kas EM tuleb või mitte”. Alles pärast pikemat vestlust kohalike juhtivtegelastega hakkasid asjad paremuse poole liikuma ning peatselt plaaniti moodustada seltskondlik komitee, kelle juhtimisel sai maakondlike ettevalmistustega pihta hakata. Põhiliseks eestvedajaks pidi saama Isamaaliidu sekretär J. Künnapuu, kes oli huviga asja juures. Vastukaaluks olid maakonna spordiliidu inimesed toimuva suhtes vägagi passiivsed. Siinkohal nägi instruktor Olaf Rebane ainukese lahendusena spordiliidu juhtidest ringiga mööda minekut, kuna nad ei soovivat muud kui “raha ja organiseerijat, kes töö ära teeb”. Rebane nägi endal rolli ka seltskondliku komitee koosolekul, et härradele selgitada korralduslikke nüansse. Üheks potentsiaalseks takistuseks võis tema hinnanal saada ka Petseri 50-aastane mahajäämust ülejäänud Eestist. Lõpetuseks tõdeb ta, et Petserimaal millegi saavutamiseks tuleb isiklikult läbi käia tähtsamad asulad ning suhelda inimestega kohapeal. Kirja teel suhtlemisel puuduvat mõju.²⁰⁶

Nädal hiljem Petserit külastanud teine instruktor jagas paljuski eelkäija arvamust – “Petseri kohta võib vaid öelda, äärmine passiivsus, tuimsus ja jäine rahulikkus, neid tegelinskeid seal ei huvita ega kõiguta, kas tulevad need mingisugused Eesti Mängud või mitte”. Vaatamata Petseris valitsevale kõrkusele sobis kohalikele juhtfiguuridele vastu võtta korraldajatelt ettevalmistuseks saadetud raha ja lisaks julgeti nõuda head instruktorit. Kohapeal toimuv olevat olnud nii räige, et Alice Vahtra hinnangul saab toimunut edasi anda vaid suusõnaliselt, sest trükimusta kirjeldus ei kannataks. Vältimaks liigset kokkupuudet kohalike tegelastega, palub ta edasised kirjad saata talle Isamaaliidu kontori asemel postkontorisse, kus vaid tema neile ligi pääseb.²⁰⁷ Tõenäoliselt pelgas ta vaenu, mis oleks võinud tekkida, kui oleks teada saadud tema kirjade sisu.

Sama kurtlik toon jätkub järgmises kirjas, mis pärineb 8. märtsist. Taas kord on murekohtadeks passiivsus, mille murdmiseks instruktorid teevad kõvasti kihutustööd, mis Petseri kontekstis tähendab “igauhega üksikult rääkimist”. Kuigi linnapea ja kohalik prefekt vabastasid enda alamad laupäeval töölt, et nad tantsukursustest osa saaksid võtta, ei ole inimesed asjast huvitatud. Ühe võimaliku lahendusena nägid instruktorid Petserimaa autoga läbisõitmist, kuid selleks nappis raha. Hetkel olevat end üles andnud 42 inimest, kuid kirjasaatja loodab selle numbri tõusmist 150–200-ni. Auto olemasolul võiks tema hinnangul kursantide arv tõusta 500-le, Künnapuu pakkumine oli veelgi optimistlikum, suisa 1000

---

²⁰⁶ Ibid. L 9–11.

²⁰⁷ Ibid. L 47.

petserlase osavõtt Tallinnas.²⁰⁸ Mõned päevad hiljem toimunud rahvatantsutrennides oli vaatamata varem kohatud “passiivsusel” kohal 184 inimest. 10. – 12. märtsini aset leidnud kursustel olid kohal ka Ernst Idla ja Gustav Kalkun.²⁰⁹ Nende kohalolu oli kahtlemata üle ootuste suurearvulise osavõtu põhjuseks. Nende kohaletuleku põhjuseks Tallinnast sai olla vaid Petseris valitsev täielik segadus.

Kolmepäevaste kursuste järel hindas instruktor Alice Vahtra 184 osavõtjaid “õudsalt” paljuks ning üleüldse olnud osavõtt trennist elav. Lisaks pidas ta vajalikuks mainida, et kohalolijatest enamuse moodustasid vene rahvusest inimesed.²¹⁰ Vene rahvusest inimeste kaasatus on üllatav, võttes arvesse, et EM-i plakatid ning ringkirjad olid eralditult trükitud vaid eesti keeles.

Aprillikuu keskpaigaks oli Petseris olukord taas pöördunud halvemuse poole. Selleks hetkeks oli Eesti Mängude Petserimaa komitee ära kulutanud eeltöödeks neile määratud 150 krooni ning kohaliku Spordiliidu esimees kahtles, kas instruktoril on üldse mõtet maakonda läbi käia. Instruktori soovitusel võeti ühendust Kalkuniga, kes kulude katteks eraldas neile lisaks 20 krooni. Kuid veel enne seda proovis Spordiliidu esimees kapten Ilves Gustav Kalkunit veenda, et instruktor võiks sõidud oma taskust kinni maksta. Kirja lõpetab instruktor juba tuttavalt toonil, viidates juhtkonnas valitsevale passiivsusele – “Mis teha saab, teen ise, teistelt ei ole loota mingit abi. Ootan seda päeva, millal saan minna Võrumaale üle.” Tema töö lõppes Petserimaal 28. aprillil. Viimase Petserist teele saadetud kirja ajaks polnud tema arvamus kohapeal toimuvast paranenud. Tema hinnanguliselt oli maakonnast EM-le tulijaid 300 ringis, kuid potentsiaali oleks kaks korda arvukama osalejaskonna kokkusaamiseks, peamiseks takistuseks oli rahapuudus. Majanduslik olukord oli niivõrd halb, et kohalikud spordijuhid arutasid võimalust Petseris ära jätta kõikjal mujal Eestis läbi viidavad ühepäevased kontrollkursused. Kirjasatja arvates polnud see rühmade kehva tantsuoskuse tõttu mõeldav. Järjekordse kirja lõpetab ta mustades toonides – “Kuna minu töö Petserimaal jäi poolikuks minust mitteolenevatel põhjustel, teatan, et mina enda peale ei võta mingit vastutust kava põhjaliku tundmise ja osavõtjate arvu suhtes.”²¹¹ Lause teise poole on ta pidanud vajalikuks markeerida.

Siiski ei jäänud see tema viimaseks Petserimaa nigelat olukorda lahkavaks kirjaks. Paar päeva hiljem läkitas ta kirja Võrust, võttes kokku Petseris kogetu. Edukaks esinemiseks Tallinnas

---

²⁰⁸ Ibid. L 135.

²⁰⁹ Materjalid II Eesti Mängude ettevalmistamise kohta Petserimaal. ERA.1322.1.188. L 1–5.

²¹⁰ 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:772 Do 985/F6-1/8. L 146.

²¹¹ Ibid. L 207–209, 232.

peab ta hädavajalikuks kontrollkursuse toimumist Petserimaal, kohalike kehv tantsuoskus lihtsalt nõudvat seda. Kui tantsuoskuse paranemist suhtes oli ta optimistlikult meelestatud, siis enim pani teda muretsema kohalike juhtide suhtumine Eesti Mängudesse. Nimelt polnud kohalikud juhid huvitatud millestki, mis võiks nende võimu piirkonnas kõigutada. Seetõttu ei olnud huvitatud riigi keskvõimu poolt korraldatavast üritusest ning üritati korraldajatele jätta muljet, et sellest pole huvitatud ka kohalikud inimesed. Seega prooviti jätta muljet, et tegutsetakse justkui kohalike elanike soovide kohaselt. Instruktori kogemus seevastu viitas rahva märgatavale huvile. Selle tõestuseks uurib ta Eesti Spordi Keskliidult, kas on võimalik veel EM-le registreerida uusi rühmasid, kes on tantsud iseseisvalt ära õppinud ning soovivad nüüd peost osa võtta.²¹²

II Eesti mängude ettevalmistuste algstaadiumis määrasid korraldajad Petseri “normiks” Eesti Mängudel 300 täiskasvanut ja 100 noort. Tulenevalt Petseris valitsenud õhkkonnast oli aprilliks end kirja pannud 127 võimlejat ja rahvatantsijat,²¹³ II Eesti Mängude juhi trükki mineku ajaks oli arv suurenenud 157 inimeseni.²¹⁴ Suurimaks Petserist osalejaid mõjutavaks teguriks sai 24. mail seal aset leidnud suur tulekahju, mille tõttu jäid ära ka kohalikud eelmängud. Peakorraldajatele saadetud kirjas selgitab kohalik spordiliit Petseri masendavat olukorda ning palutakse rahalist abi osalejate transpordikulude katmiseks. Kuna osavõtjate jaoks oli esmatähtis elu uuesti jalgadele seadmine, polnud mõeldav igasugunegi rahakulutus meelelahutuste peale. Sel põhjusel taotles Petseri Spordiliit võimlejate ja sportlaste tasuta transporti Tallinnasse. Kuigi esialgu vastati neile eitavalt, siis hiljem nende soov rahuldati.²¹⁵ Seda võimalust oldi Petseris üpris agarad ära kasutama, lõpuks osales 99 inimest.²¹⁶ Võttes arvesse teiste maakondade kadusid võrreldes kevadise seisuga, siis oli Petserist kohaletulijate protsent üllatavalt suur. Sellest võib järeldada, et kuigi huvilisi oli Petseris oodatust vähem, olid end kirja pannud keskmisest suuremad huvilised, kelle osavõtmissoovi ei mõjutanud ka Petserit tabanud tulekahju.

II Eesti Mängude kirjad räägivad paljuski sama juttu kui viis aastat varasemad, rahva arvamus sellisest üritusest kõikus seinast seinä. Maakondade juhtivad tegelased nägid eelkõige neile

---

²¹² Ibid. L 239–240.

²¹³ II Eesti Mängude aruanded koos lisadega. ERA.1322.1.150. L 11, 12, 15.

²¹⁴ 2. Eesti Mängude juht: Tallinnas 16., 17. ja 18. juunil 1939. Toimetanud A. Adari, H. Mikkin. Eesti Spordi Keskliit. Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, 1939. Lk 76.

²¹⁵ Kirjavahetus II Eesti Mängude finantseerimise ja toetuste taotlemise kohta. ERA.1322.1.162. L 14, 17, 19–20.

²¹⁶ II Eesti Mängude aruanded koos lisadega. ERA.1322.1.150. L 18.

tehtud ülesannetes ebameeldivat kohustust, millega ei soovitud tegeleda. Külarahva tasandil leidis üritus ja selle programm naeruvääristamist. Küll aga on märkimisväärselt suur äralangejate hulk, kuigi korraldajad olid ligi 50% loobumisega arvestanud juba varakult.²¹⁷ Hiljem üritust analüüsid jõuti samale järeldusele, eriti kahetsusväärseks peeti noorte loobumist. Just neile olid Eesti Mängud eelkõige suunatud. Selle valguses võib tõdeda, et kahtlejad oli palju, kuid korraldajate õnneks oli piisavalt neid, kes otsustasid Tallinnasse kohale tulla, mille tulemusel jäi osalejate arv samasse suurusjärku sellega, mida korraldajad ootasid.

---

²¹⁷ II Eesti Mängude aruanded koos lisadega. ERA.1322.1.150. L 23–24.

Korralduslikud probleemid maakondades – Pärnu ja Virumaa näitel

Eelnenud juhtudel tõin välja näiteid olukordadest, kus vastasseisu osapoolteks olid peamiselt väikekohades tegutsevad külainimesed või sealsed juhtivtegelased. Neil juhtudel jäid arusaamatused enamasti üksikisikute või piiratud seltskondade tasandile. Suuremaid vastumeelsuslaineid takistasid pikemad vahemaad ning piiratud läbikäimine – arvamused jäid külajuttude tasemele. Küll aga on võimalik II Eesti Mängude eelvalmistuste käigus välja tuua kaks juhtumit, kus Eesti Mängudele töötasid vastu organiseerunud seltskonnad: Virumaa spordikomiteede harud Rakveres ja Narvas ning Pärnumaa Eesti Mängude maakondlikule komitee ettevalmistõid takistanud kohaliku spordiürituse korraldusmeeskond. Nendes piirkondades valitsenud vastakaid arvamusi ja meeleolusid arvesse võttes pole antud maakondades tekkinud tülid üllatuslikud. Siiski erinevad Pärnumaal ja Virumaal toimunu teineteisest mõnevõrra.

Eelnevalt tõin välja Pärnus ja Pärnumaal valitsenud meeleolud Eesti Mängude suhtes. Kuigi instruktorid viitasid Pärnule kui “kurikuulsale” ning sealset spordielu iseloomustati kui “talveund magavat”,²¹⁸ tekkis Pärnumaal Eesti Mängude tegevusi kordineerival Eesti Mängude Pärnumaa komiteel tõsine lahkeli kohalike spordiaktivistidega. Selleks oli Pärnu Õpetajate Ühing, kes plaanis samal ajal Pärnumaa eelmängudega korraldada traditsioonilise noorte kevadpeo, mis koosnes sportlikest ja muusikalistest ettekannetest. Kuigi kevadpäeval olid enamikus osalejateks algkooli õpilased, siis võis sarnaste eesmärkidega ürituse toimumine samal ajal eelmängudega märgatavalt kahjustada Eesti Mängude nimel tehtavat propagandat ning lõhestada kohalikku sportlaskonda.²¹⁹ Eriti palju oleks võinud kannatada saada Pärnu Spordiliidu tõsiseltvõetavus, kuna juba eelööde alguses teavitati maakondi, et eelmängud tuleb läbi viia nii, “et need ei mõjuks Eesti Mängudele takistavalt”. “Algusest peale tuleb töö korraldada nii, et oleks kindlustatud Eesti Mängude õnnestumine Tallinnas”, on kirjas maakonna spordiliitudele laiali saadetud ringkirjas.²²⁰

Kõiki osapooli rahuldava lahenduse leidmiseks asus õpetaja ühinguga läbi rääkima Pärnumaa Komitee noortesektsioon. Kuna kevadpäeval esinevad noored pidid üles astuma sama kavaga, mis oli osa Eesti Mängudest, pakkus komitee õpetajate ühingule võimalust noorte

²¹⁸ 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:772 Do 985/F6-1/8. L 7, 68.

²¹⁹ Materjalid II Eesti Mängude ettevalmistamise kohta Pärnumaal. ERA.1322.1.181. L 18–19.

²²⁰ Kirjavahetus “Eesti mängude” üle. ERA.4080.1.36. L 17.

vanuseklasside võimlemise programm terviklikult võtta nende korraldada. Ainukeseks tingimuseks seati, et ürituse puhaskasumist 75% läheks Pärnumaa Spordiliidule. Selle raha eest sooviti noored saata Tallinnasse ning võimalik ülejääk lubati suunata noorte kehakultuuri arendamisesse maakonnas. Kuigi osapooled pidasid mitmeid nõupidamisi ning komitee tegi omapoolseid järelandmisi, ei rahuldunud Pärnu Õpetajate Ühing pakutavaga. Kuna noorte Eesti Mängudele saatmise kohustus lasus Pärnumaa Spordiliidul ja moodustatud maakondlikul komiteel, siis otsustati tekkinud olukorrast informeerida EM-i kõrgemaid instantsse.²²¹ Sellest tulenevalt andsid omapoolse seletuse Eesti Mängude üldjuhile Gustav Kalkunile ka kevadpäevade toimikond – “Nagu üldiselt teada, pidid Pärnu ja Pärnumaa noorte kevadpidustused toimuma 21. mail Pärnus. Pidustuste kava oli ulatuslik, milleks oli juba organiseeritud Pärnu linnast noored ja Pärnumaalt võimlejad ja võistlejad, kes pidustustel pidid esinema sama kavaga, millega nad esinevad II Eesti Mängudel”. Igati julge ja enesekindla seletuskirja lõppu on lisatud Kalkunile suunatud palve. Nimelt paluti tal vaikida kevadel Pärnu koolides levima hakanud viiruspuhangu osas.²²² Tõenäoliselt oli palve põhjuseks hirm jääda häbisse, kui saadakse üleriigiliselt teada, et Pärnus levib nakkushaigus. Iroonilisel kombel aga ei tundnud kevadpeo korraldajad muret Pärnumaa Spordiliidule ning laiemalt terves maakonnas toimetavatele aktiivsetele spordiinimestele häbi tegemises Pärnumaa eelmängude ettevalmistuste raskendamisega.

Tekkinud patiseisu kahe ürituse korraldaja vahel lahendasidki ootamatult Pärnumaa koolides levima hakanud leetrid. Sellest tulenevalt otsustasid 19. mail Pärnu linna tervishoiuosakond ja kooliarstid ühiselt noortepidustused ära keelata. Kalkunile adresseeritud kirjas hoiatavad kevadpäevade korraldajad, et olukorra jätkudes võib “Pärnumaa noorte osavõtt Eesti Mängudest muutuda küsitavaks”.²²³ Siiski saadi leetripuhang enne eelmänge kontrolli alla ning noortel õnnestus esineda nii eelmängudel Pärnus kui ka Tallinnas.²²⁴

Kui Pärnumaal tegi korraldajatele probleeme kohalik ühing, siis Virumaal tekitas muret maakonnas moodustatud kahe maakondliku (Rakvere ja Narva) komitee omavaheline koostöö ja sellest tulenevad raskused maakondlikel ettevalmistustel. Ühte maakonna kahe komitee moodustamise poolest oli Virumaa ainulaadne. Paraku tähendas ühes maakonnas kahe ettevalmistusega tegeleva komitee loomine Virumaa näitel arvukalt omavahelisi lahkkelisid

---

²²¹ Materjalid II Eesti Mängude ettevalmistamise kohta Pärnumaal. ERA.1322.1.181. L 18–19.

²²² Kirjavahetus maakondades II Eesti Mängude eelpeidustuste korraldamise ja maakondade seltskondlike komiteede tegevuse kohta. ERA.1322.1.171. L 14.

²²³ Ibid.

²²⁴ Materjalid II Eesti Mängude ettevalmistamise kohta Pärnumaal. ERA.1322.1.181. L 19.

ning probleeme maakonna ettevalmistuste koordineerimisel. Tõenäoliselt tulenes vajadus kahe maakondliku komitee moodustamiseks Virumaa suuruselt ja sellest tulenevatest pikkadest vahemaadest. Peamiseks takistuseks ettevalmistusperioodil said siiski muud tegurid.

Varsti pärast esimeste infokirjade väljasaatmist maakondade spordiliitudele põrkusid Virumaal Rakvere ja Narva sporditegelaste vaated Eesti Mängude omadega. Juba 30. jaanuarist pärineb kiri, kus Alfred Õun pöördub Narva tegevuse pärast Gustav Kalkuni poole. Nimelt saadeti Narvast kõigile Virumaa organisatsioonidele ja koolidele välja ringkiri. Infolehe sisuks oli Eesti Mängudest teavitamine, sh Narvas ja Rakveres toimuvate juhtide kursuste aeg ja koht. Infokirja päises mainiti nimeliselt ära teiste hulgas Viru maavanem, Virumaa Spordiliidu esimees, Rakvere ja Narva linnapea. Viis päeva varem saadeti Narvast samasisuline kiri ka EM-i võimlemise ja rahvatantsu toimkonnale. Muuhulgas märgitakse seal, et kohalike juhtide kursuste ettevalmistuseks “tarvilikud eeltööd [...] on tehtud”. Rakverest Kalkunile saadetud kirjas kurdetakse, et ringkiri on valmis kirjutatud ja laiali saadetud Narva liidu poolt ilma, et kellegagi Rakverest oleks “kursuste korraldamise [...] ja tingimuste asjus” konsulteeritud. Sellele lisaks oli Rakvere tegelaste nimed “ilma nõusolekut saamata ringkirjale alla trükitud”. Narva selline käitumine olevat “(Rakvere) linnapea Heinrich Aaviksoo, kes ei kuulu üldse spordiliitu ja omab väga “tundlikku” iseloomu, täiesti välja vihastanud”. Enim häiris Aaviksood väljakuulutatud juhtide kursuse aeg ja koht, kuna asukohaks määratud gümnaasiumi direktor polnud samuti asjast teadlik. Eesti Spordi Keskliidu vastuses Virumaa Spordiliidule soovitati neil “kõnesolevas küsimuses leida rahuldav lahendus, sest kerkinud arusaamatused võivad tunduvalt raskendada Eesti Mängude ettevalmistustöid Rakvere piirkonnas”. Tekkinud tüli paistis Keskliidule muret tegevat, sest järgmises kirjas tuntakse huvi, kuidas laheneb Rakvere linnapea protesti küsimus.²²⁵

Narva isealgatatud ringkiri tekitas veel teiselgi korral arusaamatusi Rakvere sporditegelastes. Nimelt soovitatakse ringkirjas kursustele saabujatel kasutada pikaajalist puhkepiletit, mille kasutamisel saab allahindlust ühistranspordis. Tallinna järelepärimisele vastates tõdeb Alfred Õun, et ringkirjas mainitu põhjal arvasid nad, et puhkepiletite taotlemisega teedeministeriumist on tegelenud Narva Spordiliit. Ta lisab, et selleteemaline telefonikõne Narvasse polevat selgust toonud. Tulenevalt komplikatsioonidest Narvaga suhtlemisel palub ta kirja lõpus, et selle probleemi lahendaks Keskbüroo.²²⁶

---

²²⁵ Materjalid II Eesti Mängude ettevalmistamise kohta Virumaal. ERA.1322.1.180. L 6, 9, 11–12, 19.

²²⁶ Ibid. L 17.

Virumaal saadetud instruktorid jagasid Rakvere sporditegelaste arvamust Narva spordielu juhtivate tegelaste osas. Nõnda kasutatakse nende suhtumise edasiandmiseks väljendeid “väga passiivsed”; “oma töö küljes kinni”; “Eesti Mängud ei huvita”.²²⁷

Instruktor Lembit Mets nägi süüd mõlemal osapoolel: “Asja jälgides erapooletust seisukohast paistab minule, et ei ole Virumaa spordiliitude asi omavahel korras.” Samas kirjas vastab ta ka süüdistustele, et on “jäljetult kadunud”. Ta olevat enda liikumisi koordineerinud Rakverega, kuid endal ta süüd ei näe – “Mina ei ole süüdi, nemad ei ole minu marsuutkava Narva teatanud”. Sekelduste ja arusaamatuste vältimiseks plaanis ta edasipidi kõigist oma tegemistest teavitada ära kirjaga nii Rakvere kui ka Narva juhtkonda. Kuu aega hiljemgi polnud Metsa hinnangul asjad palju paranenud: “Siin lehkavad ringi halvad jutud ja nende selgitamiseks oleks tõesti üks kursus vaja [...]”. Kuna kirja kriitikarohke sisu võis tekitada probleeme, siis palus instruktor Mets Toigret, et ta “seda (ametlikku) mappi ei pane”.²²⁸

Maakonna lõhestatud ja osapoolte vähene koostööhuvi jättis oma märgi ka piirkonnas läbiviidavatele tantsu- ja võimlemiskursustele. Instruktorid raporteerivad korduvalt, et maapiirkondade seltse pole informeeritud kursuste toimumisest või instruktorite päevakavast. Instruktor Mets palus lahenduse leidmiseks abi üldjuhilt ja võimlemise ja rahvatantsu toimkonnalt. Tema ettepanek oli, et juhul kui maakonnas korraldatakse uusi juhtide kursusi, tuleb saata see info igale seniajani registreeritud seltsile, jättes kõrvale Rakvere ja Narva Eesti Mängude Komitee. Kursustest väikesearvulist osavõttu põhjendas ta järgnevalt: “[...] neile kes tahavad tulla, ei teatata [...] tulevad kokku maalt need, kes lehest on kogemata leidnud, et on kursused ja tulevad hea õnne peale”.²²⁹

Igal juhul tuleb tegemata töö algeid otsida Eesti Mängude Virumaa komiteede ja spordiliitude juurest. Hea näide sellest on Narvas toimunud esimene juhtide kursus. Nimelt tuli Narva komitee korraldatud kursusel kohal vaid 12 inimest. Seevastu Rakveres oli osalejaid 87 ja võrdluseks Pärnus suisa 174.²³⁰ Selle põhjusena saab välja tuua vaid Narva Komitee halba teavitustööd, mis omakorda jättis märgi ka kohalike seltside võimlemis- ja tantsuoskusele. Nagu märgib oma kirjas instruktor – “Virumaa kiratseb puudulikust juhtide ettevalmistusest”.²³¹ Väga väike osalejate arv tõmbas ka Eesti Mängude peakomitee tähelepanu. Virumaa (Narva) tehnilise üldjuhi Olaf Topmani seletuskirjas üldjuhile toob ta

²²⁷ 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:772 Do 985/F6-1/8. L 63.

²²⁸ Ibid. L 140, 183.

²²⁹ Ibid. L 183.

²³⁰ Kirjavahetus II Eesti Mängude organiseerimise, kursuste korraldamise, osavõtjate registreerimise jt. Küsimustes. ERA.1322.1.176. L 7.

²³¹ 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:772 Do 985/F6-1/8. L 140.

välja mitmeid vabandavaid põhjuseid, miks juhtide kursus ebaõnnestus. Muuhulgas toob ta põhjuseks kohaliku rahva üldist huvipuudust, võimlemise ebapopulaarsust, rahva vaesust ning kohalike ajakirjade kehva kajastust. Tema hinnangul olevat osalusele negatiivselt mõjunud ka Heinrich Aaviksoo õiendus ning Võimlejate Liidu liikmeks astumise lehed, mis jätnud mulje vajadusest Eesti Mängudest osa võtmiseks nendega liituda. Viimasena mainib ta Rakvere kursuste toimumist enne Narva kursusi, kuhu olevat paljud väiksema distantsi tõttu läinud. Lisaks olid nad saatnud maakonda laiali üle 250 ringkirja, millest paljud saadeti ka Rakvere komiteele. Neil põhjustel ei näinud ta Narva Spordiliidul süüd väikese osaluse tõttu. Kuigi ta polnud tuleviku osas optimistlikult meelestatud, avaldas ta lootust, et ehk mingisuguse propagandaürituse läbiviimine ja uute kursuste korraldamine suurendab osalejate arvu. Samuti kutsus ta üldjuhti olukorraga tutvuma – “ehk leiad rohtu siinsete organisatsioonidele, tegelastele, sportlastele, noortele ja õpetajatele”.²³²

Järgnevatel kuudel viidi Narvas läbi veel 3 kohalikkudele seltsidele mõeldud kursust. Nendest osavõtjate arv oli vastavalt 62; 48; ja 36.²³³ Seega saavutati mitme kursuse läbiviimise tulemusel osalejate arv, mis oleks olnud sobilik saavutada juba esimesel korral.

Erinevalt Narvast polnud Rakveres läbi viidud kursusel probleemiks osalejate arv, vaid õppepäevade sisu. Peamiselt tegi Alfred Õunale muret Rakverre saabunud Eesti Mängude võimlemise ja rahvatantsude toimkonna lektori K. Üksine hoiakud ja käitumine. Nimelt oli tema ülesandeks mõlema kursusepäeva alguses pidada Eesti Mängude kavade ja ettevalmistustega seotud loenguid. Kuna Üksine oli Õunale selgelt väljendanud enda vastumeelsust noorte harjutuste suhtes, siis otsustas lektor loengutes katta vaid täiskasvanute harjutusi. Seda vaatamata Õuna palvetele kaasata mõlemad. Tema üllatuseks teatas Üksine loengut pidama asudes, “et tema jätab oma loengu ära, kuna praktilise töö juures olla otstarbekam vastavate küsimuste lahendamine”. Õuna hinnangul mindi seetõttu mööda enamikust loengu kavas olnud küsimustest. Kuigi ta tegi lektorile ettepaneku järgmisel päeval kaasata ka noorte harjutuste kavaga seotut, otsustas Üksine tegutseda omasoodu. Loengu alguses “ilmutas lektor teatavasünaalset tendentsi, käsitles Eesti Mängudesse mittepuutuvaid küsimusi ja selgitas ainult täiskasvanute kavaga seoses olevaid asjaolusid.” Gustav Kalkunile adresseeritud kaebekirjas kirjeldab ta ka seika, kuidas Üksine proovis veenda kohaliku algkooli juhti astuma võimlemisjuhtide kogusse, millega pidid Eesti Mängudel kaasnema erilised eraldusmärgid ja erikolonid. Algkooli juht avaldas seepeale arvamust, et Eesti

²³² Kirjavahetus II Eesti Mängude Üldjuhi ja maakondlike liitudega II Eesti Mängude organiseerimise küsimustes. ERA.1322.1.166. L 13.

²³³ Materjalid II Eesti Mängude ettevalmistamise kohta Virumaal. ERA.1322.1.180. L 27.

Mängudel ei tohiks taolisi erisoodustusi eksisteerida kellelegi, sest “töö ülesanded lasuvad võrdselt kõigil”.²³⁴ Sellised erisused Eesti Mängudel puudusid.

Sarnaselt Pärnu eelmängudega osutusid Narva eelmängudel kõige problemaatiliseimateks noorte võimlemisetteasted. Nimelt jäeti kavast välja kolm poeglaste harjutust. EM-i noorte sektsiooni juhi hinnangul oli võimalik Narva noortel Tallinnas esineda vaid juhul, kui korraldatakse poeglastele kiirkorras uued kursused, millele annaks omalt poolt hinnangu pealinnast saabuv ekspert. Noorte harjutuste väljaõpe ning vanuseline piirang tekitas Virumaal segadust terve eelmängude-eelse ajal. Olaf Topmani samasisulisele arupärimisele 1938. aasta detsembris vastati, et algkoolide ja kuni kuuenda aasta õpilased saavad osa võtta vaid kohalikest eelmängudest. Jaanuaris Virumaa organisatsioonidele ja koolidele mõeldud ringkirjas märgitakse, et poisid ja tütarlapsed vanuses 15–19 peavad Tallinnas esinema noorte võimlemisharjutustega ning meeste ja naiste kavad on mõeldud vaid vanematele kui 19 eluaastat. Vaatamata koolidele saadetud kutsesest, ei olnud Narvas veebruaris läbi viidud kursustel kohal ühegi kooli esindajat. Sellest tulenevalt olid märtsis korraldatud kursuse sihtrühmaks just koolid.²³⁵ Samas kirjas koolide inspektorile tuletatakse Narva komitee poolt talle meelde, et kui esialgu 21. maiks planeeritud eelmängude kuupäev ei peaks noortele sobima, tuleb sellest aegsasti teada anda. Narva selleteemalised vastuväited puuduvad.

Kuigi esmapilgul jääb mulje, et Narva komitee on omalt poolt teinud piisavalt, et kaasata noori, leidub allikaid, mis viitavad maapiirkondades valitsevale segadusele noorte võimlemiskavade vanusepiiri osas. Juba Rakvere kursuste järel märgib Alfred Õun: “Veel tekkis lahkarvamusi harjutustega esinejate vanusemäära ja koolide osavõtu osas”.²³⁶ Virumaal instrueerinud Lembit Mets kirjutab, kuidas ta kohtus Kiviõlis võimlemisjuhiga, kes oli osalenud Rakvere kursustel ja seal selgeks õppinud noorte harjutused. Põhjusena tõi ta välja Narvast saadetud ringkirja, mille järgi olid 15–19-aastased kohustatud õppima noorteharjutusi, kuigi nii tema kui ka teised rühma liikmed soovisid EM-st osa võtta täiskasvanute harjutustega. Võimlemise ja rahvatantsu toimkonnale saadetud kirjas mainib instruktor Mets, et kohalike soovist tulenevalt õpetas ta neile võimlemisrühmadele täiskasvanute harjutused selgeks, mille peale “poisid tänasid jumalat, et saab lahti kaelamurdmisest.”²³⁷

---

²³⁴ Ibid. L 23.

²³⁵ Ibid. L 5, 19, 24, 62.

²³⁶ Ibid. L 23.

²³⁷ 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:772 Do 985/F6-1/8. L 150.

Pärnus ja Virumaa keskustes toimunud laharvamuste näitel saab järeldada, et mitte kõikjal ei oldud nõus isiklike huvisid jätma Eesti Mängude hüvanguks tagaplaanile. Põhjuseid selliselt käitumiseks on keeruline välja tuua, kuid rolli võib mängida Eesti Mängude toimumine alles teist korda, seega ei saa rääkida veel traditsioonilisest rahvaüritusest. Võib-olla just see andis eelmainitutele julguse tegutseda omasoodu. Selgeks saab, et kuigi korraldajad rõhusid ürituse rahvast ühendavale eesmärgile, siis vähemasti kõik organiseerunud grupid seda deviisi ei järginud. Pärnus tõi komitee ja kohaliku ühenduse vahel lahenduse lahvatanud haiguspuhang. Virumaal, kus oli ainukese maakonnana moodustatud kaks eraldiseisvat komiteed asukohtadega Rakveres ja Narvas, külvas selline jagunemine tüli ja segadus nii komiteede vahel kui ka maakonnasiseselt. Rivaalitsemine ning sellest tulenevad ebaselged instruktsioonid kulmineerusid Narva eelmängude käigus poisslaste võimlemisharjutuste ärajäämisega.

Propagandaaktsioonid I ja II Eesti Mängudel

I ja II Eesti Mängude raames toimis veel mitmeid üritusi ja ettevõtmisi, millega sooviti tõmmata tähelepanu, kutsuda osalema, ning pakkuda elamusi.

Mõndasid neist võib näha ka kui oma aja märki, millega riigipöörde järgselt prooviti rahva poolehoidu võita ning seeläbi teatavat legitiimsust saavutada. Näiteks oli mõlemal korral Konstantin Päts mängude aupatrooniks, kelle “kõrge protektoraadi all” mängud toimusid.²³⁸

Lisaks toetas ta 1934. aasta mängu omalt poolt 1000 krooniga.²³⁹ Samuti kutsuti nii 1934. kui ka 1939. aastal Eesti Mängude puhul külla välisriikide Olümpiakomiteid, spordiseltse²⁴⁰ ja rahvusliikumiste juhte.²⁴¹ I Eesti Mängudele saabunud väliskülalistele oli ette nähtud kultuuriprogramm mille kavasse kuulusid muuhulgas vabaõhuetendus, spordinäitus, rongkäigu defilee ning kohtumine Konstantin Pätsiga. Enne esimesi mängu võeti ette ka ehitustööd Kadrioru staadionil mahutamaks ära kõik osalejad ja pealtvaatajad.²⁴² Seega panustasid riigijuhid nii isiklikult, kui ka riigieelarvega mängude korraldusse. Aupatrooniks olek ja väliskülaliste kohalolu saab küll pidada sooviks riigivõimu kinnitada ja seadustada.

Teised Eesti Mängud kasvasid võrreldes viis aastat varasemaga igas mõttes – spordialade arv kasvas 5-lt 16-ni, osalejate arv suurenes, toimusid maakondlikud eelmängud jne. Üheks selliseks mõõtmeks olid ka propagandaaktsioonide arv ja mastaapsus, mis mängude jaoks kasutusele võeti. Teised mängud ähvardasid paisuda nõnda suureks, et veel enne nende toimumist otsustas Lauljate Liit protesteerida. Nimelt ilmus ühes Pärnu Postimehes artikkel, mis väitis, et Eesti Mängud võivad muutuda üldlaulupidudest tähtsamaks kultuuriürituseks.²⁴³

Lauljate Liidu hirm oli põhjendatud, kuna teisel korral olid eesmärgid veel suuremad.

Alustan ühest suurejoonelisemast ning enim tähelepanu saanud ettevõtmisest, nimelt Mereväele kuuluva sõjalaevaga saarlaste toomisest Tallinnasse II Eesti Mängude ajal. Kuigi

---

²³⁸ I Üleriiklikud võimlemise- ja spordimängud: 15. – 17. juunini 1934 Tallinnas. Lk 3; 2. Eesti Mängude juht: Tallinnas 16., 17. ja 18. juunil 1939. Lk 12–13, 25.

²³⁹ joone all: Mängude eelarve oli 20 000 krooni. 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:769 Do 982/F6-1/5. L 231–244.

²⁴⁰ Ibid. L 184–187.

²⁴¹ Kirjavahetus II Eesti Mängude välismaalt külaliste kutsumise kohta. ERA.1322.1.168. Pagineerimata.

²⁴² 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:769 Do 982/F6-1/5. L 184–187, 237.

²⁴³ Materjalid II Eesti Mängude ettevalmistamise kohta Pärnumaal. ERA.1322.1.181. L 30.

ka 1934. aasta mängudel rakendati laevu, et saarlased saaksid saarelt otse Tallinnasse, oli sõjalaeva kasutamine Eesti Mängude mõistes esmakordne.²⁴⁴ Sõjalaeva Ristna nime mainitakse 29. aprillil toimunud Eesti Mängude Saaremaa Komitee koosolekul. Koosoleku peamiseks teemaks oligi just rahaline olukord maakonnas ning transpordile kuuluvad suured summad.²⁴⁵ Seetõttu otsustati paluda peakorraldajatelt priisõitu pidustustele laevaga või rahalist toetust.²⁴⁶ Kuigi korraldajate ja sõjalaevu haldava Sõjaväe Ülemjuhataja vastus pole säilinud, nende soov rahuldati.

Ekstravagantset ettevõtmist ning sõjalaeva saabumist kajastati ka ajalehtedes. Üheks tähelepanu põhjuseks oli seegi, et Ristnal transporditud saarlased olid esimesed Tallinnasse jõudnud osavõtjad. Kolmapäeva õhtul Roomassaarest startinud sõjalaev saabus Tallinnasse neljapäeval kell 10.²⁴⁷ See oli oodatust tund aega varem. Saarlaste suurejoonelist saabumist kajastanud Päewaleht leiab siinkohal võrdlusmomendi saarlaste minevikuga, “Pealegi olid saarlased uhkemad teistest veel seepoolest, et nad oma esivanemate uhkete traditsioonide kohaselt sõitsid kohale [...] sõjalaeval.” Ajaleht märgib ka seda, kuidas uhketes rahvariietes saabujad end kail üles rivistasid ning laeva meeskonnale kolm korda “Elagu!” hüüdsid.²⁴⁸ Kuigi tegu oli vastutulekuga saarlastele, siis oli tegemist esmajärjekorras mainekujunduskampaaniaga. Nimelt ei mahtunud laevale kõik Saaremaalt tulnud osavõtjad. Peamiselt Pöidest ja Muhult tulijad pidid kasutama traditsioonilisemaid transpordivahendeid.²⁴⁹ Samuti ei rakendatud sõjalaeva enam saarlaste koju saamiseks, vaid Saaremaa komitee pidi omal kulul tellima laeva, mis neid tagasi sõidutaks. Laevale kulutatud 600 krooni ning muude transpordikuludega kokku läks tagasisõit maksma 1400 krooni. Kirjas Eesti Mängude Komiteele palus Saaremaa komitee tulenevalt üle ootuste suurest osavõtjate arvust määrata neile toetuseks 300 krooni. Saarlaste palvet, “et Teie hindate kohaliku komitee püüdeid rahvusliku kehakultuuri arendamiseks ja palutud toetust ei keela” käesoleval juhul ei rahuldatud.²⁵⁰ Enamik osavõtjaid pidi leppima nende transpordiks eraldatud rongidega, kus neile olid ette nähtud 70% allahindlus.

---

²⁴⁴ 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:769 Do 982/F6-1/5. L 137–138.

²⁴⁵ II Eesti Mängude Peakomitee ja võistlustoimkonna koosolekute protokollid. ERA.1322.1.148. L 13–14.

²⁴⁶ Materjalid II Eesti Mängude ettevalmistamise kohta Saaremaal. ERA.1322.1.179. L 10.

²⁴⁷ Eesti Mängudest osavõtavad saarlased asusid tee. “Uus Eesti” 15.06.1939, nr 160. Lk 2.

²⁴⁸ EM osavõtjaid kohal kuni 98 protsenti. “Päewaleht” 16.06.1939, nr 161. Lk 3.

²⁴⁹ Täna tulevad Eesti Mängudest osavõtjad. “Uus Eesti” 15.06.1939, nr 160. Lk 2.

²⁵⁰ Kirjavahetus II Eesti Mängude finantseerimise ja toetuste taotlemise kohta. ERA.1322.1.162. L 21.

Ülepakutud ettevõtmisi oli teisigi. 1934. aasta, kuid eriti 1939. aasta Eesti Mängud olid esmajärjekorras suunatud noortele. Eesti Mängud pidid olema võimalus tärkaval noorsool tõestada vaimset ja füüsilist valmisolekut juhtida vabariik edasi uutesse kõrgustesse. Just inimkeha ilu ja füüsiline tugevus olid teemaatikad, mille rõhutamist kasutasid korraldajad mitmel erineval kujul. Kehalise tugevuse ja ilu teematika eeskujuks oli korraldajatel hellenismiaegne Kreeka ning sealsed spordivõistlused. Eesti Mängude trükise eessõnas seob Konstantin Päts kokku oleviku ja mineviku: “Teame, kuidas vanas Hellases peeti olümpiamängusid ja kuidas need olümpiamängud Greeka riigi kõik üksikud rahvaosad kokku tõid ja nendes rahvuslikku meeleolu ja iseteadvust õhutasid. Teame, kuidas üks Greeka ajaloolane Rooma poolt ähvardava hädaohu kohta tähendas: “Teie pidage meeles, kui nüüd tõusevad pilved, siis on meie ilusatel mängudel, meie ilusatel unistustel ja rahva kokkusaamistel lõpp.””²⁵¹ Tsitaadiga vihjab ta ärevatele aegadele tollases Euroopas ja vajadusele seista ühtsena rasketel aegadel.

Hellenismi motiiv leidis kordamist ka ringkirjades. Pärnumaa organisatsioonidele suunatud ringkirjas kirjutatakse, et “need kehakultuuri suurpidustused tahavad oma eesmärgilt ja ulatuselt kujuneda Eesti olümpiaadiks. Nagu muistsel ajal Hellases kreeklased kogunesid suurtele mängudele, nii koguneme nüüd meie [...]”.²⁵² Eesti “Olümpia” kujunes Eesti Mängude sünonüümiks ka ajakirjanduses, kuid leidis kasutamist ka ametlikes trükistes.²⁵³

Iidsete olümpiamängude sümbolika inspireeris korraldajaid ka dekoratsioonide valikul ning kunstiliste projektide puhul. Tähelepanuväärsemaiks neist oli mitmete kuni 15-meetrise sammaste kasutamine linna dekoreerimisel. Dekoratiivsammaste kasutamine polnud siiski täielikult korraldajate mõttevälgatus, kuna samu sambaid oli kasutatud aasta varem laulupeol.²⁵⁴

Sportlike motiivide kujutamine jätkus mõlemal mängul müügiks mõeldud rinnamärkidel. Kuigi esimest ja teist Eesti Mängu eraldas viis aastat, kasutati 1934. ja 1939. aasta rinnamärkidel väga sarnast kujundust. Küll aga kasutati sama motiivi vaid osalejatele mõeldud märkide puhul. Müügimärk oli kujunduselt täiesti uus. Selle keskele oli pressitud monogramm “EM II” ning äärt kaunistasid tammelehtedest pärg.²⁵⁵ Esimeste mängude tarvis toodeti 10 200 rinnamärki, millest õnnestus kolme päeva jooksul ära müüa vaid 1571. Põhjuseks oli

²⁵¹ 2. Eesti Mängude juht: Tallinnas 16., 17. ja 18. juunil 1939. Lk 4.

²⁵² Kirjavahetus “Eesti mängude” üle. ERA.4080.1.36. L 35.

²⁵³ 2. Eesti Mängude juht: Tallinnas 16., 17. ja 18. juunil 1939. Lk 59.

²⁵⁴ Materjalid II Eesti Mängude propageerimise kohta välismaal ja kodumaal. ERA.1322.1.152. L 12–14, 19–20.

²⁵⁵ 1. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:769 Do 982/F6-1/5. L 152.

peamiselt hind, mida korduvalt alandati.²⁵⁶ Vaatamata enam kui 8600-le müümata jäänud märgile toodeti teise EM-i tarvis kokku 13 000 märki. 10 000 eelmiste mängude märgile sarnanevat “ristikukujulist märki” ning 3000 tammelehtedega “müügimärki”.²⁵⁷ Nendest õnnestus ära müüa 7300 eksemplari.²⁵⁸

Palju suurem huvi oli rahval 1939. aasta Eesti Mängude teise toimumispäeva õhtul Estonia kontserdimajas korraldatud võimlejate showetenduse vastu.²⁵⁹ Nimelt koguti sinna üheks õhtuks kokku Eesti Mängudel osalevate võimlemisrühmade hulgast parimad. Kell 21 alanud demonstratsioonitendusse oli kaasatud kolm mees- ja seitse naisrühma Tallinnast, Tartust, Pärnust, Viljandist ja Põltsamaalt. Esindatud oli väga lai spekter erinevaid võimlemisalasid: harjutused rõngastega, riistvõimlemine, põrandvõimlemine, palliharjutused jpt.²⁶⁰ Toimumiskoha, kõrgetasemeliste esinejate ja laiapäohjalisema kava tõttu kujutas Estonias toimunud etendus palju glamuursemat võimalust saada osa Eesti Mängude võimlemisprogrammist. Kuigi eliitrühmade esinemist reklaamiti ajakirjanduses²⁶¹ ja Eesti mängude brošüüris, oli avalikkusele müügiks ette nähtud vaid rõdukohad. Kontserdisaali parter oli reserveeritud külalistele.²⁶² Etendus osutus oodatult edukaks, välja müüdi peaaegu terve maja.²⁶³

Etteastete sisu ja kvaliteet jagas pealtvaatajad kahte leeri. Aprillis valikrühmade juhtidele korraldatud kursusel Kadrioru staadionil esinevate valikrühmade kava suhtes väga kriitiline olnud ESK naisvõimlemise erialaõpetaja Alice Vasterblom hinnangul olid Estonias esitlusele tulevad kavad “selge ja süsteemikindla ülesehitusega” ning esitlesid võimlemist kui “omaette ala”.²⁶⁴ Seevastu etenduse järel toob Päewaleht välja mõningad puudused. Kuigi üldiselt jätsid ettekanded artikli autorile “väga hea mulje”, oleks tema hinnangul võinud kavad olla

---

²⁵⁶ Ibid. L 242.

²⁵⁷ Ettevõtete ja kunstnike pakkumised II Eesti Mängude jaoks riiete ja märkide valmistamise ja staadioni dekoreerimise kohta. 8 veeb – 2 juuni 1939. ERA.1322.1.163. L 5.

²⁵⁸ II Eesti Mängude aruanded koos lisadega. ERA.1322.1.151. Pagineerimata.

²⁵⁹ Esialgu oli üritus plaanitud toimuma kahel korral, 16. ja 17. juunil Estonia teatris ja Draama teatris. 2. Eesti Mängude materjalid. ESM Fp 1718:770 Do 983/F6-1/6. L 27.

²⁶⁰ 2. Eesti Mängude juht: Tallinnas 16., 17. ja 18. juunil 1939. Lk 49.

²⁶¹ Rahvusliku suurpidustuse läwel. “Päewaleht” 14.06.1939, nr 159. Lk 7.

²⁶² 2. Eesti Mängude juht: Tallinnas 16., 17. ja 18. juunil 1939. Lk 64.

²⁶³ II Eesti Mängude aruanded koos lisadega. ERA.1322.1.151. Pagineerimata.

²⁶⁴ Kirjavahetus II Eesti Mängude valikrühma juhtidele instrueerimiskursuste korraldamise, osavõtjate riietusküsimuste ja sõidupiletite soodustuste osas. ERA.1322.1.172. L 1.

korduvate võimlemiselementide tõttu lühemad. Samuti ei peetud Estonia kontserdisaali taolise etteaste jaoks sobilikuks.²⁶⁵

Teine demonstratsioonüritus 1939. aastal oli purjejahtide võistlus Tallinna lahel. Teistest kavas olnud spordialadest täielikult erinenud purjesport jagunes kaheks: purjejahtide demonstratsioonisõiduks ja Hai-klassi jahtide võidusõiduks. Esimesest võttis osa umbes 25 eri tüüpi jahti, võitlustest võttis osa kaheksa võistkonda. Mõlema toimumispaigaks oli valitud Tallinna laht, stardikohaks Russalka mälestussamba kohal oleva tooder. Sõidutee läks paralleelselt rannaga kuni Pirita rannasalongi kohal 700 meetri kaugusele merre pandud pöördemärgini, mille järel võeti suund tagasi. Seejärel suundusid demonstratsioonisõidust osavõtjad sadamasse, Hai-klassi võitlejad sõitsid nimetatud marsruudi läbi kaks korda.²⁶⁶

Eesti Mängu ettepanekul viis üritust läbi Tallinna Jahtklubi. Ürituse koht oli valitud selliselt, et see oleks jälgitav pealtvaatajatele. Kahe vaatluskohana mainiti korralduste käigus ära Kadrioru ja Pirita randa. Samuti sooviti piiratud arvul pealtvaatajatel võimaldada kaasa sõitmist Veeteede Talituse poolt reidile sõitvatel valvelaevadel, pakkudes huvitujatele esmaklassilist kogemust. Sellealast infot lubati jagada ajalehtedes.²⁶⁷ Küll aga piirneb ajalehtede kajastust jahtide sõitudest toimumisaja edastamisega. Ka toimumise järel kajastab tulemusi ajalehes vaid Päewaleht.²⁶⁸ Võibolla oligi korraldajate jaoks tegu eelkõige viisiga Tallinna merevaadet kaunistada.

Korraldajate eesmärk oli Eesti Mängude tähistada võimalikult suurelt ning selleks kasutati kõiki võimalusi. Võttes arvesse kõik Eesti Mängude kavas toimunud üritused, tegevused, spordisaalides ja -platsidel toimunud spordivõitlused, rongkäik ning tuhanded osalejad, oli terve linn haaratud mõlemal korral terveks nädalavahetuseks rahvusliku suurürituse haardesse. Küll aga puudusid 1939. aastal sportilikust programmist eristuvad ettevõtmised, nagu oli toimunud viis aastat varem kehakultuuri näituse ja vabaõhulavastuse näol. Selliste ettevõtmiste puudumist prooviti kompenseerida arvukate reportaažidega ajalehtedes ning ringhäälingu kõikjale ulatuvusega. Ürituse erakordset mastaapi arvesse võttes tuleb nentida, et II Eesti Mängude ajaks oldi saavutatud mastaapsus, millega suutis ehk konkureerida vaid pikkade traditsioonidega laulupidu.

---

²⁶⁵ Eliitrühmade hea töö. "Päewaleht" 19.06.1939, nr 164. Lk 6.

²⁶⁶ Materjalid veespordivõistluste (ujumine ja purjesport) ettevalmistuste kohta II Eesti Mängudel. ERA.1322.1.196. L 1, 11–12, 15.

²⁶⁷ Ibid. L 11–12, 15.

²⁶⁸ "Hallo 3" jahtidest võitja. "Päewaleht" 19.06.1939, nr 164. Lk 9.

Kokkuvõte

Käesolevas töös võtsin vaatluse alla 1934. ja 1939. aasta üleriigilised võimlemise- ja spordimängud. Tollal oli taoliste rahvuslikke eesmärke taotlevate spordipidustuste korraldamine tavapärane terves Euroopas. Küll on neile halva maigu jätnud mitmetes autoritaarsetes riikides toimunud ning valitsevate režiimide ideoloogilisi eesmärke kandnud pidustused. Eesti Mängude laadse spordiürituse idee käidi välja ja ka ettevalmistused algasid veel Eesti riigi demokraatlikul ajajärgul, kuid toimusid pool aastat pärast Pätsi ja Laidoneri riigipööret. Tulenevalt spordipidude toimumisest Eesti riigi autoritaarsel ajajärgul, võtsin uurimustöös vaatluse alla suurürituse propagandalikud elemendid, proovimaks leida, kas ürituse peamiseks eesmärgiks oli natsionalismi levitamine või pigem Konstantin Pätsi režiimi legitimeerimine.

Käesoleva töö mahult suurimateks teemaks olid Raadio/Riigi Ringhääling ja Eesti Kulturfilm ning nende kasutus Eesti Mängude raames. Tollal uued tehnoloogilised võimalused võeti autoritaarsetes riikides ideoloogilise propaganda tegemisel kasututusele peale nende tekkimist. Kuna Eesti riigil puudus 1920ndatel ja 1930ndate alguses huvi riikliku ringhäälingu väljatöötamiseks, sõlmiti kontsessioonileping osahisusega Raadio Ringhääling, mis saavutas seejärel monopoli raadioasjanduses. Kahe lepingutähtaja jooksul suutis osahisus küll ringhäälingu käivitada, kuid peamiselt rahalistel põhjustel jäi areng seisma. Juba enne lepingu lõppu uuris riik võimalusi ringhäälingu riigistamiseks. Siiski juhtus see alles riigipöörde järel lepingu lõppedes. Sel põhjusel oli ringhääling I Eesti Mängude ettevalmistustesse kaasatud vaid vähesel määral, küll aga tehti raadioülekandeid ürituse toimudes kõigil päevadel. Uus ajajärk algas Raadio Ringhäälingu loomisel, pärast mida hakati sihipäraselt arendama kuuldavust ja saatekavasid. Selle tulemusena tõusis kuulajate arv II Eesti Mängude ajaks viis korda, umbes 90 tuhande abonendini. II mängude ettevalmistustel kasutati riikliku raadio võimalusi märgatavalt laialdasemalt, peeti spordipropagandalikke kõnesid Konstantin Pätsi juhtimisel, kõlas kuuldemäng ning viidi läbi mitmeid raadiovõimlemisi osavõtjatele. Sarnaselt viis aastat varasemaga oli 1939. aasta mängudega raadioetris kõigil päevadel, jõudes siiski potentsiaalselt palju arvukama raadiopublikumini. Kuigi Riigi Ringhääling asutati ning see tegutses autoritaarsel ajaperioodil ja selle arengut toetas tugevasti riik, ei näe ma asutuse tegevuses selgeid märke režiimi katsest suunata selle

temaatilist sisu. Allikad tõendavad, et ringhäälingu riigistamine oli plaanis ka demokraatlikul ajajärgul. Seetõttu hindan ringhäälingu juures tehtud arenguid pigem loomulikeks ning Eesti Mängude raames valminud raadioprogrammi loomuliku väljundina, millelaadne oleks raadioeetris olnuks ka demokraatlikus riigis.

Mõlemate mängude puhul oli kaasatud ka sihtasutus Eesti Kulturfilm, kes jäädvustas üritustest filmilõigud ringvaadete tarvis. Erinevalt ringhäälingust alustas kulturfilm tegevust riikliku sihtasutusena. Sarnaselt ringhäälinguga oli ka Eesti Kulturfilmi käivitamine seotud suurte raskustega. Kolmekümnendate alguses mõistis riik taolise asutuse vajadust, sõnastades kulturfilmi ülesandena Eesti maa ja rahva elu tutvustamise ekraanil. Siiski polnud riik veel valmis rahaliselt sihtasutust toetama, mistõttu valmis esimene ringvaade alles mõned kuud enne I Eesti Mängude toimumist. Küll aga tehti kinoomanikele seadusega kohustuslikuks kinodes näidata ringvaateid. I Eesti Mängudest valminud ringvaade linastus kahes erinevas versioonis. Esimene neist 1934. aastal, mis oli kvaliteedilt nõrk – mõneminutilise klipil puudus süzeeline loogika, samuti ka tavaliselt tummfilmile lisatavad tekstikaadrid, mis tegid ringvaates toimuvast arusaamise keeruliseks. Aasta hiljem linastunud enam kui kolm korda pikemas ringvaates olid parandatud paljud varasemat versiooni kimbutanud vead – kasutati tekstikaadreid, kaadrite järjestus järgis kronoloogiat ning kasutati mitmeid eriefekte ja visuaalselt ilusaid kaamerate rakursse. Küll aga puudusid selged viited muutunud riigikorrast. Seniajani eelkõige vahendajana tegutsenud Eesti Kulturfilm taaskäivitati 1936. aastal, mille järel asus riik sihtasutust arendama. Struktuuriliste muutuste ja tehniliste arengute tulemusel valmis II Eesti Mängudest 1940. aastaks enam kui 16-minutilise ringvaade. Suurima rahalise väljamineku tulemusel oli film helindatud, kuigi muul kujul sarnanes esimestest mängudest valminud teise, pikema versiooniga. Küll oli aga suurenenud viis aastat varasema ringvaatega võrreldes riigijuhtide eetriaeg, kuid seda proportsionaalselt. Vaatamata paranenud kvaliteedile kritiseeriti Eesti Mängude järgses auditis sihtasutuse tööd, kuna aruande koostajate arvates polnud filmitegijad rahuldavalt teinud eeltööd, andmaks edasi kõike mängudel nähtavat ilu ja emotsiooni. Aruande koostajate arvates oleks olnud potentsiaali enamaks kui ainult ringvaateks.

Viimane, mõlemaid mängu ühendav element, mis siin töös käsitlust leidis, oli võimlemis- ja rahvatantsukursusi läbi viinud instruktorite kirjad, mis saadeti Tallinnas asuvasse Eesti Mängude Komiteesse. Instruktorite kirjade suurim väärtus peitub neis edasi antud kirjeldustest sellest, mida kogesid maakohtades rändavad rahvatantsu- ja võimlemisinstruktorid. Vaatamata nende kirjade mõningale subjektiivsusele, on need peaaegu

ainuke võimalus analüüsimeks rahva hulgas levinuid arvamusi Eesti Mängudest. Enamasti andsid instruktorid kirjades edasi negatiivsed kogemusi, kuid leidub ka üdini positiivseid näiteid. Enne esimeste mängude toimumist puudusid instruktoritel igasugused kogemused selle suhtes, mis neid maapiirkondades ees oodata võivad. Samuti olid kohalike jaoks küllaltki võõrad mängude kontseptsioon ja selle eesmärgid. Kogemuse puudusel olid nad kohalikega asju ajades pigem tagaplaanil ning probleemide tekkides eelistasid neid mitte lahendada. Viis aastat hiljem aga käitusid instruktorid palju resoluutsemalt, et saaks täidetud eesmärk, mida külasse tegema tuldi – külarahvale võimlemise ja rahvatantsu selgeks õpetamine. Vaatamata rahva paranenud teadlikkusele mängude olemusest, jäid varasemaga võrreldes paljud probleemteemad ning stsenaarium samaks ka viis aastat hiljem. Instruktorid pidid tegelema kohalike moraalnormide ja tavadega, külatülide, bürokraatia ning vaenulikkusega. Tulenevalt 1939. aasta mängude mastaabist ja osalejatearvu kasvust suurenes varasemaga võrreldes mitmekordselt Eesti Mängude Komiteele saadetud ettekannete arv. Nendes kirjades kerkisid uute teemadena esile instruktorite majutus ning tekkis võimalus süvenenumalt uurida ühe maakonna, käesoleval juhul Petseri ettevalmistuse üksikasju. Sealt selgus, et väga tähtsal kohal maarahva kaasamisel oli kohalike juhtivtegelaste soosing Eesti Mängudele. Petseri näitel saab öelda, et paljuski seetõttu jäi petserlaste osalus Eesti Mängudel väikeseks. Võimlemise ja rahvatantsijate suur osalejate arv mõlematel mängudel kinnitab siiski, et vaatamata instruktorite kirjades kõlavatele probleemidele oli piisavalt suurel arvul neid inimesi, keda taoline rahvapidu huvitas ning kes võtsid vaevaks tantsud selgeks õppida ja pealinna saabuda.

I Eesti Mängude raames toimusid tavapärasest programmist eristuvatena kaks üritust: vabaõhuetendus “Killamägedel” ja kehakultuuri näitus.

1930ndatel oli ühiskonnas populaarsust saavutamas ajaloost inspireeritud kunstiliigid. Ajaloost oli inspireeritud ka “Killamägedel”. Lavastuse toimumisajaks oli 10. sajand ehk kristluse-eelne viikingiaeg. Vaatamata pealtnäha ajaloolisele temaatikale oli “Killamägede” näol tegu eelkõige padupatriootliku lavastusega, mis käis ajalooliste faktidega väga vabalt ümber. Siiski näitavad korraldajate jagatud info ja ajakirjanduses ilmunud artiklid, et kas teadmatusest või ükskõiksusest reklaamiti etendust kui faktidel põhinevat muinaseestlaste vägevuse näidet. Lavastus on märkimisväärne ka tollast reaalpoliitikat järginud süžee poolest, mis sarnanes riigipöördejärgse olukorraga Eestis.

Kehakultuurinäitusega sooviti panna alus spordiajaloo kogumisele ja selle edasisele säilitamisele ning anda ülevaade senisest spordiajaloo. Näitus oli jagatud kümnesse

osakonda, mida täiendasid sporditeemalised kunstiteosed. Kuna näitus oli temaatiliselt esmakordne, siis sõltuti paljuski näituse tarvis annetatud esemetest. Peamisteks koostööpartneriteks olid sporditaustaga eraisikud, sporditarvikuid tootvad eraettevõtted ning riiklikud asutused ja organisatsioonid. Suurimaks probleemiks eeltööde käigus sai eraettevõtete väike huvi demonstreerida enda toodangut, lõpuks osales vaid kaks ettevõtet. Samuti leidis kriitikat Eesti inimeste antropoloogilise info senine kehv talletamine, mis ei võimaldanud näitlustada eestlaste kehalist arengut ning ka kehakultuuri sihtkapitali valitsuse organisatsioonide vähene panus näituse korraldamisel. Näituse nõrk sisu ja avamise edasilükkamine tähendasid, et väljapanek ei saavutanud külastajate hulgas soovitud tähelepanu. Samuti ei täitunud eesmärk näituse põhjal avada spordiajalugu talletav muuseum. II Eesti Mängude raames oli suurimaks rahvuslikuks ettevõtmiseks rahvatantsijate riietamine rahvarõivastesse. Sihipärane töö rahvarõivaste traditsiooni taaselustamiseks oli riigis alanud juba paar aastat varem, kuid II Eesti Mängud oli esimene suur rahvapidu, kus rahvatantse tantsiti täielikult rahvarõivastesse riietatud tantsijate poolt. Kuigi korralduste käigus kerkis ülesse mitmeid probleeme osalejate riietamisel autentsetesse rahvarõivastesse, osutusid rahvarõivad II Eesti Mängude esteetiliselt mälestusväärsemaiks osaks.

Lisaks eelmainitud instruktorite kirjadele võimaldasid allikad II Eesti Mängude raames vaatluse alla võtta ettevalmistused kahes piirkonnas – Pärnus ja Virumaal. Mõlemad maakonnad olid oma negatiivse suhtumisega paistnud silma juba varem. Pärnus takistas maakondlike eelmängude korraldamist kohalik ühing, kes soovis samaaegselt korraldada traditsioonilise noorte kevadpeo. Patiseisu lahendas Pärnu koolides lahvatanud leetripuhang. Virumaal, kus ainukese maakonnana loodi kaks korralduskomiteed, tekitas lahkhelisid Rakvere ja Narva spordirahva omavaheline antipaatia. Läbimõttlemata töökorraldus asutuste vahel tekitas mitmeid probleeme ka kohalike seltside ja rahva kaasamisel, mille lõpptulemuseks oli poisslaste võimlemiskava ärajäämine Narva eelmängude käigus.

Viimases peatükis tõin välja mõningad propagandalikud ettevõtmised I ja II Eesti Mängude raames, mille näol oli tegu kas mainekujundusega või lihtsalt ülepakutud ettevõtmistega.

Vaatamata pool aastat enne mängu toimunud riigipööret oli Eesti Mängude puhul tegu eelkõige rahvuslike suurpidustustega. 1939. aastate mängude ajaks oli riigistatud mitmed asutused, millel oli tähelepanuväärne roll mängude propageerimisel, kuid vaatamata sellele puuduvad selged märgid riigipoolsetest ettekirjutistest mängude korraldamisel või nende kajastamisel. Seda tõendab mõlemate mängude puhul ajakirjanduses ilmunud kriitika.

Negatiivset vastukaja said mängud ka maapiirkondades, kuid üldine suur osalejate arv vaigistas need.

Lõpetuseks, kuigi Pätsi režiim tegi aastate jooksul palju, et käivitada uue rahvusliku ürituse traditsioon, oligi see eelkõige natsionalistlik, mitte ideoloogiline ettevõtmine.

Summary

The Estonian Games 1934 and 1939: Nationalism, propaganda and public opinion

The Estonian Games (complete name National Gymnastics and Sports Games) were gymnastics and sports events held twice in June 1934 and 1939 during the authoritarian regime of the Republic of Estonia. In this master's thesis, both Estonian Games are been examined, and due to their occurrence during the authoritarian regime, I study the propaganda techniques used in the games and the organized activities that tried to achieve nationalist and ideological goals.

The aim of the games was to increase the sense of national unity, which in this case was expressed by the display of national culture and the promotion of the physical strength of the people in the form of sports competitions and mass gymnastics. In the 1920s and 1930s, such sports celebrations took place all around the Europe, especially in the young nation-states and in authoritarian states. The Republic of Estonia met both criteria.

There has been published some overview works of Estonian sports history, but there is no in-depth research of ideology concerning sports. The same is true with the Estonian Games. For this reason, the main sources of the study were the original sources in the archives.

Despite a large number of different events held during Estonian Games and thousands of participants the tradition was broken due to the Soviet occupation of Estonia that began in 1940. This is also the reason why the event is completely unknown in today's society. After the war, only the tradition of folk-dance festivals, which began with the Estonian Games, continued, and takes place in parallel with song festivals to this day.

This master's thesis is divided into two main parts, the games of 1934 and 1939. The main part of the work consists of three topics: the radio broadcasting program, Estonian Cultural Film and letters from traveling instructors who taught folk-dance and gymnastics programs. In addition, I have researched other propaganda activities that at first glance do not seem to be related to mass gymnastics and sports, but were part of it nevertheless.

Radio broadcasting started operating in Estonia in the second half of the 1920s, as there was no interest in the development of state-run broadcasting in Estonia in the 1920s and early 1930s, a concession agreement was signed with the private firm called Radio Broadcasting,

which then gained a monopoly. During the term of the two following agreements, the foundation was able to start broadcasting, but mainly due to financial reasons, the development stalled. Even before the end of the agreement, the state explored the possibilities of nationalizing broadcasting. However, this could only happen after the coup at the end of the treaty. For this reason, broadcasting was involved in the preparations for the first Estonian Games only to a small extent, but radio broadcasts were made on all days during the event. A new era began with the creation of National Broadcasting, after which audibility and programming began to be purposefully developed. As a result, the number of radio listeners by the time of the Second Estonian Games had increased five times, to about 90 thousand subscribers. In the preparations for the second games, the possibilities of the state radio were used significantly more widely, speeches of sports propagandists were given under the direction of Konstantin Päts, a hearing game was played and several radio exercises were performed for the participants of the games. Like five years earlier, the 1939 Games were on the air all three days, yet reached a potentially much wider radio audience than before. Although National Broadcasting was founded and operated during an authoritarian period when its development was strongly supported by the state, I do not see any clear signs in the agency's activities of the regime's attempt to direct its thematic content. Sources show that a nationalization of broadcasting was also planned in the democratic era. Therefore, I consider the developments made at National Broadcasting by the authoritarian state to be a logical progression similar to what would have taken place in democracy. I have the same opinion about the radio program aired during the second games.

In the case of both games, Estonian Cultural Film was also involved, which recorded film clips of the events to show in cinemas as newsreel. Unlike broadcasting, cultural film began as a state foundation. Similar to broadcasting, the launch of Estonian Cultural Film was associated with great difficulties. The laws prescribing to show newsreels in cinemas were passed and the first newsreels were completed just a few months before the First Estonian Games. Due to lack of skills and technical equipment, the first version of the First Estonian Games was completed in very poor quality. Many of the bugs that plagued the previous version were fixed in an improved next version, released in 1935. This time text frames were added, the sequence of frames followed the chronology, and a number of special effects and visually beautiful camera angles were used. However, there were no clear references to the changed regime.

Estonian Cultural Film was relaunched in 1936, after which the state began to develop the foundation. As a result of reformation and technical developments, a more than 16-minute long newsreel of the Second Estonian Games was released in 1940. The largest difference was the added sound that made it easier to understand what was happening on the screen.

In the 1940 newsreel about II Estonian Games, the airtime of the heads of state had increased compared to the previous one, but this in proportion to the other element of the newsreel. However, in the audit after the end of the Estonian Games, the work of the foundation was criticized, because in the opinion of the authors of the report, the filmmakers had not satisfactorily done the preliminary work to convey all the beauty and emotion visible in the games. According to the authors of the report, there would have been more potential than just a newsreel.

The last element connecting both games, which was discussed in this work, was the letters of the instructors who conducted gymnastics and folk-dance courses. The letters were sent to the Estonian Games Committee in Tallinn to keep them up to date with progress. The greatest value of the instructor's letters lie in the impressions, problems and opinions conveyed by the traveling instructors. Despite some subjectivity of these letters, it is almost the only way to analyze the popular opinion about the Estonian Games. In most cases, the instructors conveyed negative experiences in the letters, but there are also completely positive examples. Before the first games, the instructors did not have any experience of what they might experience in rural areas. The concept of games and its goals were also quite foreign to the locals. Due to lack of experience, the instructors were rather restrained in dealing with the locals. Five years later, however, the instructors behaved much more resolutely in order to achieve the goal to teach gymnastics and folk dance to the villagers. Despite the people's improved awareness of the nature of the games, many problem topics and scenarios remained the same even five years later. The instructors had to deal with local morals and customs, village quarrels, bureaucracy and hostility. Due to the increase in the scale of the games and the number of participants in 1939, the number of reports sent to the Estonian Games Committee increased several times compared to the previous games. In these letters, the accommodation of instructors emerged as a new topic and thanks to the existence of archival sources the opportunity arose to examine in more detail the preparations of one county, in this case Petseri. It became clear that the favoring of local leading figures for the Estonian Games was very important in involving the rural population. On the example of Petser, it can be said that for many reasons the participation of Petseri in the Estonian Games remained small.

However, the large number of participants in gymnastics and folk dancers in both games confirms that despite the problems pointed out by instructors, there were a large enough number of people who were interested in such a folk festival and took the trouble to learn the dances and arrive in the capital.

Within the framework of the First Estonian Games, two events took place that differed from the usual program: the Physical Culture Exhibition and the Open-Air Performance “Killamägedel”.

In the 1930s, history-inspired art forms were gaining popularity. “Killamägedel” was one of such stagings. The story of the play takes place in 10th century, during the pre-Christian Viking Age. Despite the seemingly historical theme, “Killamägedel” was primarily an extremely patriotic production, which revolved the historical facts very freely. However, due to ignorance or indifference to the facts, the information shared by the organizers and the articles published in the press advertised the play as fact-based example of the power of the ancient Estonians, which the people of 1930s should strive for. The production is also significant in terms of the plot that staged really closely real politics at that time. In this way, the production took a supportive position to authoritarian regime.

Another undertaking that distinguished itself from the program was the Physical Culture Exhibition. The aim of the exhibition was to lay the foundation for the collection of Estonian sports history and its further preservation. The exhibition was divided into ten departments to give an overview of the history of sports in Estonia. Because no exhibition on this topic had been organized before, the content of the exhibition was planned to be created on the basis of donations from individuals, companies and state institutions. However, the lack of interest from private companies and some public organizations in participating in the exhibition soon became apparent. The weak content of the exhibition and the postponement of its opening meant that the exhibition didn't gain the desired attention among the visitors. The goal of opening a museum storing the history of sports on the basis of the exhibition was also not fulfilled.

Within the framework of the Second Estonian Games, the biggest enterprise was dressing folk dancers in folk costumes. Purposeful work to revive the tradition of folk costumes had already begun in Estonia a few years earlier, but the Second Estonian Games was the first major event where folk dancers were entirely dressed in folk costumes. Although several problems arose during the preparations, the folk costumes turned out to be the most aesthetically memorable part of the second games.

In addition to the instructor's letters, I examined the problems that arose during the preparations for the Second Estonian Games in Pärnumaa and Virumaa county. Both counties had already stood out with their negative attitude towards the games. In Pärnumaa County, the organization of county preliminaries was hindered by a local association, which wanted to organize a traditional spring party for young people at the same time. The stalemate was resolved by an outbreak of measles in Pärnu schools. In Virumaa, where two management committees were established in one county, the antipathy between the sports people of Rakvere and Narva caused disagreements. The ill-considered organizational work between the institutions also caused several problems in the involvement of local societies and the people, the end result of which was the cancellation of the boys' gymnastics program during the Narva preliminaries.

In the last chapter, I outlined some propaganda activities within the framework of the First and Second Estonian Games, which were either reputational or simply over the top.

Finally, it should be mentioned that both Estonian Games were organized as large folk festivals from the beginning. Despite the coup that took place half a year before the games, the Estonian Games were primarily national celebrations. By the time of the 1939s games, a number of institutions that had played a significant role in promoting the games had been nationalized, but there were still no clear signs of state regulation or interference in organizing the games. This is evidenced by the criticism from the press during both games. Locals in rural areas similarly criticized the games, but doubts were silenced by the large number of participants.

In conclusion, the Pääts regime did a lot over the years to launch a tradition of a new national event, which in the end was primarily a nationalist rather than an ideological endeavor.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad

Eesti Rahvusarhiiv (ERA)

ERA.14. Siseministeerium.

ERA.31. Riigikantselei.

ERA.54. Posti-, Telegraafi- ja Telefonitalitus.

ERA.80. Riigikogu I – V koosseis.

ERA.495. Sõjavägede Staap.

ERA.527. Merejõudude Staap.

ERA.1108. Haridusministeerium.

ERA.1322. Eesti Spordi Keskliit.

ERA.1354. Teedeministeeriumi üldosakond.

ERA.2797. Laiuse Spordiselts Tasuja.

ERA.3631. Sihtasutus Eesti Kultuurfilm.

ERA.4080. Pärnumaa Spordiliit.

Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseum (ESM)

ESM Do (Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseumi Dokumentide Kogu)

Eesti Kultuurfilmi ringvaated

Esimesed üleriiklikud võimlemis-ja spordimängud Tallinnas. Eesti Kultuurfilmi ringvaade nr 3. Rahvusarhiivi filmiarhiiv fond nr 4, arhivaal nr 46. Filmistuudio Eesti Kultuurfilm, 1934.

Esimesed üleriiklikud võimlemis-ja spordimängud Tallinnas. Eesti Kultuurfilmi ringvaade nr 68 (1/3). Rahvusarhiivi filmiarhiivi fond nr 4, arhivaal nr 68. Filmistuudio Eesti Kultuurfilm, 1935.

I Sakala Mängud Viljandis. Eesti Kultuurfilmi ringvaade nr 64. Rahvusarhiivi filmiarhiivi fond nr 4, arhivaal nr 273. Filmistuudio Eesti Kultuurfilm, 1939.

Teised üleriigilised Eesti võimlemis- ja spordipidustused Tallinnas. Eesti Kultuurfilmi ringvaade nr 90. Rahvusarhiivi filmiarhiivi fond nr 4, arhivaal nr 302. Filmistuudio Eesti Kultuurfilm, 1940.

Perioodika

Eesti Spordileht, 1934, 1939.

Elu: Wõru-Walga-Petserimaa töörahva häälekandja, 1939.

Esmaspäew: Piltidega nädalleht, 1934.

Kaja, 1934.

Kunst ja Kirjandus, 1934.

Maa Hääl: Maarahwa ajaleht, 1934.

Oma Maa, 1939.

Postimees, 1934, 1939.

Päewaleht, 1934, 1939.

Raadio: Saatekavad, 1939.

Rindeleht, 1943.

Tartu Maaleht, 1934.

Tartu Teataja, 1937.

Uudisleht, 1934, 1939.

Uus Eesti, 1938, 1939.

Waba Maa, 1934.

Publikatsioon

I Üleriiklikud võimlemise- ja spordimängud: 15. - 17. juunini 1934 Tallinnas. Koostajad J. Peterson, O. Lõvi, A. Hahn. Eesti Spordi Keskliit. Tallinn: Estotrükk, 1934.

II Üleriigilised Eesti võimlemis- ja spordimängud: Tallinnas 16., 17. ja 18. juunil 1939. a. Koostanud A. Truuvere, E. Kolmpere. Eesti Spordi Keskliit. Tallinn: Riigi Trükikoda, 1939.

2. Eesti Mängude juht: Tallinnas 16., 17. ja 18. juunil 1939. Toimetanud A. Adari, H. Mikkin. Eesti Spordi Keskliit. Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, 1939.

Eesti Entsüklopeedia. VI. Tartu, 1936.

Esimene Eesti Kehakultuuri näitus. Näituse korraldajad P. Aren, J. Siirak. Eesti Spordi Keskliit. Tallinn: Estotrükk, 1934.

Riigi Teataja 13.02.1932, nr 14.

Üleriiklikud võimlemise- ja spordimängud: 15., 16., 17. juunil 1934 Tallinnas. Toimetanud Ernst Idla. Eesti Spordi Keskliit. Tallinn: Ühiselu, 1934.

Kasutatud kirjandus

Eesti ajalugu VI – Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Õpetatud Eesti selts. Kirjastus Ilmamaa. Tartu, 2005.

Eesti Raadio: Esimesed 70. Koostaja Vello Lään. Tallinn; Tartu: Eesti Raadio, 1996.

Ellul, Jacques. Propaganda: The Formation of Men's attitudes. Random House, Inc. New York, 1973.

Irbus, Märt. Eesti spordi 100 aastat. Post Factum, 2019.

Kaarma, Melanie. Voolmaa, Aino. Eesti rahvarõivad. Tallinn: Eesti Raamat, 1981.

Kaljundi, Linda; Laanes, Eneken. Eesti ajalooromaani poeetika ja poliitika. Keel ja kirjandus 8-9/2013. Lk 561–575.

Keys, Barbara. Soviet Sport and Transnational Mass Culture in the 1930s. Journal of Contemporary History, Vol 38, No.3, Sport and Politics. July 2003. pp. 413–434.

Mackenzie, Michael. From Athens to Berlin: The 1936 Olympics and Leni Riefenstahl's Olympia. *Critical Inquiry*, Vol.29, No. 2, 2003. pp. 302–336.

Paas, Veste. *Ajahetked – Eesti dokumentaalfilm 1920–1940*. Tallinn: Eesti raamat, 1987.

Puppert, Piret. *Eesti rahvarõivas ja mood*. Tallinn: TEA Kirjastus, 2011.

Raudla, Heiki. Heast ja halvast propagandast. *Riigikogu Toimetised* 4/2010.

Ringhääling Eesti Vabariigis. Koostanud Jüri Hansen, Aleksander Sillart. Tallinn: Hansar, 1991.

Triikkel, Ivan. Ringhääling eile ja täna: ülevaade 50. tegevusaastast. Tallinn: Valgus, 1977.

Tumblety, Joan. Rethinking the Fascist Aesthetic: Mass Gymnastics, Political Spectacle and the Stadium in 1930s France. *European History Quarterly*, 43 (4), 2013, pp. 707–730.

Lõputööd

Felt, Kadi Freja. *Eesti Propagandafilm “vaikival ajastul”*. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool, 2013.

Howell, Reet-Ann. *Sport and physical education in Estonia*. Doktoritöö. Berkeley: University of California, 1972.

Vaan, Laura. *Propagandatalitus Eesti Vabariigis autoritaarsel ajajärgul*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, 2005.

Lisad

Lisa 1.

Konstantin Pätsi kõne I Eesti Mängude lõpupäeval, 17. juunil Kadrioru staadionil.

Lõkkelelõõnud leegid ei kao!. "Postimees" 18.06.1934, nr 164. Lk 1.

“Terwitan teid, kes te olete igast kodumaa nurgast siia kokku tulnud, et enda hoole alla wõtta meie rahva füüsilise jõu wäljaarendamist. Füüsiline jõud on meie rahwal üks kindlmaid kapitale. See kapital on pant, et meie siin waba rahwana wõime elada nüüd ja tulewikus. Terwe keha ja terve waim on see, millele me loota wõime. Tänan teid selle eest, et olete rahwa kehalis arendamise oma hoolde wõtnud. Soowin teie esimesele peole kõige paremat kordaminekut ja te siit saadud ergutused ning muljed kanduks edasi laiadesse rahwahulkadesse. Selleks jõudu!”

Lisa 2.

Konstantin Pätsi kõne II Eesti Mängude lõpupäeval, 18. juunil Kadrioru staadionil.

3 päewa Eesti Mänge. "Oma Maa" 20.06.1939, nr 72. Lk 2.

"Armsad noored! Kui ma siia sisse astusin ja seda ilusat kirjut pilti nägin, siis tundsin mitmekordselt põhjendatud rõõmu oma südames. Korraga näha üle terve meie maa nii palju noori, wärskeid, elujõulisi, terveid inimesi koos – see rõõmustab, see tõstab tuju, see annab julgust ja lootust tulewikuks, pealegi ajal, kus terve maailm on ärevust täis, kus rahwad kardawad oma tulewiku pärast ja on sõja ettewalmistusi täis. Näha siin meie wäikeses riigis, keset teisi suuri wõitlewaid rahwaid, nii suurel arwul kokku tulnud rahulikke kodanikke, ilma ärewuseta ja ilma kartuseta selle kohta, et keegi wõiks meid puudutada – kas on parimat tunnustust tarwis, et oleme oma riigi rajanud kindlale alusele! Me ei taha kellegi käest midagi ära wõtta, aga samuti meie ei taha ka kellelegi midagi oma käest ära anda, mis meie oma on. Meie tahame rahulikult elada ja siin oma kaunil kodumaa pinnal areneda, teda harida ning omaks pidada maad, mille on jätnud meile pärandusena meie esiwanemate sugupõlved, kes teda on kaitsnud, tema eest wõidelnud ja oma elu jätnud. Ka meie tahame seda maad niisamuti kaitsta, nagu seda tegid meie paremad pojad Wabadussõjas! Meie ei tunne hirmu seepärast, et oleme õiglasel teel! Ja meie ei palu ka kellegi käest endale tuge ega abi! Meie ei ole kellelegi waenulikud, waid meie waatame julgelt teistele silma ja loodame, et meie õigust, meie rahulikku riiki, rahu ja wabadust armastawat rahwast austawad ka teised rahwad, kes ise wabadust armastavad!

Meie, wanad, läheme warsti. Meie oleme oma eluraamatu enam-wähem täis kirjutanud, aga teie, armsad noored, alles algate oma elutööd. Teilt julgetelt, terwetelt järeltulewatelt wõitlejailt tahame näha, et te armastksite, hoiaksite ja kaitseksite meie waba Eestit, nii nagu see on meile loodud ja seepärast laulame nüüd kõik meie kalleimat püha laulu meie kodu, meie maa ja rahwa õnneks! (Kõlas hümn)

Minu südamlikum tänu peo korraldajaile ja kõigile neile, kes üle maa waewa näinud selleks, et ilusad rahwamängud korda läheksid. See korraldus siin, mis alles esimesi saame astub, wõib suureks ja mõjukaks muutuda ja riiklikus elus palju abi pakkuda. Seepärast ei ole need mängud wäikese tähtsusega, waid neil on tõsine sisu. Tänan weel kord kõiki selle waewa ja ilu eest, mis teie meie riigi pealinnas näitate oma ilusa peo näol."

Lisa 3. Kaadrid 1939. aasta II Eesti Mängudest valminud ringvaatest.

Lisa 3.1 II Eesti Mängude ringvaate algustiitrites mainitakse Tobias-Klangfilmi helimasinat.

Lisa 3.2 Defilee Kadriorus president Konstantin Pätsile, kes tervitab mööduvaid rahvariides rahvatantsijaid rõdult.

Lisa 3.3 Konstantin Päts 18. juunil Kadrioru staadionil kõnet pidamas.

Lisa 3.4 Publik Pätsi kõnet kuulamas.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Eero Kruusmaa (39205096815),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

“Eesti Mängud 1934 ja 1939 – rahvuslus, propaganda ja vastukaja”,

mille juhendaja on professor Olaf Mertelsmann,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Eero Kruusmaa
10.05.2021